

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година I

књига I

свеска II

мај 2005

Тра̄

Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милорад Мартиновић

Главни и одговорни уредник

Ђорђе Сладоје

Уредничкӣво

Небојша Деветак (оперативни уредник), Бранислав Зубовић
(технички уредник), Мирослав Алексић, Благоје Баковић,
Момир Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија
Капорњаи, Емсура Хамзић, Никола Шанта, Светислав Шљукић

Адреса

Маршала Тита 87
Врбас
Тел/факс +381 (21) 706-113
e-mail: biblvrbas@ptt.yu

Штам̄а

УДК 82(05)
YU ISSN 1451-9437

Тираж

500 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас

С А Д Р Ж А Ј

ѡра̄ ѡезије - ѡесме ученика ХХХVII ФЛПМ у Врбасу

<i>Александра БАЈИЋ</i>	5
<i>Урош ЕРЕМИЋ</i>	8
<i>Сабина ЈЕЛАЧИЋ</i>	14
<i>Далибор ЈЕРИНИЋ</i>	13
<i>Урош ПАЈИЋ</i>	16
<i>Лидија ПЕЈЧИНОВИЋ</i>	19
<i>Марија РАКИЋ</i>	22
<i>Раденко САВИЋ</i>	28
<i>Александар СЕМАКИН</i>	30
<i>Младен ШЉИВОВИЋ</i>	32
<i>Ђорђе ШЋЕПОВИЋ</i>	35

ѡра̄ ѡрозе

<i>Данило НИКОЛИЋ</i>	38
<i>Слободан МАНДИЋ</i>	43
<i>Милош КОРДИЋ</i>	50
<i>Емсура ХАМЗИЋ</i>	55
<i>Душан СТОЈКОВИЋ</i>	60

ѡра̄ на ѡра̄у

<i>Ранко ПОПОВИЋ</i>	64
<i>Анђелко АНУШИЋ</i>	80

ѡо̄лед уназад

<i>Милош ЦРЊАНСКИ</i>	89
<i>Мирослав КРЛЕЖА</i>	93
<i>Милош ЦРЊАНСКИ</i>	100

ѡра̄ ѡ дрӯих

<i>Александар Сергејевич ПУШКИН</i>	108
<i>Михаил Наумович ЕПШТЕЈН</i>	113

С̄т̄анислав БАРАЊЧАК.....	116
Чарлс РАЈТ.....	119
Никола ШАНТА.....	121

из личног уџла

Никола КУСОВАЦ.....	125
---------------------	-----

ш̄раг̄ иш̄чиш̄авања

Гојко БОЖОВИЋ.....	130
С̄тојан ЂОРЂИЋ.....	132
Милуш̄ин Лујо ДАНОЈЛИЋ.....	137
Мићо ЦВИЈЕТИЋ.....	141
Небојша ДЕВЕТАК.....	143
Горан ЛАБУДОВИЋ.....	146

ш̄раг̄ наслеђа

Павле Б. ОРБОВИЋ.....	148
-----------------------	-----

траг поезије

песме учесника 37. Фестивала југословенске поезије младих у Врбасу

Александра БАЈИЋ, Врбас

ТРАГ

Тишина је и тама
ноћ чува једну од тајни
ветар односи моје мисли
немам о чему да бринем
отишао је и овај дан.

У очима засијаше звезде
хоће ли нестати ово зрно туге,
далеко је моја срећна звезда.
Зашто сам јој изгубила траг?

Ћутим, али ни то ми не помаже
хоћу и ја да нестанем и
однесем ову последњу жељу,
можда откријем знакове среће
како би остао иза мене неки траг.

ШАПАТ АНЂЕЛА

Тишина утапа у свој видокруг поља
сенке беже од ноћи која је пред вратима
у тмини чује се шапат анђела
и ветар наслућује невреме.

Шапат осваја као музика ову ноћ
док ветар носи последње жеље
одјекује тресак бесне олује
која покушава да зароби ову ноћ.

Шапат анђела се и даље чује
и они желе да ублаже сву бол
да тишина проговори и
нестане туга птица које се селе.

Анђели су међу нама
само их треба пронаћи
тишину треба саслушати
јер много њихов шапат казује.

СТРАНАЦ У ОГЛЕДАЛУ

Поглед ми нестаје у даљини
стојим по страни
док поред мене пролазе
непознати, нејасни
свако је тајанствен на свој начин.

Чудак сам ових дана
из дана у дан сам све другачија
не знам зашто ова промена
нити осетим да ми смета
само ми се све чини могуће.

Тишина је без краја
небом се ваздух пали...
Видим светлост у ноћи
извешће на прави пут
овог странца у огледалу.

НОЋНА БАЈКА

Сумрак је.
На тамном небу видим звезду падалицу
од које остаје само траг.
Тишина вече осваја
а ја тонем у свет маштања.

У тихој тмини
чујем само одјек црквеног звона
као своје срце што весело звони
и овој ноћи даје потпуно другу боју.

Осећам се чудно
видим безброј звезда које ка мени иду
да ли је сан или јава тешко је рећи
али знам да долази ноћ.

У мом оку заискрише звезде
док посматрам небески свод
 снови ме одвлаче
и осећам чар ове вечери.

Урош ЕРЕМИЋ, Јагодина

АУТОПОРТРЕТИСАЊЕ ЈЕ САМОУБИЛАЧКИ ЧИН!

Боју сам цедио
из самих вена

Моја плава крв
за моје плаво око

Зајагреност образа
захтевала је гњечење самог срца

За моју бледу пут
искористио сам белину хартије

Тачније
то су делови без премаза

Мрље по уснама
нису маснице

Јер
ако се корак удаљите
приметићете да је портрет
Кокошкин замах
блатњавим кистом
ишибано платно
ремек дело
потписано самоубиством

БУКА ЈЕСТЕ ЉУБАВ

Ноћас светкују урлици
гад и звер под руку ходе
дођавола ноћас све нек оде
гад и звер су на улици

Ја сам Љубав

Ноћас је месо у свакој вилици
челуст изобилје меље
ноћас сваком злу испуњене су жеље
свему узрок моји су крици

Ја сам Љубав

У свему ноћас печал је и мука
уједима бројним кост се ломи и пуца
ноћас створ сваки у болу грца
све крши и ломи моја рука

Ја сам Бука

ГАЛИМАТИЈАС

Реч невешто у етеру распада се
Не умем крикнути свој бол

Ја сам песник недосањане слободе
Бедник бестидно охол

Све што кријем сећање је и нада
Јер сам ангел туге и тишине

Једино на пољупцу њеном умем летети
Високо
Винут у висине

Свирам на бескрајном клавиру
Распршен милионима нота
Неостварен у искреној мелодији
По себи

У звук који највише волиш
У глас

По теби
Ја не постојим

КАТАБАЗИЈА

Поглед у себе
Поглед у мрак
Тамнину

Што мере нема нит дубину
Куд не допире зрак
Од чега дах се леди и срце зебе

Између крикова и бесћутности...

Поглед у понор
У понор без дна
Нигдину свирепог бездна

У ждрело самог кошмарног сна
Чему крај се не зна
Куд царују Страх и Хорор

Између крикова и бесћутности...

Поглед у себе
У понор са дном
У магновењу

Препуштен сна трењу
Које дрогира зор песмом
Што самоуништењем задоји тебе

Што би самоубиством да те погребе
Између крикова и бесћутности...

Сабина ЈЕЛАЧИЋ, Кула

ЛЕТЊЕ ИГРЕ

Пролазили су као бршљан
загрљени љубавници
Баханалије су остављали ван града
Неко би рекао да су чисти
Као свеже рубље у рају тек окупано
Одмеравао сам их неко време
Чулима кротио њихове слободне покрете
Лето се поново рађало
Док одједном кроз разваљена врата..
Сваки трептај ока је као прасак
лагано обухватио простим загрљајем
заостале пупољке по Врбасу
Препознавао
и моје руке
и у зубе заглављени грех
И твоје латице и Београд у мојој песми
Све је остало исто

ЗАГОНЕТНО МЕСТО НА ТВОМ ВРАТУ

Не знам ни један предео
на ком прсти при додиру пливају
Не знам ни једно острво
на ком се очи тако одмарају
ни заставу за коју жиле
као бубњевци ударају
Не знам ни једну планину
коју поток као бисер краси
Не знам ни једну птицу
која би је могла опевати
Не знам ни једну тишину

којој се речи тако краду
Не знам ни како да објасним
То загонетно место на твом врату

АНА МАРИЈА

Кад замре реч
Кад и ово мало воде престане да пече
Кад и коров за милиметар надрасте траву
Кад од тог чуђења ветар случајно задрхти граном
Кад у том часу ватру пијеш из чаја
Кад Петровића читаш разочарана
у топлој соби сред тмине
и желиш да увидим да тај човек умро није
Кад упадну са степеника осредње високог
баш одатле између нас узбуркане речи
Кад ваздух престане на језику да се пречи
и останеш сама после свега
умотана са мном у црној жгарици међу грудима
Кад обична истина око нас заиста лежи
Кад ти Ана Марија уз сету оживљаваш речи.

ПЛАЧ МАЈКИ ВЕЛИКИХ ЉУДИ

И све што нећу да се одбројавају
прстења на дрворедима
па да се од тога сагради једна велика пуста кућа
погледај само како Сунце савршено
и спокојно сија а рађа моје суседе
погледај само како нас
питомо Месец обликује
оне прелепе жене што у дивљини
заборављају градове да се у мирисима својих хаљина
оплоде
гле њихову децу како тешко замишљају ораницу
мокру и изврнуту у раду надничара
погледај жито како савршени облик има
све што из душе негују
за једне Бог за друге природа
ону влас погледај на било чијој глави
како ти без хумуса ниче и сачињава човека
па муку радника у фабрикама на глодалу
све те филозофе и песнике узрујане обалама река
те бродове утиснуте у пловидбу
и плач мајки великих људи

Далибор ЈЕРИНИЋ, Дервента

ОВО ЈЕ ЗБОГОМ

Секунде су довољне да се царства сруше
Да године труда у неповрат оду!
Само секунде су у стању да тако брзо величину униште!
Све је крхко ма колико чврсто изгледало
И најјачи падну под секундама.
Пролазно је све!
Скоро све?!
Али зар у секунди да пропадне све?
Не, није могуће.
Ја не вјерујем.
Мора постојати нешто више...
Нешто јаче...
Или лажем самог себе
И све око мене
Газим принципе као локве после кише
Пишући ове редове...
Све у секунди!
Тренутак, већ у прошлости
Секунда...
Не знам, много сам збуњен.
И даље не вјерујем
Мора постојати нешто снажније
Од секунде...
Тражићу
Вјероваћу...
А Ви ћете чути...

ИЗА ХОРИЗОНТА

Гледам кроз јасно.
Таман је прозор што ме грли.
Све је људско, а ништа разумљиво.

Гдје је кућа у којој Бог зове?
А гдје ли ће крик своје сјеме посијати
Нико то не зна.
Који ме познаје,
мање ме тражи.

А сјене?
Чекају мене?
Биће ми све теже!
Зашто смо овдје?

КРВ НИЈЕ ВОДА

Погледајте
Видите ране моје.
Стотине година обале моје видјеше
Силне војске мене прегазише
Многе границе мене пресијецаше
Велика крв је текла помјешана са водом мојом
Многи животи несташе у вировима
Силна сам и јака била
Незаустављива
Непремостива...
Да, газите ме, рушите
Преградите ме
Дјецу моју у барама заробите
И браћу са мном раздвојите
И узмите ми све што ме чини овим што јесам
Ја ћу увијек остати
Крвава и напаћена...
Дрина...

БОЉИ СВИЈЕТ

Некад је свијет био свијет,
Сад је све ништа!
Кад се коцкице поклопе
Касно биће!

Краљ је мртав,
Живио краљ!
А сутра ће доћи
Као и свако јутро.

Сан о немогућем
Има име.
Неизговорено и тајно
А свима познато.

Можда иза свега
Срећа стоји
Чека неки бољи свијет!
Можда залуд чека...

Урош ПАЈИЋ, Нови Сад

БЕЗ НАСЛОВА 1

плишане медведиће ослепљују
и очи које су чувале децу од мрака
усађују балсамованим зверима

приземљеним птицама
сламнатих утроба
разјапљених крила и кљунова

домаћину канцама кидају сан
а несвикнуте госте
терају у плач

БЕЗ НАСЛОВА 2

пријатељу
донео сам ти руку
ову моју руку

чувао сам је ту
у десном џепу
утоплио сам је за тебе
и нисам њоме штрпкао мрвице
из похабаних углова

чувао сам је ту
од жуљева
и нисам грицкао нокте ни заноктице
и прао сам је млаком водом и сапуном
више пута на дан

мислим да ће ти пасовати
само док је мало размрдаш

О ОЦУ

кад предмети у мраку
стану да пуцкетају
кроз муклу хладовину спаваонице
мајка и сестра и ја
одлазимо у очеву собу
утопљену његовим уснулим телом
и поседамо око њега
као око огњишта

зенице се махнито тару о капке
те ови светле
црвенилом ретке крви

на потклубученом плафону
гледамо мутне пројекције
његових снова

видимо га како над Мапама Царства
виском тражи
тежиште нашег дома
али висак се не њише

видимо га како
погнут пред судопером
покрај себе ређа
влажне пепељаре и рибље главе

видимо га како кукачком враћа
одбегле своје беле ножеве у тор
а ови покорно дахћу
исплаженим челичним језицима

БЕЗ НАСЛОВА 3

стегну зубима
моју меку кожу на врату
одмах испод места
где се коса завршава

однеси ме у јазбину
и ушушкај ме у измрвљено лишће
и паперје птица
које смо претходну ноћ вечерали

медни мирис постеље
од гужвица ткива
испуњене ми ноздрве

и без хране сит
у сну премећем међу зубима
рачвасту кошчицу јадац

бесно ми ландара по непцима
док га не сломим под кутњацима

испљунем мање парче
а веће задржавам под језиком
јер ујутро ће ми се испунити жеља.

Лидија ПЕЈЧИНОВИЋ, Београд

БАЈКА

Једно, друго, треће и литар пића
Па светлост,
А затим
Једна, друга, трећа и бујице суза
Па друга
На крају које
У праскозорју стојим ја
Са смрсканом легендом у шаџи
Без златног ћупа и вилењака
Да надокнаде штету уништења.

САЊАРИ

Летели смо на места
О којима никада нисмо слушали
Али смо веровали да су ту
Или тамо...
Куда летимо.
Пробијали смо рукама облаке
Остајали бели и снени
Великих подочњака и
Душе која румени сунцем.
Рањиви...
Били смо деца, били
А сад само роморе неки гласови
Сами од себе, ни из чега
Из даљина и ниоткуд.
Плачемо тихо, сами у себи,
Обично само за себе
Рањиви као дојенчад,
Свакога лета када зашуме мириси мора

И проговоре разгледнице.
Успавамо ум,
Пишући нешто неком из неког угла света
Смождени угризом стварности
Полуживи преживамо успомене.

ОБЗОРЈЕ

Небо
У коме се многи не би сетили да погледају
Небо
Никада исто.
Небо
По коме јури хелијумски балон лакши од самог ваздуха.
Небо.
Никад исто.

Птице.
Које безглаво ударају празнину крилима давно
Украденим од људи.
Птице.
Никад исте.
Птице.
Предвођене балоном
Имитирају положајима тела сазвежђа.
Птице.
Никад исте.

Људи
Који ништа од тога не примећују.
Људи
Увек исти.

ОДА ЛУДИЛУ

Лудост
Луд и ост!
Луда крв,
Мисао,
Луда кост;
Луд- -ост-!
И остављена,
Оставити...
Оставштина...
О, смех!

Па осмех...

Лудаци нам данас говоре о лудости.

Идиоти - они који не разумеју ништа

И они који не мисле ништа сем -

- Да разумеју себе саме.

Лепо је јести, варити, спавати без снова и замора - мисле
ОНИ.

Сви који би нешто више -

- Издвојимо их.

Издвојени су луди.

- Да су нормални не би се издвојили.

- Да су нормални не бисмо их прогнали.

Прогнани лудаци - стварајте олтар -

- На њему будите жртве глуме,

Бавећи се опасним послом - не знајући када почиње

И када окончава ваша сцена.

Причајте будалаштине о,

Како трабуњате,

Идеалима и идејама.

Препорука писца:

Поштоване луде и лудице - назовимо се будалама!

Марија РАКИЋ, Крагујевац

ПОРОДИЧНИ АЛБУМ

1.
Синоћ сам паковала Флорине фотографије у шарене
кутије.
Флора као кифла на мојим грудима, без трепавица,
без обрва, склопљених капака.
Флора као Барбика на првом маскембалу.
Флора као школарац, матурант, студент, беба,
девојчурак.
Флора која ме држи за руку. Која имитира Џенис
Џоплин пред огледалом, предано.
Флора која се дури на плажи зато што јој нисам купила
сладолед.
Флора на свакој слици.
Када се Флора родила била сам неспремна за бдење у
двоструким ноћима.
Сањала сам о повратку кући. Маштала о томе да поново
будем сама.
Стварала надреалистичке призоре на симултаним
сценама двоструког живота.
Када се Флора родила у главном току мисли дошло је до
поништавања.
На овој слици Флора покушава да се попне на дрво да би
дохватила лептира.
Белог. У рано пролеће. Без ичије помоћи.
На овој је већ велика толико да је направила свој мали
инсектаријум.
Тада је желела да постане ентомолог.
Касније је прошла кроз свемирску фазу.
Направила је скафандер од картона и љуљала се на
лустеру
покушавајући да обори закон гравитације.
Када је изговорила прву реч, нисам била спремна
за причу са осмомесечном бебом за коју су сви мислили
да је чудо.

несанице.
 Постала сам патетична тог лета у Риму када сам
 упознала једног Француза.
 Звао се Батист. Писао је гушчјим пером. Имао је дуге
 прсте. Црне очи.
 Лепе коврце. Месец на уснама. Лак корак. Мека стопала.
 Нежан глас.
 Био је велики обожавалац Луиса Буњуела. Читао његову
 биографију.
 Двадесет осам пута гледао „Андалузијског пса”.
 Маштао је да ће једног дана добити Нобелову награду.
 Био је млађи од мене. Не много лепши. Не много млађи.
 Флора га није волела. Није умео да прича бајке.
 Кад ћемо да се вратимо кући, често је питала.
 Јел’ он твој момак? Љубавник? Мој нови тата?
 Све је било отужно тог лета у Риму. Тргови. Људи.
 Сунце. Догађаји.
 Флорине рубеоле и честе температуре. Батистова
 потреба да буде романтичан.
 Моја жеља да волим. Да ми је лепо.
 Да чујем музику у ушима сваки пут кад он прислони
 своје усне на моје очи.
 Помешани укуси опојних пића. Хотелска соба на крају
 ноћи.
 Тог лета Рим је био отужна хармонија пољубаца и честе
 потребе за похотном самоћом.
 На крају сам га оставила и вратила се са Флором у
 Париз.
 Звуци су престали. Небо је променило боју.
 Ја сам се вратила свакодневним обавезама. Флориним
 бајкама.
 И њеним питањима: да ли стварно постоји принц који на
 крају приче долази на белом коњу;
 када ће доћи крај њене приче; јел’ стварно могуће
 спавати сто година и остати млад;
 где се купују зачаране ципелице; где спавају добре виле...
 Вратила сам се шетњама, јесењем лишћу, кишама,
 првом снегу, првом снешку
 и почела да одговарам на Флорина радознала питања:
 зашто ти расте стомак, колико може да порасте...
 Ја бих волела да се зове Кјара.

3.
 Највише волим мирис сувог дрвета. И борове шуме.
 Као оне поред бакине куће.
 У Цара Душана сам се вратила неколико месеци пре
 него што је дошао Давид.
 У кућу своје баке. На најлепши трем са дрвеном

Био је новембар. Девојчицама је било хладно. Нашле су
 суве гранчице око куће.
 Заложила сам ватру. Прљав дим се улио у беле облаке.
 Оне су биле бескрајно тужне. Недостајао им је Париз.
 Јелисејска поља.
 Поподневни ручкови на врху Ајфелове куле. Другари из
 улице.
 Све им је недостајало. Засебне собе, телевизор у боји.
 француски језик,
 чак и наставница виолине коју нису много волеле.
 Ја сам била срећна. Вратила сам се својим градским
 улицама, својој периферији,
 морској пучини у мислима, надреалистичким пределима,
 мирном месецу,
 ормару са бакиним хаљинама и дрвеним возовима,
 глиненим фигурицама за „Човече не љути се” које сам
 бојила темперама. Неуспешно.
 Али, биле су лепше од оних које сам купила Флори у
 париском тржном центру.
 Вратила сам се топлим ветровима, додирима сумрака,
 киши која говори све са неколико капи, пауцима у
 угловима соба,
 малим мишевима на тавану, колевци за лутке у којој је
 моја бака као беба спавала.
 Вратила сам се лаганом ходу. Својим траговима.
 Док сам певушила фарбајући бакине старе столице,
 девојчице су ћутале у угловима соба,
 бежале у крошње, поцепале јастуке на дрвеној
 љуљашци, одбијале да једу сутлијаш.
 Флора ми је сваког дана понављала да ме мрзи.
 Да хоће назад. Да не разуме зашто смо дошли. Ни чему
 смо се вратили.
 Да јој је школа грозна. Да је дечаци вуку за косу.
 Да јој је ноћу хладно и под јорганом. Да не може да
 дочека пролеће.
 Да јој млађа сестра није најбоља другарица. Да нема
 с ким да разговара.
 Узалуд сам јој објашњавала да чујем одјеке снова сваке
 ноћи над главом,
 и шуштање лишћа, и славује који ће тек доћи, и време
 мерено откуцајима наших срца,
 и силуете на гранама голог дрвећа.
 Да осећам бакине руке на свакој ствари, на старом
 кременцу, на чашама,
 на улазним вратима, на оградџи. И слепог мачка у дну
 њених ногу.
 Флора ме је безизражајно гледала и сваког дана
 понављала да ме мрзи.

Онда је дошао март. И прво зелено лишће.
И април. Онда је дошао Давид. И април.
И све је било могуће.
Тако волим мирис сувог дрвета. На трему бакине куће.
И љуљашку са новим шареним јастуцима.
И мирис борове шуме.

4.

И била је Кјара.
Мала. Пегава. Као прасе. Моја. А ружна.
Имала је Батистове очи и дугачке прсте. Није плакала.
Није спавала.
Читавог дана лежала је у кревету и гледала у Флорине
шарене играчке.
Флора је постала себична. Рекла је да је не воли.
Набрајала ми разлоге да и ја престанем да је волим.
Гризла је за образе кад ја не видим.
Говорила да никад не би добила батине да нема Кјаре.
Да је без ње живот био много лепши. Лакши.
Једноставнији.
Да је нисам водила на посао од кад се Кјара родила. Да
дадиља која их чува није добра.
Да је тера да црта и не да јој да гледа телевизију. Да
говори молитву пред сваки оброк.
Да је вуче за косу кад није добра.
Да нема Кјаре не би било ни дадиље. Да нема Кјаре ти
би волела Флору највише на свету.
Кјара није била брбљивица као Флора. Дуго је ћутала.
Била је лења да потрчи. Била је трома и чупава. Није
волела да пере руке.
Волела је да прави фигуре од блата. Да на свом језику
прича са дрвећем и птицама.
Да са малог прозора на тавану протура руке у празно
небо.
Да стоји на прозору док пада киша. Да шара по
смрзнутом прозору. Да слуша Батистове приче.
Да проводи лета с њим. Више него са мном. Више него
са Флором.
Флора је говорила да је Кјара чудак. Да је у школи увек
сама на одмору.
Да јој је учитељица дозволила да шара по западном зиду
учионице.
Чак је рекла да је Кјара прави уметник. Кјара?! Наша
Кјара?! Свашта!
Кјара није никад као Флора питала где сам по читав дан.
Где путујем.
Да ли ми се рад на овој репортажи свиђа више него на
претходној.

Којим сам се аутомобилом данас возила. Има ли
затамњена стакла. Зашто не поведем и њу.
Кјара је волела трошну кућу моје баке више него Флора.
И клупу испод старог ораха.
И блато у дворишту. И блато на улици.
Волела је да скупља каменчиће на плажи. Да од њих
прави брезе у соби испод свог стола.
Да шушти у јесењем лишћу по парковима. Није причала
о својим сновима.
Ја сам ипак знала један. Онај у коме је Кјара вајар. Сама.
У свом свету.
Без магловитих лица. Без критичких погледа.
Без Флориних киселих пољубаца и изнуђених загрљаја.
Кјара - вајар. Сан за који је веровала да ће се остварити.
Кјара је имала уцртану путању у очима.
Била је сићушна. Пегава. Али, остала је лепа.
На начин на који су ружни уметници лепи.
Батист је једном рекао да је најлепша на свету.
Да је онаква каквом ју је одувек замишљао.
Кјара - вајар.
Стигао је телеграм. И авионске карте.
Отварање изложбе је за пет дана у Тејт галерији.

Раденко САВИЋ, Котор

ПИЈАЦА

Жив, а мртав шаран,
у пластичном паклу,
лавора на риви.

Ведар, диван дан,
а око њега шетају,
живи, а мртви људи.

Упецани истом удицом,
у мрежи на дну језера,
у мрежи изнад плочника.

УНУТРА

У тунелу под празним,
отвореним небом.

У ћелији широм
отворених врата.

У затвору мисли,
корака и ока.

У кутији без браве
ми имамо кључ
и живимо унутра.

ЗОГРАФ

Више га не чекамо,
чак се и не надамо,
а схватамо да лијепо је
било је га чекати,
било је га вољети,
боље него немати.

Ал' њега баш нема га,
иако га чекам га,
иако су зидови,
високи и камени,
док га звона зову га.

ЈАСВЕ

Препознајем се
у туђим ријечима.
Има ме тамо
гдје не очекујем.
Иако смртан,
никад не умирем.

Свој поглед налазим
на расутим лицима.
Гдје ми је граница
не знам и не видим.
Да ли у себи
или кроз друге постојим?

На све сам људе
давно распоређен.
Од њих би се могао
у трену сабрати.
Из ничега опет,
човјеком постати.

Александар СЕМАКИН, Врбас

ЗАБОРАВ

Одавно је црни снег заборава
Замео сваки њихов траг
Отапањем његовим
Нестало је свих оних отисака и одраза
Које су остављали (верујући да ће им трајати вечно)
Нестало је и оних речи и кикота
А остао један умилни
Бескрајни мук
Да није овог ћутања
Које окрепи и залечи
И ја бих већ одавно нестао и окопнео

Не бих ни чекао пролеће

ПЕШЧАНИ САТ

Колико је зрна песка
Нашег пешчаног сата
(кога од милоште животом зовемо)
прошло до сада кроз кратко сужење

Тешко је избројати сва зрна песка
Зна песак бити ситан и фин
А зрна крхка и неизбројива

Знају та зрна (када допадну шака)
Да се разграде у још ситније честице

Па не знаш
Да ли да их изнова бројиш
Или да их просто са прстију отрљаш

ДИГИТАЛНИ САТ

Испунисмо време
Својим гресима
Миленијуми протекоше
У анатемисању и инквизицији
Покварисмо неколико цивилизација
(изговарајући се да нису ни ваљале)

Да јесу
Изградиле би далеко пре наше
(највеће међу достигнућима)
дигитални сат

Наша цивилизација је напредна
Јер она прецизно може да израчуна
Колико је у заостатку

(НЕ)ВРЕМЕ

Сакривени иза флуида
Изокренутих религија
И незграпних идеологија
Вуци у јагњећој кожи

У времену
Од кога добијају
Више него што сво време
Може да пружи

Сити речи
А гладни поруке
Утихнули јагањци
Њиховог стада

У времену
Од кога траже
Мање него што иједно време
Може да пружи

Надвијене сенке
(над позориштем сенки)
Драма ловине и звери
Напушта окриље театра

Неће се говорити: времена су била мрачна; већ
зашто су њихови песници ћутали. (Брехт)

Младен ШЉИВОВИЋ, Зајечар

АЛИСА

Алиса је отишла
У своју земљу снова
Тихо закорачивши
Кроз огледало

У првом моменту сам
Пожеleo да вриснем
И својим гласом разбијем
Сва огледала
У краљевству

После сам се смирио
Ипак сам још одавно очекивао
Овакав исход
Тамо је барем привидно сретна

Мени је још само преостало
Да чекам да се умори
Изврнутих одраза стварности
И врати

ИВОНА И ЗЛАТНА ЈАБУКА

Посматрао сам је из прикрајка
Како
Песмом очарана
Уплашено
Стежући књигу у рукама

Можда је испрва тражила одговоре
Пре ће бити да је убијала време

Она чека свог принца
Помало наивно верујући у бајке
Својих предака

Ноћу сања како се претвара у
Златну пауницу
И одлази до непознатог кревета
Где води љубав са мушкарцем
Који је тамо чека

Потом му оставља златну јабуку
Залог љубави
У нади да ће је потражити
Са прстеном

ЈАСНА

Јасна понавља још једном
Лекцију са предавања
Професора Боровине

Ја сам у кухињи
У цезви већ одавно ври вода
Чекајући кафу
Ако загледам у мехуриће
Видећу хиљаду изломљених делова стварности
Како се мешају
У узаврелој води

Стари словенски обичај
Вађење предмета из вреле воде

Мислиш ли да могу извући
Сунчан дан

САШКИНИ СНОВИ

Под кестеном на столу
Са карираним столњаком
Она је поставила свој сан
Нисам се усудио
Да се послужим
Пошто сам знао
Да нисам један од учесника

То је наравно није спречавало
У њеном тврдоглавом покушају
Да ми представи
Његову садржину

Претпостављам опет исто
Сањала си
Поље
Реку
И људе из свог окружења
Којима си доделила
Другу улогу
Готово до непрепознатљивости

Видиш та чаша воде
Коју држиш поред кревета
У неком другом свету
Имала би сасвим другачију улогу
Могла би увече
Да у њој угасиш угљене
И притом тераш уроке
Уз речи бајалице
Само теби познате

Тада би имала само лепе снове

Ђорђе ШЋЕПОВИЋ, Подгорица

СВЕГА НЕКОЛИКО РИЈЕЧИ

Можда кроз пар вјекова
умрем
кажем можда

ако се то и деси
не долазите
карта је скупа
путеви лоши
аутобуси стари загушљиви

просто пошаљите телеграм
свега неколико ријечи
Жао нам је
Страшна ствар
Тешко је повјеровати
Изненађени смо
Затечени вијешћу
и тако даље и тако даље

ако се неко и превари
залута поклони над одром
онда могу и да умрем

2004

НЕДЈЕЉОМ НЕ РАДЕ АПОТЕКЕ

Недјеља је дан када пада киша
када су градски тргови пусти
недјељом не раде апотеке
трафике књижаре библиотеке
затворене
и натпис на вратима – Не радимо недјељом

недјељом одлазимо у цркву
молимо се исповиједамо
понедјељком је заобилазимо

недјељом не раде бербернице
недјељом су продавци кокица
и бижутерије мрзовољни
и недјељом умиру људи

данас је недјеља
погребници раде

2004

МАРИ

Очешљај ме Мари
зора само што није,

обриј ме Мари
часовник је откуцао,

умиј ми лице Мари
свештеник је стигао,

обуци ме Мари
ломача је упаљена,

одсјечи ми језик Мари
он ће говорити и након ватре.

2004

КАДА МАЧКЕ БУДУ ДИВЉЕ СВИЊЕ

Када би ти била Ана
а ја Брана
Петровић
опјевао бих те онако петровићевски
ал' ти си блудница из сусједне зграде
стан 32 улаз трећи
и твоја кољена нико неће отети
за споменик у свом граду

мада
једном си завела искушеника
измамила осмијех мртвој стражи
мени измамила ријечи

али
ти још увијек ниси Ана
ја још увијек нисам Брана
и ти ћеш бити Ана
а ја Брана

када мачке буду дивље свиње.

2004

Напомена:
Избор учесника 37. Фестивала јужословенске
поезије младих у Врбасу сачинио је Сиручни жири у
саставу: Саша Радојчић (председник), Емсура Хамзић
и Никола Вујчић.

Данило НИКОЛИЋ

ДРАГИ ЦЕРА И ВОЉЕНИ КРАКАР

Да сам писац историјских романа, имао бих прототип за комитског војводу. За једног од оних комита којима је Милан Ракић потајно достављао оружје. Или, за ма којег од оних који су штитили наш народ од турског и арнаутског зулума на Косову и Метохији у претпрошлом веку. То јест, били претња; заогрнути неухватљивошћу, тајанственошћу, могућношћу да се појаве у сваком тренутку, на неочекиваном месту, ако...

Ипак, у овом случају бих имао муке са оном, другом страном сваке личности. Јер, писац о коме говорим, песник, нема ничег комитског у души, у свом психичком склопу, упркос физичкој појави, насупрот густој бради и разбокореној коси. Он своју браду, рекао би Бабел, носи као икону.

Разуме се, има и он своју јаругу пуну трња, своју парцелицу бодљи.

Иначе, он је омиљени члан једне повеће фамилије у којој врве песници, прозаисти, критичари. Он је сваке године у марту њихов гостољубиви домаћин. И у тој улози је на неки начин велико дете, радосно.

Говорим о Мирославу – Цери Михаиловићу, књижевном праунуку Боре Станковића, чију неугасиву славу негује и чува.

Не могу да означим тачно годину кад смо се упознали, али се живо сећам малог бифеа у Македонској улици, у коме је седео са својим кумом Драгомиром Ђорђевићем, аутором предивних песама за децу, где су ме чекали.

Давно је то било; Цера је, при првом утиску, био налик младом богослову, суздржаном и скромном. Драгомир је, са чашом вињака у руци, одавао човека који дубоко све доживљава, али то прекрива сивим плаштом нехајности и равнодушности према свему; понајпре, према такозваној књижевној слави и наградама.

Нико од нас, а тако је стално у животу, није слутио шта ће се за коју годину десити; да ће нас Драгомир напустити заувек, да ће Цера, хитајући на сахрану свога кума, доживети тешку сао-

браћајну несрећу надомак Ниша, да ће његова супруга, Сунчица, такође префињени песник, и он, Цера, једва преживети, и да ће ми, такође кроз неколико година, Цера уручити награду „Бора Станковић”.

То свечано уручивање награде на бини препуног позоришта у Врању имало је и неке комичне елементе. Кад су критичари, чланови жирија, завршили своје исказе о мојој *Краљици забаве*, а ја прочитао пригодну беседу (коју сам започео речима: „Кад сам подигао слушалицу и зачуо глас песника Мирослава - Цере Михаиловића, помислио сам да ћу добити пријатељски прекор што му нисам послао свој нови роман, а добих дар, неочекиван, и неочекивано велик...”) тад сам схватио да су ми две руке недовољне. Цера, у име организационог одбора „Борине недеље” поче да ми уручује повељу, исписану на пергаменту од коже, бронзани рељеф са ликом Боре Станковића и кесу (чини ми се провидну) са огромним бројем новчаница. Но, бејаш, узбуђен и збуњен, испустио своју писанију, па се, клањајући се према публици, нађох, као некад на гумну, са читавим снопом у наручју.

Банка у Врању, у којој је Цера могао да подигне новчани износ награде, није имала крупне новчанице, него све по 20, 50 и сто динара. Било је толико тих разнобојних папира да се са том хартијом могла потпалити висока пећ у железари.

Све је то *прохујало са вихором*, али је остало и траје касно, вечерње, ђаскање са Цером помоћу телефона. Увек, без обзира како почне, а понекад и мрачно, то се наше блебетање завшава весело. И увек, готово без изузетка, ја га замолим да ми прочита неку своју нову или стару песму у врањанском жаргону. И сваки пут ме, притом, прати мисао како су гости према домаћину на неки начин неправедни, како брзо забораве његову широку гостољубивост и, што је горе, његов песнички дар.

Морам, не могу да одолим, да не цитирам једну од његових мени драгих песама из збирке *Сврџика у Несврџу*:

ЖИЧКА

*мло̀о чиниш мло̀о малка ѿражиш
ко да ти се оѿкачила жичка
а сам знајеш како ти се врџа
фајда ти је евя оволичка*

*кој ти дође свако̀а оѿрѢљаш
на свако̀а ѿружија си руку
сал на себе вечѿо забрѢљаш
не нађе се лек за ѿвоју муку*

Школа резервних официра у Битољу била је у старој касарни из турског доба. У њој је, кажу, служио Кемал Ататурк, отац модерне Турске.

У подруму те дугачке приземне зграде била је умиваоница, двоструки ред од двадесетак чесама. Тамо смо улетали сваког јутра са пешкирима, а силазили лагано за време одмора. Није, зачудо, било влажно. Напротив, било је суво и топло, па су многи питомци седели уз зидове, подаље од чесама.

Било је, подразумева се, весело. Орио се смех, чула усна хармоника. И песма.

Милетић, Прока и Старац су полугласно гудили стару песму која почиње питањем: зашто венеш, моја ружо бела? Али је општа разгаљеност настајала кад Лале Џамбас запева:

*- Јој, њада ћиша и њомало снеџ,
јој, ајде, драџи, да се обријамо...*

Или:

*- Више волим њено лице,
неџо Чачак и Ужице;
Јао, Радо, бела Радо,
јао, слајика мармеладо...*

Наше којештарије повремено би прекидао дежурни у батаљону, вичући са улаза:

„Милетић из друге чете, на пожарство!”

Или:

„Петровић, Белимарковић, Николић – у коњушницу!”

И све тако, док једног дана зачух:

„Кракар! Лојзе!”

Нико се и не покрену.

Подофицир, онај Сима Водник, кога смо звали *Драџи боџ*, јер је свако наређење завршавао са том синтагмом („Напреед, марш, јебо вас драги бог!”) тај поново, и јаче, повика:

„Кракар Лојзе – на стражу, јебо те драги бог!”

Тада се неки мршави, високи, спори војник извуче из мрачног ћошка, крену ка излазу и ја помислих да је то, можда, онај Кракар чије песме беше недавно објавио часопис „Младост”.

Предвече, у изгриженом паркићу пред касарном, приђох и упитах да ли пише песме. ЈЂ, кратко словеначки, да. И неверљиво. Али ја наставих о часопису, о његовим песмама, и мало га одобровољих.

Сутрадан га нађох у подруму; седео је тамо где је увек седео – полумрачни угао наспрам улаза. Реч по реч, и заче се ве-

лико, тридесетогодишње пријатељство, све до распада Југославије и његовог пресељења из обичног у бескрајни сан.

Он је био новинар у Радио Љубљани, као ја у Радио Београду. Редакције за књижевност и културу.

Крајем јесени, кад смо већ били на својим радним местима, послао ми је песму „Писмо пријатељу”, штампану са посветом. Она је драгоцена као пријатељска посланица, али даље од тога не. Нема је ни у једној његовој збирци. С правом.

(Облјубил си да придеш об јесени, кад се наше горе обвију в злато.

И ја сам те чекал тај месец меглени, али не било те...”)

Пошто смо регрутовани тек по завршетку факултетских студија, били смо у школи најстарији. Па је он почео да ми се обраћа са „стари”, уз обавезно словеначко *јебен ти*. То јест, чим ме сачека на станици, чим седнемо у *Колодворску ресиџаврацију*, о којој је написао сјајну песму, као збиралишту пропалица и боема, налик у три ујутру на Пикасове слике, чим, дакле, седнемо, он одмах:

„Хајде, стари, јебен ти, оно о Сими воднику!”

Волео је шаљиве згоде, вицење, анегдоте. Смејао се од срца. Зато сам се зачудио једном што ме дочекао замишљен и тмуран. Каже:

„Јебен ти, стари, мени у животу овде фали оно што ти сваког дана имаш у Београду... Оно, кад изађем из хотела на Теразијама, а неко виче: „Где си, бре, Кракар, бог те јебо! И вуче ме на пиће.”

Знао је неколико европских језика, преводио Пушкина и Десанку, знао је да прича сажето, сликовито и ефектно; умео је да имитира, глуми и пародира лажне величине и књижевне дилетанте. Знао је и да се подними, у један ноћу, на врху „Неботичника”, и да каже:

„Стари, дај, ебем ти, оно: Коштан, ту песму да ми појеш...”

Говорио је изванредно српски; чезнуо је да живи у Београду.

Волео је да путује. Имам разгледнице из свих крајева света. Доспео је чак и до Монголије...

Дакле, ми смо по три-четири пута годишње измишљали теме и задатке да бисмо се срели. Ја сам ишао у Љубљану, он овамо.

Било је и већих размака, за време његових студијских боравака.

Једне године је био шест месеци у Пољској. Тада је већ био растављен од Марије, са којом има кћерку Б□жу, данас познатог научника.

Тада, из Варшаве, стиже писмо и у писму његова песма *Хелена Мај*. Каже: нашао сам жену свог живота. А после три дана и телеграм:

**СТИЖЕМО У СУБОТУ УЈУТРУ СТОП
ХЕЛЕНА И ЛОЈЗЕ СТОП**

Слободан МАНДИЋ

ОМАМЕ ЛЕТА (одломак)

1.

Кукурузи. Изложени Сунцу, почивају. Без покрета, титраја иједног. Подне.

Стасавају тихо и неприметно, човек ни не стигне да их се нагледа, каже Пера Фољан. Сад потерали и залепршали у лук савијеним листовима као да уче да полете, онда им избиле маље од свиле, тек наједаред на млеко замиришу, и већ бркове зафитиљили као лоле сеоске, прича Пера звани Овцин. И кад метлицама равнају њиву као огледало тамешко, док спокојно дозревају у тихим данима михољског лета, или кад се, онако једри, у котарци зажуте: сваког боговетног дана пуне око.

Осећаш их око себе свуд, са њима ниси сам, вели.

У тој кукурузној шуми, где је све тек једно тихо и просто трајање од памтивека, дањива Жика, стричевић његов, налазећи да му ту ни длака неће слетети с главе кудраве. Иако се селом врзају униформе љуте, а он можда лежи и на списку оних које траже. Та им листа у пољу ич не важи, тврди он, каже Пера. И да се ништа у дремљивом атару Сарче неће десити, као ни до сада никад; сва збивања су у оном свету белом и далеком.

Покадшто пружи поглед низ долму, преко винограда, у којима смо одувек налазили уточиште, од прогањања заклон, вели. Отело се пуни, види, биће вина у селима прекотамишким.

2.

Жика Брица се од Ђурђевдана скрива по пољу, склања по врбацама тамешким, завлачи у сунцокрет и конопљу. Понекад предани и међу свињарима, оним гаравим Боговима, с чопором мусаве деце: и сам црномањаст, у једнога од њих ласно прерушен.

Прихватао се деверике, гречца, мелезана, који на пловак налете, понекад брк мастио шараном или сомом из туђе вршке извађеним, зобао трешње, огрозд и вишње, гумао печурке, сладио се бостаном, глоцкао печени кукуруз, кусао кртолу, ону у гаћама, са жара; и сазнао да је пуж виноградски сочнији од ба-

штенског. Понекад бих му донео у торби штогод, док му је Лука Околишан био хлеб и веза са светом, прича Пера.

Из врбака се зором пресклањао у кукурузе; ваздан лежећи у њима или у каквој травуљини; влажној и спарушеној, у којој се комарци легу.

Мирише босиок на стрњишту, Брица броји пчеле попадале на главу сунцокрета; светлост дана се, ето, сабира и у саће слаже, могао је помислити и онда се сетити својих полошки, с тугом пчелара коме измиче сезона.

Залегне, каже, грицка травку, у Сунце шкиљи.

Овде се ништа не помера, сви покрети су неопазивији него у другим добима: у зрењу су само. Тек негде унутра. Испод капка, иза јабучице ока. Све изложено Сунцу, успорених дамара и сањиво: ко би и наслутити могао да садашњи трен одступа, да се и лето баш у свом зениту помера. Да ли ће и њему крај, као из чиста мира; који се ни по чему не назире сем што као чичак нешто стрши из сећања, мора да се Жика Брица запитао. То сећање се још увек могло позвати једино на себе; ово пак раздобље блештавила и пуног дана, без места за сенку, одагнавало га је под сумњу и сасвим оспоравало, као да садашњем трену одузима пролазност.

3.

Отац Жикин, стриц мој Веса, прича Пера, имао двеста оваца – ал не знам како: стадо нам стално штрпкале војске и финанси; па опет ти што су узимали, они су и нестајали, да другима место уступе, а нас још ево; не знам како, говорио Веса, али надживех две краљевине и једног великог цара. А још његов бабо, тај наш заједнички деда Васа, имао је свега трипут више (ми растемо уназад, што у прошлост идемо даље, све смо већи): и оваца (он нам и шпицнаме стекао), и жена; унцут један, њих три целе под истим нахереним кровом држао. Бацањем шешира на кревет, било је то знано и свакој од њих и свима у кући, обележио би ону којој ће те ноћи милост подарити. Пред њим се ћутало и у ћошак повлачило, његовој капи се све у кући покоравало.

Осим унука му Жике; иначе тај не би, како се после показало, у црвене забасао; да нам, као омамљен и нечитав, стадо раздељива. Тим путем је ударио пошто је допао Вршца, где су га на занат оправили. Бунцајући о правди, једно цело лето је бријао и шишао бадава.

4.

Посматра Брица шубарке крај Тамиша, надгледа винограде што на тиханом Сунцу дремљу. (Цео целцати дан да тако седиш, и само пратиш: како се Сунце премешта и преседа; није поље досадно, и ту мена веселих има говорио је Жика, прича Лука.) Уосталом, и сам знаш какав је летњи дан у банатском атару, док бостан зри, кад помишљаш: краја му нема, лето је занавек, зима прошлост. Очин знаш, залуду казивам.

5.

Позно лето у атару Сарче који на Тамиш излази, ни пре столећа није било другачије; доба се овде уписује на онај свој исти начин, не мења га ни век који је прошао ни онај што се тек начиње. По који лист се зажути у врбаку, прошара круну тополе. Док ветар рашчешљава крошње, Жика по сву ноћ таласе слуша; у свануће му замирише омечала слама, протегне се у јутарњој свежини. Ево га већ у сумаглици освита, у гакању врана. Сунце се, као за овцама, јутрима све чешће губи у магли.

Када се магла дигне, дан већ одмакао: а оно још млако и тихо.

Дакле, ужутеле тополе и багремови, објавили се кукурузи својим особеним миром, почеле вране да се јате – а небеса: опет се примакла и спустила. Но опис је сувишан тамо где је све непрекидно исто, и светлост дана и прашина колских путева у коју пропадају шине точкова, те би свако описивање, како Пера каже, за људе поља било само понављање без покрића. (Иако је можда баш овог пута та јесен, што у око Жике Брице урања лагано, стизала малко другачије, тек толико да га из прикрајка такне и сетом; можда је и сам овог пута био осетљивији за те невидљиве мене и за наслућујући пад завесе лета: тај удар отрежњења којим ће се огласити надошла јесен.)

Постајао, можда, такав: док ноћу слуша Тамиш, набрекао међу долмама, од неких невидљивих, прекограничних киша.

6.

Отворили се, наједаред, кукурузни путеви, леније оживеле.

Слушао је како коњи под покровцима фркћу, удисао онај мирис топле штале, вели; гледао раденике како седају на запрегу и у сумрак замичу пут села, слушао шкрипу точкова у прабини, оно једино што за њима остаје.

Бријао се сваког јутра; бритву, четкицу, огледалце џепно понео је собом, можда и зато што то беше део његовог заната. За то редовно стругање, које му раније као ни другима из берберске братије не беше навика, овде и сада било је још мање разлога, каже Пера; можда је само одржавао руку, али је зацело био најобријанији брица, баш као и онај што се највише скрива, између Тамиша и Брзаве, од Бечкерека до Иланце.

Елем, глацнут и колоњском водом пошкропљен, једног дана приђе берачима. Беху то Гигићи, још издалека је назрео Милицу.

Назва Бога, прихвати се реда.

Ручао је са њима. Они му оставили торбицу. Балонче. Кесу дувана.

Торба је повремено замењивана, Милица је долазила, искрадајући се не само из села него и из своје куће; Баца, отац њен, није марио нашег момка, берберина за кога се проносило да је црвени.

Смењивали су се паучинасти, сањиви дани михољског лета.

7.

Средином септембра (онда су кукурузи раније приспели) почео је у купи тулузине да ноћива.

Пошто је Лука подозревао да већ другима у очи пада, и он дошао да се склони и остане: отада их је било двојица. Делили су хлеб и влажне прохладне освите; причали: Жика о тишини и миру поља, који никакву драму не примају, сасма према њој равнодушни. Ништа се овде неће догодити ни до истека века, понављао је Брица. И још, ту и тамо, о оној својој затвореној радњи додавао: оне лампе на гас живе до девет, и ја бријам дотле, с људима у дивану.

С удивљењем га слушајући, само сам ћутао, казивао је Лука после свега. А када би дошла Милица, мало бих прошећао. Последњих дана су се нешто задевали, све нешто имали речи, вели. Из моје удаљености личило ми је да га она за нешто моли, можда баш и преклиње, док он одмахује главом, а она онда жустра корака одлази.

Слобода тек што није, капитулација је питање дана, говорио је Жика Брица, при чему је његова вера и на мене прелазила, вели.

Тако, ни слутио нисам шта долази, каже Лука, у сусрет судбини ишао сам бос и посве неприпремљен.

8.

То беше недеља, када нас је у смирај дана тргао лавез паса; одједном вашке крај нас, чопор као руком спуштен одозгоре.

Затечени: у оној купи тулузине у којој смо мислили да законачимо.

Окружени, одмах нам јасно, сећа се Лука Околишан.

Жика Брица извадио пиштољ, да се убијамо: нема се куд.

Пуцај ти у обадва, молио сам. Он окренуо цев мени у главу, док се сам обрће у страну, сузе му удариле. Пуцај Жико славе ти, преклињао сам; керови већ хватају за снопове, бојим се да нећу имати довољно спретности да сам завршим. Онда он спустио цев наниже, није хтео у главу, да је квари, било му жао, па окренуо у стомак; метак отишао низ ногу – и тако ме Брица спасао: да никако није пуцао био бих готов, овако ме Швабе у болницу бациле. Себе, пак, није жалио: испод леве сисе, посред живота, каже.

Онда су нас обојицу однели.

Жикина клонула глава, као с преломљеног сунцокрета, с кола се клатарила; у оку му остало изврнуто Сунце, што крваво пада западу.

Односили га; ту главу с које се цедило лето, каже, њега с кога је у прашину леније капала омама једног годишњег доба. Да

ни до јутра не остане трага на лишћу ни по путељку пољском, поред кога су крошње олињалих јабланова и багремова паралеле румен неба вечерњу.

Док је у жбуну трњине скакутала зеба; дан, иначе, посве обичан.

9.

Жику Брицу су однели на сточно гробље, оно између Сарче и Ернестовца, где га је Тодор Шајин закопао. Отада ће бити познатији и важнији него док је с нама дане делио; већи у земљи него када је њоме ходио. Тај је по Вишњићеву базе укопавао, с Црном и Николом ћуприје рушио, десна рука Учина и Арсина, тај је свашта проносило се, одједном и онај што жита пали и пруге руши, човек опасан: и Швабе и наши су причу једнако терали. Тек да се запиташ да ли је то онај младић што је у оној малој берберници, код Клосове кафане, пред сваком муштеријом с убрусом у руци скакао, каже. Палом борцу нарастала биографија.

Мене у болницу, у Модош, међу оне што су шенули, прича Лука; где ће наши и Руси ући пре него што из постеље устанем. Требало је да Жика Брица и ја издржимо још само две седмице, мислио сам огорчен.

Мајка му је свакодневно одлазила на псеће гробље, на ону хумку која је сада ипак била обележена, макар њеним сузама и још понеком дуњом, јабуком, кришком пецива, понечим што би у цепу широке сукње пронела а да за туђе око не запне, каже Пера.

(После га, увелико у слободи, пренели. Ископао га Пера Овцин. На њему, око врата, као нека фина паучина: шал онај његов, сетим се, каже. Онда га сложио у покровац, онај исти на коме је Брица ноћивао, у коме су га мртвог однели; чији га је мирис на изгубљен дом подсећао. С дужним поштовањем вели, укопали га у порти цркве православне. Поп све нешто затезао и гунђао: у порти се, вели, само ктитори и великодостојници сахрањивају, па и они тек по одобрењу владике; дочим је за самоубицу ствар безнадежна. За кога ти то, творе брадати, добро не чујем, загрмео твој отац каже Пера, креснуо матер четничку; за грло ухватио, отац твој сеоског оца, за браду га по парку водао. Ту, у порту: сваког дана да му пошту даваш.

Онда му још написали и споменицу, и читав сокак дали, онај што се звао Четврта улица; обилазили за дане устанака и Дан борца, за славу села, и венце полагали.

Одједном, каже Лука Околишан, свет се изокренуо. Улица урла, све претреса, кости прекопава. Црквени одбор хоће Жику Брицу да измести, одлука пала. У парк, јер у гробље не може толики грешник, који подиже руку на себе, вичу. Зарад једног таквога, Шупљају је убијала суша три лета. Па зар сад, после пола века, завапио Пера Овцин; што га његовој земљи не оставите, ајде мало собом живима да се бавимо. Јок, прво да се

прошлости решимо; да је сву прештијамо. Не иде петокрака у цркву, више ниједну ноћ Брица у порти преноћити неће, запенили они што смерају да по трећи пут палом борцу кости пренесу. Џаба споменичари и учесници петиције срицали, небо скидали, псовке и претње с другом страном размењивали. Недуго иза тога и из парка хоће да га изнесу; опет је комуњара, онај што подиже руку на себе, противу Бога, улица се захуктава. Не дају му у земљу, нигде му место подобно не налазе; баш као да је остало још само оно где су га најпре Швабе бациле. Међутим, то о чему стари борац гунђа, због чега ме тражећи саговорника за рукав хвата, сасвим је друга прича; излази изван оквира пред мета који ме занима. Немам времена, други пут, кажем. Да га је, тог Жикџу Брицу, како оживети, виче Мијат из браде, па да га се онда на вјеки решимо.)

Док је, као сенка нечујно, боравила на свету, старица му одржавала собу; ону момачку, у којој је све остало да непромењено од његовог последњег дана траје: баш у оној слици коју је он одавде изнео, у оном поретку који га подразумева, у коме га и соба памти.

Одавде је мој Жика јуче изашао, говорила је; можда јој се причињавало и да тек што се не врати.

У тој соби под кључем само је сваког лета мењала ивањско цвеће у вази на столу и, под јесен, оне две дуње на шифоњеру.

10.

А недуго затим, управо у тринаести дан од Жириног пострадања, затекох се у цик зоре на другом крају атара, прича Пера Овцин. И прошао сам поред Бугарева салаша, и онда тек што сам ленијом између кукуруза избио на онај *Темшиварски друм*, морадох да застанем; занемео пред призором: путем се, из правца варош Јаше, отегла бескрајна колона. Кола са арњевима, једна иза других. На њима жене и деца и старци. До у недоглед. Позади, за шараге сваких, крава свезана. Жене су држале кајасе, кочијашиле ћутке, коњи су климали и ишли. Ђутали су натмурени старци, чак се ни деца нису чула, нити је псећи лавез нагризао тишину.

Само шкрипа точкова колских, туп бат копита.

Одлазили друмом, испред Сунца. Између два дрвореда дудова, што су иза њих остајали да се све до оних кућа у којима се до ономад сањало пруже; по њима се и онај изгубљен вратити могао. Али нико из колоне није се освртао, као да не оставља ништа у тој вароши иза себе; век и по памћења под арњеве сабијен, у мук умотан.

Највише га потресла сабласна занемелост толике људске масе, говориће после. Читав један народ одлазио је у потпуној тишини; пред том невероватном, као у сну виђеном сликом застао је и скинуо свој сламнати шешир.

Убрзо после тога, с почетка јесени, угледао је на истом

друму једну другу колону, још непрегледнију, која је преко границе румунске дошла, изнебуха: као магла, као природна непогода каже Пера Овцин, и ступајућим кораком сламала поље; пред којом се она прва повлачила. И на часак му се учини, вели, да то беше баш онај мушки део што је недостајао, одузет, оном народу жена и стараца и деце: који је замакао у тишини.

И једни и други су као сновиђење једног лета минули; баш као што ће и све чиме се пунио бескрајни дан који се назива лето потонути у неповрат се отискујући чим прве јесење кише ударе: када се све охлади и примири, док он буде пресабирао шта ли му све прође у том сну.

11.

Нисам ти рекао: међу оним Швабицама на запрегама које одлазе није била Катарина Месонг, пошто је остала да сачека повратак свог доктора (био је у *Принц Еуџену* каже, и неће се вратити, али она то није могла знати): онда је једне вечери умрла, крај зида бикарнице, заједно с ћеркицом коју нису могли од мајке да одвоје.

Ни Бети Гајст, која ће се удати за управника логора Новака Ђулибрка, као што и сам знаш.

Ни неке још.

Ни ковач Шмит, ни млинар Густав, ни стогодишњи Вајсман.

12.

Док ли дланом о длан, ето и вас, каже Пера Овцин; баш као да она једна иста колона ни прекидана, ни престајала није.

Да не дуљим, гонећи по реду све што нас је с вама сналазило, шта се ту надогађало, чега ли се натресало; само да ти кажем да су ме ваши притезали да и оне овце њине у свој чопор примим: у стадо Фољанових.

Молим лепо, рекох када већ и тако мора, али да најпре те ваше метиљаве овнове поштројимо: јер ми имадемо овце, бре: цигају чисту; није нама овца тек тако у име ушла.

Да нам се раса не погани и не сметне.

Дам ја услов, као да сам се нешто питао; и, да не причам шта ме могло снаћи.

И јарчеве, повикао онда твој отац запењен, и јарца маторог; с зарђалом брисом у руци, око бунара на економском дворишту ме вијао. Сва срећа што се затекао трезан, иначе ме ни сва Сарча отела не би.

Да не дуљим, нашло се и вас разумних.

Тако, читав дан смо их, онај Тодор Шајин и ја, утуцавали и чистили.

Да дођошима бар, говорио Тодор, семе овнујско затремо.

Милош КОРДИЋ

СТРУЧАК БОСИЉКА У ДОРИНОЈ РУЦИ

Најприје су на леглу, на сјенику штале једног од домаћинстава на периферији града, ухваћени Ивица Фернер, звани Ханс, и Игнац Цвестин и разбушени тако жестоко да су личили на бушне кишне кабанице. Ернест Фристл протурио бијаше око кроз рупу у дасци и гледао је у небо из кога је капала њихова крв. Призори страха хватали су му се у другом оку и он је липсавао као пашче на несносној жеги. Дора Гернер, нешто као невјенчана и у магијске књиге увијена жена Цвестинова, пењала се љествама у потрази за руком коју је до малоприје држала. Фристл је (а сам ђаво нека зна откуд се он у тај приказ удјенуо?) гудио као из бурета и она махнито поче да га удара другом руком, у којој се сушио стручак босиљка, заборављен у изненадном метежу да буде бачен. Тијела двојице крвника лежала су у сијену и бијаху згрчена и сужена, с раширеним прстима на објема рукама, заостављеним у покушају да ухвате, у самртном хропцу, даску или било какву пречку. Дорини прсти хватали су сада за њих и много више него што јој бијаше потребно. Марама на њеној глави покривала је косу али не и лице вјештице.

Гајо Брокел, а ко њега није упознао - много је пропустио, носио је своју паузину преко коњских леђа и жмукао комотљику свијену у новински папир; тресући рукама - упирао је кажипрстом у Историју. Та слика Макијавелијевог *Владаоца* у њему, а почео је да ишчитава књигу чим је се дочепео, прогонила је све оно што је жељело њиме да влада. Заокрет се опазио четрдесет и треће, на ријеци код које је остао без ока. Није се дао да се влада њиме него је кренуо, халапљиво и незасито у - владање другима. Ученик комесара Жоржа (партизанско име), коме је био командант у истој јединици, упијао је најприје своју крв на сламку а затим је почео да се наслађује и туђом. Да враћа проливено по заслуги. Библиотека из које се дочепео књиге - бијаше библиотека Фристлових, код којих је у предратно доба становао и учио препарандију. Као што је и Дора учила гимназију и гледала у њему обичну чађаву плијесан, од које ју је нагони-

ло на повраћање, посебно у вријеме менструације, кад се излијевало преко сваке мјере. Онај који ће га везана гањати по црквеном цинтору и тјерати га да лаје и мекеће, те ће му сјецкати уши и нос, за успомену, а биће то Игнац Цвестин, одавно је постао испичутура и ништарија градска у сваком погледу. Остаће заувјек необјашњиво везивање Дорино уз такву појаву. Па се и Гајо Брокел тако одједном изопштио, одупирући се покушају да буде омаловажен и уништен. Само је Жоржу полазило за руком да га, дивљег и избезумљено храброг, враћа у колотечину или у сњегну пртину по којој му се крв богојављенска хватала и стезала у цвјетасте јањеће грудвице. “Са псима се једино псећим зубима може клати, никако друкчије”, говорио је Гајо Брокел.

На смотри, увече, на пропланку који се доимао као изникао из неког од нијемих филмова, појављује се и Дора Гернер. Прстима гребе по блузи комесара Жоржа и сипа сушичави кашаљ по његовим рукама. Дјевојчица коју вуче за собом, цијуче као младо срнче. Дора упире прстом у Гају Брокелја. “Што је мене оставио живу! Што је мене оставио живу!” понавља, с главом у комесаровим рукама. Ноћ се хвата у тијело пужа голаћа па ту и остаје. *Владалиц* зна да није, па пључну сламку што му је до тог тренутка вирила из зуба.

Карабузаче, жене са црним рупцима преко ушију, у селу у коме дио њихове јединице најчешће заноћива, прежају на Дору да је се домчају. Да је рашчену и у свртањ баце. Док Дорина рука хвата празнину до прстију двојице згрчених и сужених. Сијено се осјети на крв и њене некад једре и набрекле сисе. Ту се незаборавно спајала са свим и сваким, па и са Цвестином понекад, до блиског везивања у ванбрачни чвор. Те је и дјевојчица њена с њим, тако се прича, а да нико заправо не зна - чија је. Дјевојчица се боји паса и змија. Дора је знала рукама да хвата и једне и друге и да кожу гули с њих. Псе јој карабузаче и могу да опросте, али змије - никако. Змије им много више значе од гладних ћенова, говориле су, те нека их не дира, а ћенове нека дере до миле воље; за друго и није, јебали је ћенови.

Увођење у траг онога о чему је овдје почело да се прича, вуче коријен из маја четрдесет и прве. Брокелја ће из жице, у подруму града у коме је завршио препарандију и отишао на учитељевање у једно од села с друге, сјеверне стране града, извести Ернест Фристл. Преко насипа и уског каменог моста провешће га ноћу до Кужељевих винограда на брду изнад града, а одатле ће и сам шумама у своје шуме. Фристл ће касније испричати како су коловође покоља у Гајином селу били Фернер и Цвестин и како су му (Гаји) у том погрому страдали мајка, сестра и млађи брат. У мају, дакле, баш на Бурђевдан, кад се лишће навукло на шуму, а небо се отворило на све стране. Те се у том детаљу, кад је Фристл одбио да иде у Гајино село, може тражити, а вјероватно и наћи, траг који води до Фристловог ока, загледаног у небо из кога капа њихова крв, у јесен четрдесет и треће.

Почетак везивања мараме на Дориној глави није, међутим, могуће тачно одредити, те није поуздано ни вријеме везивања њеног лица с *лицем вјештице*. Својеглава, вијоглава и распуштених црних коса, Дора се, ето, одједном увила. Да ли да не изазива или је ствар у нечему другом - не зна се. Као што нико не зна ни тачан датум рођења мале Вјерице, по чијој коси комесар Жорж, испустивши Дорину главу, пребира прстима. Не само што су Дору путеви довели до партизана (од када и почиње Дорин прогон од стране карабузача), него ће, у рано прољеће четрдесет и четврте, у исту јединицу, код команданта Гаје Брокелџа и комесара Жоржа, приспјети и Ернест Фристл, са урамљена оба ока у глави.

Замршено клупко претпоставки окончаће се у јесен четрдесет и четврте, кад ће Гају Брокелџа сусетићи залутали метак, у сумрачје, на положају изнад ријеке, на истом мјесту на коме је изгубио око. Сахрањеног уз све могуће почасте бораца своје јединице, Брокелџа ће, с проласком дана и мјесеци, одвести у заборав све - осим Дорине мараме на глави. Њено лице вјештице, а једино је она била свјесна Гајиног погледа у Историју, чуваће тајну и однијети је са собом у Београд, након вјенчања са комесаром, који ће се, са стеченим признањима и одликовањима, затећи у главном граду на пословима народне просвјете, док ће се Дора свијати око жена и Црвеног крста. Са сјећањем на неизвршену комесарову наредбу - да се у Гајиној командантској торби сахрани и под земљу заувјек уведе и његов *Владалиц*. Те ће се књига наћи у једном од станчића, у коме су почели да свијају своје породично гнијездо, на Сењаку. Откривши књигу, једног самоћом окруженог спарног дана, Жорж се присјети карабузача (израз је искључиво његов) и свега онога што су му оне говориле о Дори. Осјети се одједном побијеђен, с трнцима у надлактици лијеве руке, што значи - срце је у питању. Он, побједник, са славом мудрости и неприкосновене комесарске досљедности, са упијеним универзитетским знањима, ухватио се на трагу који га је одвео у превару. Одједном и у њега уђе Фристлово око из приче са сјеника. Аутомат, њемачке производње, по Дорином казивању и њеним сумњама (а то је непрестано истицала, увјерена да тај детаљ све рјешава), Гајо никад није имао, него аутомат италијанске производње, добијен у јесен четрдесет и треће од Томаза Лакинија, који се са петорицом земљака, а након капитулације Италије, прикључио њиховој јединици. По Фристловој каснијој причи, сада је могао закључити да његово (Фристлово) око никад није ни гледало кроз било какву рупу на дасци у небо из кога је капала Фернерова и Цвестинова крв. Мада је тај призор, признаје сам себи, тешко доводити у везу с Дорином увученошћу у магијске књиге, што му није успијевало ни да назре а камоли да провјери. Но је Фристл, рекавши то тада и никад више, нестао из његовог живота, изгубивши се у некој од славонских партизанских јединица. Комесарско достојанство, помијешано с потајном

јурњавом за сукњама, морало се кад-тад платити. Ђаво једном ипак дође по своје. Залутали метак, намијењен Гаји Брокелју, почео је да га прогони и да га све брже и чешће сустиже. Са Дором о било чему није желио да расправља. Увукао се бијаше у тишину, коју је повремено прекидао фијук куршума у једном од запретаних предјела главе.

С књигом *Владалац* у торби, Дора Гернер ће у јануару педесет и прве заувјек отићи из живота ратног комесара Жоржа. На жељезничкој станици у Бечу, књигу ће предати ономе из чије ју је библиотеке и узео Гајо Брокел. С нијег је тог јануара вио као из бушних небеских кабаница. У Бечу је Ернест Фристл, са Американцем Џоном Д. Мекгрејвом, основао грађевинску фирму, у којој ће Дора за неколико година постати алфа и омега, у међународним размјерама. Све што би њих двојица пожељели, она је без потешкоћа претварала у стварност, шуштећи доларима из Маршаловог плана као сувом сламом на истом оном сјенику, само мало подаље од сијена, по коме се мирис њеног магијског спајања још дуго упарложен осјећао.

Њена Вјерица, прелазећи из године у годину свог живота, све више ће личити на оца (кога је Жорж веома добро познавао, као и Фернера, уосталом), остаће са очухом, у Београду. За вријеме долазака у родни крај, гдје ће љета проводити у купању, у изласцима с новостеченим пријатељима на корзо, као и у учењу плесова и модерних игара у Дому ЈНА, упознаће је и Станко Крика, који ће, обогашен њеном добротом, стићи и до њеног очуха Жоржа. Вјерица ће у Београду завршити факултет, удаће се за једног од Американаца, из мајчиног окружења у Бечу, те ће и она отићи Жоржу у заборав, изгубивши се заувјек, негдје у Америци.

Пролази Станко Крика, у јесен деведесет и прве, као изгубљен улицама Београда, обилазећи књижаре и библиотеке као света мјеста заборав, и сусреће познате, истовјетном судбином протјеране и овамо доведене. Слика ока што кроз рупу у дасци гледа у небо из кога капа Фернерова и Цвестинова крв још не бијаше ушла у њега. На једној од клупа у Ташмајданском парку угледа старчића како буљи у новине. Окренут лицем ка сунцу, он упија посљедње зраке јесени. “Да, ја сам организовао њихову ликвидацију. Због Гаје. Није га било могуће другачије ни зауставити ни смирити. Тек педесет и седме, сусревши Лазу Штрекића, овдје, у Београду, спојио сам сличице у мозаик призора залуталог метка намијењеног Гаји. Дуго сам тај метак носио у својој глави, а знао сам да је већ тада сумња пала и на мене. Ипак је Вјерица Цвестиново дијете, ма колико да ме је вољела. А и ја њу.”

Десет година касније, кад су се границе сасвим отвориле и путеви постали проходни, Фернеров много млађи брат, а сада такође старчић, Матија, затећи ће Станка Крику у једном од ресторана у Суботици, и рећи: “Ма какав Жорж, какав Гајо! Дора! Кад јој је нестало муниције у аутомату, кренула је прстима

ка врату Ернеста Фристла. Али су се лојтре измакле и она је треснула у шталу. Завученог у сијено, није ме опазила. Иначе, не бисмо данас разговарали. Не мислиш ваљда да би се неко од људи из јединице Гаје и Жоржа усудио тада ући у град?!”

Вративши се у Београд, кренуо је Крика у потрагу за старим комесаром.

“Дођите сутра у пола два, на Ново гробље. Ту ћете моћи да га посљедњи пут видите”, саопштава му непозната старица на вратима његовог стана.

Смјестивши почетак и средину приче онако као што су му их Матија и Жорж испричали, стоји Крика на улазу у Ново гробље и чека да наиђу Дора и Вјерица. Потребан му је крај. Јер, прича без краја је кусаста као и пашче без репа.

Мада, љубав и мржња, а може и обрнуто, не бирају ни вријеме ни простор. *Рај и мир* одавно је ионако написао велики Толстој. Дабоме да Дора Гернер није Наташа Ростова, али вриједи чекати. *Владалац* појудног спајања детаља, додирујући књигу рукама, осјетиће, кад-тад, и њен зрео мирис у сијену. Док оно што се гура у средину, осјети се као метак у глави покојнога Жоржа. И још - откуд је Матија Фернер могао да види стручак босиљка у Дориној руци? Јебена нека стварност, мисли Станко Крика, окрену се и запути Улицом Џорџа Вашингтона ка центру града.

Емсура ХАМЗИЋ

ЈЕДНОГА ДАНА ДУНУЋЕ ВЈЕТРОВИ РАЗДОРА

У души мојој ледене одзвањају ријечи и саме ми се нуде пјесме без страсти, без жара, потамњеле, рђом захваћене, из зиндана извађене, мемлом надојене. Тешке. Распињу утробу, напоље хоће или у рат.

„Једнога дана,” слутња ми шапуће моја, судбина са очима старе Циганке, „духнуће вјетрови раздора, и твоја земља наћи ће се раскомадана!“

Гони ме, гони наказница, да старе кости поново у рат дижем, да врећу тијела својега, начету одавно са свих страна, на коња подигнем.

Ја, ја знам ко сам, али ми је зазорно рећи! Знам да сам златар, занатлија!

Рахметли отац мој, његова свијетла круна, султан Селим, даде ме да занат златарски изучим.

„Владати, сине мој, то није посао достојан, то није звање часно! Занат изучи, узданице, соколе бабов!”

Тако је говорио у ријетке тренутке кад би га пут нанио те би свратио у дворе наше, дому своме. Мајка је увијек плакала кад је он био ту, а он, висок и кошчат, измождена погледа са умором на лицу, гладио би ме одсутно по глави и понављао то о занату.

„Баба ће теби дуњалук читав оставити, али само сам можеш своје руке вјештини и занату научити. Учи, зато, сине, не само главом него и рукама!”

Затварао би се, потом, у пространу своју собу, те дуго сједео на миндеру обучен у своју царску одору са турбаном чији су алем и драго камење освјетљавали ноћу омању просторију. Вјечито је око руке носио свој омиљени јантарни теспих пребирајући његова топла зрна. Понекад би тако и задријемао преваљивши се на једну страну, неудобно, са турбаном на глави, са руком на сабљи... Нико, баш нико није смио тада ући или га зовнути.

Мајка би ме понекад слала код њега да му кажем ово или оно, поручим, питам...

Стајао сам каткад дуго и дуго пред вратима и слушао како прича сам са собом, расправља се, правда, пријети, наређује... Кољена би ми дрхтала од треме и страха слушајући тај туђи глас, као са другог свијета, осјећајући у њему нешто срамотно и туђе, нешто што не би требало да слушам, а опет, ја сам био једини на којег није викао ако уђе, и моја мајка је то користила, и слала ме са молбом, и морао сам да је послушам. Двоумио сам се, погађао се сам са собом, и тражио неки међутренутак да уђем. Чекао сам затишје између двије препирке или предаха од правдања...

Кад бих коначно отворио врата, а то ме од свега највише плашило и касније прогонило, док ме отац још не би примијетио, уочио бих његов потпуно одсутан поглед, који је видио и гледао нешто што ја нисам могао да видим, говорећи и препирући се, грчевито једном руком стежући дршку сабље, а другом пребирући јантарска зрна теспиха.

Чекао сам да ме види, сав претрнуо од мјешавине ужаса и стида, и осјећања кривице што га видим таквога.

Чим би ме уочио, његов поглед се с муком пробијао из далеких и давних крајева и времена, до мене, израђајући са дна дубоког океана, а ја бих му тада притрчао и грлио га уплашен да ће се опет изгубити и желећи да га заштитим од тог нечега страшног што му је доносило неспокојство.

„Сулејмане, сине, гдје си ти бабуки своме!” тепао ми је, одсутно провлачећи прсте кроз моју косу.

„Да видим колико си ми јак,” говорио је пренувши се, и сјетивши да не треба и не смије да ме мази и показује превише њежности.

Пипао је моје мишице, потом би подметао своје дланове у које сам ја гурао из све снаге, тако да су ми се испод ногу измицале срцаде. Тад бих видио осмијех на његовом лицу, док бих се ја упињао да му помјерим руке.

„Још мало, још само мало па си до сабље порасто! Како учиш? Слушаш ли ти мула-Идриса?”

Тад би смо се распричали, и ја, мада још мали, одлично сам знао и могао да процијеним и осјетим тренутак кад могу да пренесем поруку, урадим посао због којег ме је мајка и послала.

Некад би се на моје изговорене ријечи тргао, некад би му само из погледа сијевнула искра, зјене прекрила чудна сјенка, али никад није на мене викао, чак и ако би се наљутио због тих порука и молби.

Сједао би ме пред себе, у крило, и тад би у моје крило стављао сабљу у корицама опточеним драгуљима и исписану харфовима – „Yallah i bismillah” - те бих је ја с пуно знатижеље и поноса додиривао, миловао, загледао...

Љубио би ме у косу говорећи ми да ујутро рано одлазе далеко, али нека га ја само чекам, опет ће он доћи и донијети ми свашта – шарене папагаје, мале мајмуне, тигра, слонче, златне папуче, сабљу за ме сковану, мусаф смарагдима украшен, пауно-

ве најљепших репова, џанфез и кадифу, брокат, белензуке, црне робове и робиње...

„Само слушај мајку и мула-Идриса, и нену слушај...” говорио је док бих ишао натраг према вратима. Кад бих стигао, окретао сам се поново према њему и подизао руку да му махнем, а он би, чудновата израза на лицу, као да ће се расплакати, намигивао ми једним оком, такође подижући руку на отпоздрав.

„Селам, селам, с хаиром!” говорио сам желећи му сретан пут и тихо се искрадао.

Кад бих затворио врата за собом, осјетио бих огромно олакшање.

Без обзира на моју љубав према њему и његову према мени, нелагода и непријатност када бих био унутра, били су велики.

Одахнуо бих, уздах олакшања сам би се отео из дубине душе. Као да сам ронио, као да сам био под водом, дуго задржавајући дах.

Некако смо и ја и баба играли улоге које су нам биле додијељене, па чак и онда када би били сами један са другим нисмо умјели да им се отмено. Тежина нашег положаја и одгоја који нас је припремао на одговорност, одрицање од личног, чинили су да ми и нисмо знали ко смо, шта ми лично желимо, волимо, како се осјећамо.

Чинили смо, говорили, понашали се, па и осјећали, оно, што се од нас очекивало!

Трчао сам код мајке, у њене одаје увијек пуне жена које су ме веома вољеле, тетошиле, шалиле се са мном. Просто бих задихан и сретан улијетао у њено наручје удишући познати и умирујући мирис њених хаљина, груди, њеног тијела. „Мајко, мајко,” узвикивао бих одушевљено, „био сам код њега!”

Осим тетке, мајчине сестре Ђулесме, и старе ебејке Рахиме, на мајчин миг све друге жене би излазиле. Тада би ме мајка дуго испитивала о сваком детаљу моје посјете; и шта је рекао, и како је гледао, и да ли се смијао, и сваки покрет, и поглед, и сваку ријеч, све чега сам се могао сјетити, морао сам причати.

Мајка би ме након овог испитивања љубила и грлила посебно снажно, исказујући ми тако своју захвалност и помало се извињавајући за то што ме, заправо, злоупотребљава покушавајући поправити или провјерити своје односе са њим.

Веома сам волио овај женски дио куће, харемлук. Ту сам се осјећао опуштено, и ако сам барем некад могао да допрем до својих личних жеља или осјећања, онда је то било ту.

Уживао сам у грленом и неспутаном смијеху који је често одјекивао, посебно кад отац није био ту, а он често није био ни у граду, ни у земљи, а камоли у кући!

Шале које су оне збијале једне са другима, туга, усамљеност, међусобна љубомора, све се то стапало и изједначавало у смијеху, смицалицама, досјеткама, па некад и несланим шалама.

Често су, посебно док сам био сасвим мали, знале да ме

обуку у женске хаљине. Везивале би ми разне махраме, китиле ме ђерданима, очи подвлачиле сурмом, лице бијелиле и румениле, а онда се распусно смијале гледајући ме како бауљам и саплићем се у превелике њихове шалваре, саруке, намазбезе... Нека од њих би ме пресрела док сам тако трчао по собама и ходницима и уз вриску и цику и моју и њихову, кобајаги ме ловећи и уловивши ме, подизала високо, чврсто ме потом притишћући уз своје груди и своје соковима препуњено, једро тијело, тако да сам губио дах.

Како сам растао, овакве игре облачења су се све рјеђе збивале.

* * *

Сједим под чадором у Угарској, мучи ме стомак, и узалуд ми хечим Хикмет-ефендија саставља већ трећи чај од различитих трава – титрице, кунице, невена, вреска, туњиног листа, кадуље... Бол и мука не пролазе.

Нема трава ни лијека од живота, од рупа које остају у нашем срцу, од резова који се не дају заштити ни залијечити ни додирима најмекших женских руку, ни златним белензукама, ни ђерданима, ни њежним миловањем најфинијег самсара и џанфеза...

Кроз све то пробије крв, жуч, црна, погана, смрдљива течност туге и ужаса којима нас живот трује.

Савијам се у појасу, покушавам да ублажим бол у своме желуцу и да дам упутства мојим пашама, бимбашама, аскерији... Огромна је влага около, каљуга и блато су притисли свуда, трава је угажена, просто је ногом аскера и атова у земљу утјерана. Жао ми је траве и булки које сам видио уз пут јуче, док смо јахали.

Скоро да ми прија овај бол у желуцу. Барем на кратко ме заокупља нешто стварно, садашње, неодгодиво. На часке, на трептаје ока, барем, заборављам свој бол непролазни, смрт свога сина Мустафе!

Тамна ноћи, тамна ли си, бијели дане далек ти си, никад више над дуњалук бијела крила свити нећеш.

Несретнији од свих људи, свели зумбул за пас стављаш, косу своју рашчешљаваш, свилен појас распасујеш, сабљом на се замахујеш, ал се посјећ нећеш, бели!

Трпи, вени, труни, дрхти, срце завијек откинуто, са Мустафом и тебе ћу на табуту закопати, у мезар те оковати!

Велики, мој, боже, какве ово колају сјене у мор-доламама, кад рекох, - н и к о – нико да не улази, док се најчемернији од свих очева, са сином својим не опрости! Шта шапућу, што се кикоћу, зашто хукћу ови дервиши без лица, инсани без крви, крвави моји дани и снови.

Ко сам ја?!

Потезем криву сабљу драгуљима опточену, што свилу

сијече - према себи, своје одразу у води.

Велики боже, опрости ми грешном, како смијем своје име, сахибијо, заборавити! Јер оно није моје, није само моје, и ја нисам свој! Сад нисам више ничији!

А узвикивао сам: „О, Соломоне, сад сам те надмашио!”

И хулио сам, велики мој боже, уздижући худи свој понос!

„Ја сам Аллахов слуга, и господар овога свијета;

у Багдаду сам – шах,

у Риму сам – цар ,

у Стамболу – султан,

у Египту – краљ!

У моје име се чита молитва

у Меки и Медини, петком!!!”

То сам, пун поноса и пркосне обијести, несмотреношћу понесен, тренутком слабости заведен, узвикивао.

Сад сам мрва хљеба, врабац на прозорској дасци, лептир на дјетињем прсту и нико сам, мој боже, колико сам нико! Преломљена стабљика трске... Ваздух који удишем као из пробијена мијеха враћа се прије него у плућа уђе.

Покопане су све сунчеве зраке, свих дана што су намјерили сванути!!!

(Из романа у рукопису „Јабана”)

Душан СТОЈКОВИЋ

КАФКИЈАДЕ

ГОДИШЊА ДОБА

Цртам дугачке фигуре што се вешају о строп држећи се за гране руку. Понеки одлиста и падне на под. Дочека га Харонов чун. Завеслаји су жустри и воде преко воде.

Крај мене (година је 1911., била је зубата зима, шуња се куково лето, смеше сени јесени а и пролеће тек што не пролеће) Курт Тухолски снажно маше штапом. Црта по ваздуху фигуре нимало налик на моје. Остаје ми да брзо – што је могуће брже – грабим његове ваздушне слике и бацам их на под, газећи их притом, не би ли моје имале довољно ваздуха и могле да дишу слободно, заробљене у неисказивој висини. Небу под облицима.

(С)НОВИ

Калеидоскоп ноћи. Пуно утрнулих фењера, посусталих лампи. Месец, умотан у станиол. Завијање вукова. Проклети (ш)умови. (С)лепи мишеви. Хијенски (с)мехови. *Сијавам буквално ПОРЕД себе, док се ја сам морам борити са сновима.* Гурам себе еда бих се боље подухватио снова који хрпимице надиру. Још су пуни сновне плодове воде. Местимице искрзаних ивица. Страх ме је усркавања. Ако се обретем у њиховом срцу, неколики завртњи и – хопла! Тешко је испливати на Јаву. Мада Гас Кариман лаје на луну. У ли поовском чуну.

Док се са сном рвем, онај други се буди, облачи кафтан, ставља дугачку лажну браду, одгледа ме и одлази.

ШЕТЊА

Нема то никакве везе са *Двојником* Достојевског нити са Поовим *Вилијамом Вилсоном*. ... синоћ сам својим двома рођакама у Маријиној улици истовремено јружио обе руке с њаквом срећношћу као да су њо биле две десне руке, а ја нека удвосјручена личносћ. Тако удвостручен, прескакао сам лако прагове и не помишљајући да бих се могао поново раздвојити и тако наћи на големој муци: како препознати које је ЈА оно прво и право. Поред мене и мојих рођака промицали су предвојени виконти толиком брзином да никако нисам успевао да им спојим расечене половине. За њима је хопкао одрадек.

Када сам се ујутру пробудио, пробудио сам се два пута. Између мене и мене подрхтавала је лагашна нит сна. О њу је неко већ вешао малешне пахуље свога сна. Из овог другог никако нисам могао да изроним.

СНОВИ

Када уђем у моју готску собу најпре се скинем и ствари уредно сложим на вешалице. Неке пребацам пажљиво преко наслона столице. Потом легнем у кревет, а руке скрстим на грудима.

Лејо засјим, али се њосле једног сајна јробудим, као да сам главу сјавио у њогрешну рупу. Поново заспим и опет се пробудим. Осећај да ми је глава увучена у погрешну рупу ме не напушта. Пошто се то збуде неколико пута, уморно се свалим на под, потражим неку залуталу рупу у патосу и главу напросто закуцам у њу.

Заборадио сам припоменути како томе претходи мој преображај у кукца.

ПРЕ(ЗА)УЗЕТА (ЗА)БЕЛЕШКА или ДВА ЗА илииш ЗАЗА У МЕТРОУ

Несумњива је у мени пожуда за књигама. Не заправо за тим да их поседујем или читам, него пре за тим да их гледам, да се у излогу некога књижара уверавам у њихово постојање. Ако негде има више примерака исте књиге, радујем се свакој посебно. Чини се да та пожуда потиче из стомака, као да је она неки погрешно усмерен апетит.

(11. новембар 1911.)

СКРОВИШТЕ

Седим у својој соби, у главном шишабу буке... На прозорима околних зграда подгуркују се међусобно младе, здраве и румених лица девојке и цвикерима обрасли момци дугих шпицастих брада. Понеки од њих изненадно пљесну рукама и тако убрзају буку која се у густим наносима таложу по соби, по свим њеним угловима претварајући ме постепено и неповратно у окамењени стуб соли о који бука удара својим малим скривеним песницама.

За то време, у својој соби, у главном шишабу буке, Марсел пише о ишчезлој Албертини додирујући ушима нараслу плуту којом је облепио зидове. Мисао крила, а кашичица ритмички удара о шољицу пуну чаја крај које се излежавају појудно две Мадлене.

ДНЕВНИЧКА БЕЛЕШКА

2. август. Немачка је објавила рат Русији. – После једне илвалишије.

3. август. Марс је објавио рат Венери. – Преподне Ложач.

4. август. Фелице ми је објавила примирје после којег се котрљају главе (заувек недовршеног романа). – Предвече катедрала.

5. август. Макс ми је најавио рат вриском тишине. – Изјутра посета кажњеничкој колонији. Потом циклуси метаморфоза.

52. август. Нико није објавио никоме рат. – Коначно живим пуним плућима.

ГРЕШКА У ПОСТОЈАЊУ

Смрт је капала са стабала ољуштене коре, начетканих птицама и иглицама разуларених компаса. Јурио сам ка свом хотелу плашећи се да ме магла не ушушка у своја зарукавља. Кораци су цвилели, а руке немоћно крманиле. Светло ме је оштро пљуснуло по очима када сам хрупио пред рецепцију.

Мада сам хоћелу разговейно најисао своје име, мада су ми и они два љућа већ иисали љачно, доле на љабли ићак сћоји Јозеф К.

Отићи или остати?

ПРЕДАХ

Лете чавке досадом града, додирујући маказама кљунова полегла, посустала стабла. Изнад катедрале зацрниле су, већ по себи црн, грозд неба с којег се откидају одебљали облаци и – попут пуцња – улећу у наше очи, слећу на наша срца. Госпођица Бирстнер исписује танким врховима својих штикли азбуку умирања. Руше се овлашно наслагане фотографије с ноћних сточића, ветар листа испали албум из којег се гегаво удаљују поиспадале слике, пуне се руке и руже сна. *К. зграби шај симбол* и осташе само пешеви његовог дугог капута да витлају по утихлој празнини.

Два црнила се изгубише у страсном пољупцу.

СРЕДИШТА

... све ствари које ми падају на ђамеј – не падају ми на ђамеј почев од корена, негде негде почев од њихове средине. Окружен сам њиховим патрљцима. “Главама” чије би тело тек требало попунити и домислити. Но, змија времена одавно је престала са уморним пузањем; витла репом на све стране творећи искричаву и палацајућу светлост. Немам времена да се осврнем, зауставим, те и сам – шибан рукама и птицама ускомешаног времена што ме баца увис и стално напред на горе – јурим безглаво и корени ствари остају далеко испод мене, више но укоренењени у простор од којег сам се отцепио, обезглављено. Пун сам обезуђених ствари. Мисли ми се увијају њима и тако тонем у сан тежи и теснији од свих снова.

Док ме њихове на доле укоренењене главе сањају не морам се бринути: више сам жив него што ми је то потребно.

*Курзивом исписан текст преузет је из Кафкиних *Дневника*.

Ранко ПОПОВИЋ

ИСТОРИЈСКИ ОБЗОРИ СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ

Однос пјесништва и историје представља теоријски проблем стар колико и мишљење о књижевности, али још увијек изазован и отворен. Постављен на ниво самјеравања двије релативно независне духовне области, проблем се неизбежно указује у свјетлу логичке дистинкције, дате још класичном Аристотеловом дефиницијом по којој се историчар и пјесник „разликују по томе што један говори о ономе што се истински догодило, а други о ономе што се могло догодити. Зато и важи песништво као више философска и достојанственија ствар неголи историја, јер песништво више приказује оно што је опште, а историја оно што је појединачно”.¹ Поуздан оквир овог одређења може нас, и мора, одмах упутити ка сагледавању нових важних нијанси које поменути однос намеће, а које се не тичу тек усмјерености на исти предмет и другачију природу третмана тог предмета. Јасно је да потреба одређености у историјском освјетљењу људског дјелања у времену и простору намеће једнодимензионалност приступа, док се поетска универзалност гради управо на способности релативизације времена и простора, и потреби суштинског одређења укупног људског смисла, гдје су историјске аналогije тек једно од средстава. Научна затвореност и логичка усмјереност историје наспрам умјетничке, надлогичке отворености поезије обзнањује се као сукоб предвидљиве, парцијалне истине и непредвидљиве, често парадоксалне али увијек свеобухватније истинитости. У крајњој линији, ту се ради о двије различите духовне перспективе из којих се битно другачије сагледавају појмови Истине, Цјелине и Смисла. „Уметничка истина се разликује од историјске, шира је и вишеслојнија, ближа је изворном грчком појму *altheia*, који је означавао оно што није грешка и лаж, као и обичај да се говори истинито, то јест искрено, отворено, ра-

¹ Аристотел, О ПЕСНИЧКОЈ УМЕТНОСТИ (С оригинала превео и објашњења у регистру имена додао др Милош Н. Ђурић); Београд 1990, 39.

лно и јавно. Док историјска истина често зависи од стајалишне тачке и може бити омеђена идеолошким, религијским или моралним запрекама, уметничка истина се исказује као *праведности*. Та виша праведност се неретко успоставља и на одступању од историјске истине. (...) Књижевност се не надмеће са историјом. Она не емитује верну слику стварности него њену илузију. Чак и литерарне хронике засноване на историјским чињеницама, као што су велики романи Иве Андрића, апокрифни су снимци повести. Књижевност уважава историју, а исписује животопис свог времена.”² Док историју искључиво занима прошлост, поезија типично је на свевременост; док је историја сасвим у простору рационалног, дотле „сусрет дискретно филозофског, музичког, историјског, митског, метафизичког и мистичког чини поезију густом и несамерљивом у смислу семантичких обзора”.³ Уопште, у равни изолованог поређења двије засебне духовне области, историја и поезија ће увијек показивати много више разлика него сличности; прва ће увијек питати *ко је Алкибијад и шта је урадио и доживио*, а друга: *шта је човек а мора бити човек?* И у таквом дотицању, ипак, поезија понешто црпи из историје, али је онда питање о каквом се схватању историје ради, јер схватања могу бити веома различита. Овдје се историја и поезија прожимају на философском питању одређења смисла и сврхе људског дјелања и трајања. За разлику од историје, која тежи осмишљавању једне законитости тог „временпросторног” трајања, поезија је начелно ослобођена телеолошког императива, али јој је, као и свеукупној умјетности, то питање веома важно. Поезија не живи од концепција и метода, али у крајњој линији увијек се испољава и у сазнајној димензији, што је нужни израз њене исконске тежње за свеобухватношћу, за сликом цијелине. Уз то, поетски „метод” је потпуно супротан научном – његова законитост се потврђује у конкретной универзалији, док се у научној мисли свака појединачност стриктно покоравља мјери надређеног система. Филозофско утемељење једне историјске концепције поезија може усвојити (заправо, освојити) као један од елемената на сопственој оси селекције, биран по духовној сродности; утолико је за поезију битна природа те концепције. Није, дакле, свеједно да ли је та концепција антропоцентрична или, пак, теоцентрична; да ли се историја представља као „зачарани круг безизлаза, пропадања и смрти”, или као простор сврховите и смислене људске акције. Историја може бити израз разноликих идеја: идеје природног еволуционизма, технолошког прогресизма, нужног развоја друштвених и производних односа, идеје развоја апсолутног духа. Хришћанство, као несумњив темељ европске цивилизације, отвара другачију перспективу,

² Гојко Ђого, *Мити или Прометјеј*; у: ПОЕТИКА САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ. Приредио Тиодор Росић; Рашка 1998, 125-126.

³ Драгиња Урошевић, *Поезија схваћена као судбина*; у: ПОЕТИКА САВРЕМЕНЕ ПОЕЗИЈЕ, 155.

грађену на оштрој разлици према античком свијету, кога је оно „надтемељило”: „Класични свет, грчко-римски и сав ванхришћански свет, ванбиблијски свет, није знао за историју. Јер, шта је историја? Историја је догађање нечега новога у свету и времену. И зато хришћанско схватање о стварању света из ничега од стране Бога јесте почетак историје. То је право библијско праволинијско схватање историје, за разлику од класичног античког схватања, пре свега грчког, *циклично* схватања, где за историју у ствари нема места. Постоји само вечно *циклично* кружење и враћање свега на почетак. (...) За Јеврејина није основно *појмити* стварност, него је основно чинити, делати. За класичног Грка је основно појмити, схватити. Зато је класична Парменидова изрека: *Једно исто је бити и мислити* (*поимаџи*). То јест, бити и мисао су једно. То ће после у Аристотеловој философији, и нарочито код Томе Аквинског, поновити се: да је *истина коинциденција интелекта и ствари*. Кад интелект појми ствар, то је онда истина. За Јеврејина, то је бесмислено. Код Јеврејина у Библији истина се ствара, јер Бог *ствара*, Бог *чини* чуда. А чуда су увек парадоксална. Увек нова, изненађујућа. (...) У том смислу Библија полази од истине Личности и од њене делатности. Зато, Бог је Творац. Бог ствара свет. И тако почиње *историја*. Вечност нема историју јер се у вечности ништа не догађа. Али Хришћанство је са Откривењем о Богу Тројници надишло тај појам вечности као неприкосновеног мировања, вечног мртвила, зато што је Бог вечна Тројица, и има у себи живот и динамику тројичне *љубави*, заједничког живота, живог општења и прожимања. (...) Зато, у основи појма хришћанске историје лежи Личност, слобода, стварање. Та три основна појма су они који дају четврти појам хришћански, библијски, то је *историја*: Личност – слобода – стварање.”⁴ Хришћански план историје види човјека као њеног ствараоца, као слободну и одговорну личност која може да се одређује између сарадње и противљења Богу, са свијешћу да се до вјечности долази кроз суд другог Христовог доласка. То је есхатолошки осмишљена историја, која коначни смисао нема у самој себи већ у вјечности Царства Божијег. Управо је постојаност историјског памћења (основана на Писму и Предању) учинила да се овакво поимање и *осјећање* трајно уграде у дух српске културе, а тиме и поезије, и да на измаку двадесетог вијека постану и поетичке доминанте, упркос привидном запостављању у ранијим периодима. Поезија није никаква нова религија, мада је било покушаја и таквих тумачења, али са религијом дијели пресудни доживљај времена, осјећање есхатолошке вјечне садашњости, које прошлости даје сасвим нове и другачије димензије. У најдубљим слојевима српског културног предања сачувано је осјећање сакралности пјесничког чина и визија Тво-

¹ (Епископ) Атанасије Јевтић, ЗАГРЉАЈ СВЕТОВА. Есеји о човеку и Цркви; Србиње 1996, 66-72.

рца као поете, што свакако има и своје теолошко-филозофско упориште. „У античкој традицији, пре свега грчкој, бог и није креатор, стваралац из ничега, него је само демијург. А демијург је оформитељ, за разлику од ποιητής-а, *ӣворца* (Бог се назива у хришћанском грчком језику ποιητής, што се преводи као *ӣоеӣа*, песник).”⁵ Када је на прагу нововјековне српске пјесничке ренесансе лично Његош овјерио и продубио предање, казујући да *Свемо̄ућство светӣом ӣајном ӣаӣӣӣ/само души ӣламена ӣоеӣе* и да је пјесник *Творац мали најближи Божес̄ӣву*, а сви *мирови и умови* тек *о̄ӣӣӣе̄га Оца ӣоезӣја*, он је заправо у српски романтизам враћао сензибилитет православне Византије. То је та пресудна позиција из које се и код њега (код њега понајвише!) прошлост види као живи тренутак колективне драме и сваке појединачне егзистенције. „Идентитет књижевности једне заједнице не произилази непосредно из њеног језика, али он се формира по моделу језика и то на вишем, надјезичком нивоу индивидуалне и колективне духовности.”⁶ Ово би већ могла бити скица за оквир националног контекста српске поезије, који неминовно укључује и план (књижевно)историјског разматрања.

Јован Деретић види историјску парадигму као примарно обиљежје српске књижевности, напомињући да је њена *историичност* тек једним мањим дијелом у простом обраћању историјској тематици, а много више у заокупљености људским искуством које се схвата као историјско и тежи да се уобличи у израз *е̄ихалне свес̄ӣи*. „Иако се мењала у складу са жанровским, идеолошким и стилским амбијентом свог историјског појављивања, њена суштина остала је у бити иста. Њу чини оријентација на национално историјско искуство, тежња да се књижевно обликује историјска судбина српског народа или, пак, других народа. С њом су повезани феномени карактеристични за историју као форму писања, као што су: нефикционалност, претензија на чињеничку истинитост, документарност, усмереност на колективни план догађања, уклопљеност појединачних судбина у заједничку судбину народа. Кад год су наши писци успевали да тим примарно некњижевним тежњама даду аутентични уметнички израз добијали смо дела високе вредности и најширег националног значаја. Тој перманентној традицији српске књижевности дугујемо њене основне уметничке вредности: средњовековне биографије, народну епiku, мемоаристику Доситејевог и Вуковог доба, Његошеве драмске спевове, сеоску реалистичку приповетку, романе хронике Иве Андрића, лирску епопеју Милоша Црњанског и романе историје других наших писаца двадесетог века, митско-историјске песничке кругове Васка Попе, поезију историјског и митског Миодрага Павловића, Ивана В. Лалића, Љубомира Симовића, Рајка Петрова Нога,

⁵ Исто, 67.

⁶ Јован Деретић, ПОЕТИКА САВРЕМЕНЕ КЊИЖЕВНОСТИ, Београд 1997,32.

Алека Вукадиновића, Гојка Ђога и других савремених писаца. Наша књижевност највише се приближила идеалу светске књижевности у Гетеовом смислу када се кретала на тлу историје свог, али и других народа и када је обликовала њихову колективну судбину.⁷ Заокупљеност историјом добрим дијелом је особина и књижевне историје која, поготово у пословима периодизације, по правилу посеже за некњижевним одредницама, и посматрајући дјела и писце у временском слиједу сваки час активира историјски контекст. Али, то је особина и саме поезије, тј. њеног поетичког утврђивања и самоосвјешћивања у временској перспективи свог националног тока, који је увијек одређен неким битним упоришним тачкама, као јединствена и препознатљива *традиција*. У тој равни неизбјежног трагања за општим законитостима, или вриједностима које су способне да окупе појединачне чињенице и уреде их као какав-такав систем, поезија има важних додирних мјеста и са историјом и са сопственом историјском парадигмом. Поготово је процес успостављања књижевноисторијског поретка, упозоравају Велек и Ворен, непосредно и нужно упућен на историјску процесуалност која активно утиче и на успостављање критерија општих законитости и вриједности. „Да бисмо појмили у чему се историјска еволуција разликује од биолошке, морамо некако успети да сачувамо индивидуалност историјског догађаја, не свдећи, при том, историјски процес на збир узастопних али неповезаних догађаја. Решење је у повезивању историјског процеса с каквом вредношћу или нормом. Тек тада се привидно несувисли низ догађаја може разбити на битне и небитне елементе. Тек тада можемо говорити о историјској еволуцији која ипак не нарушава индивидуалност догађаја као таквог. Повезујући појединачну стварност с неком општом вредношћу, ми не сводимо појединачно на пуки пример неког општег појма, него му, напротив, придајемо значај. Историја није једноставна индивидуализација општих вредности (нити, наравно, испрекидан несувисли ток), али историјски процес производиће увек нове облике вредности, до тад непознате и непредвидљиве. Стога релативност положаја појединачног уметничког дела у односу према каквој лествици вредности није ништа друго до нужан корелат његове индивидуалности. Конструисање низа збивања вршиће се с обзиром на једну схему вредности или норми, али саме те вредности произилазе једино из контемплације овог процеса. Овде, мора се признати, наилазимо на логички круг: историјски процес морамо оцењивати према вредностима, иако саму лествицу вредности изводимо из историје. Но то изгледа неизбежно, јер иначе морамо да се помиримо с идејом о несувисломе току промене

⁷ Исто, 379-390.

⁸ Рене Велек и Остин Ворен, ТЕОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ. (Превели Александар И. Спасић и Слободан Ђорђевић), Београд 1991, 289.

или да применимо неке ванкњижевне стандарде – неки апсолут, који је књижевноме правцу туђ.”⁸ Од пресудне је важности чињеница да се историчност књижевног дјела не успоставља непосредно, у директном односу језика и мисли према некој објективној стварности, него у систему вербално и идејно артикулисаног искуства, слика и представа о свијету, историје која је већ *ојпредмећена у језику и књижевности*. „Та унутрашња историја, без обзира на то у којим се језичким, књижевним и (од настанка критичке историографије) научним формама испољава, посредује у сваком нашем односу према спољашњој, објективној историји. Тврдњу да књижевност, стварајући се, стално захвата из ванкњижевне и ванјезичке стварности треба допунити новом: да то она чини посредством идеја и представа које у датој заједници постоје о тој стварности и које су по правилу већ нашле своје место у ранијим делима, у традицијама на којима почива књижевност сваке епохе. Или, ако тај проблем пренесемо са опште на индивидуалну раван, писац се не суочава са хаотичним светом историје непосредно, као да је он први доведен у ситуацију да о свему томе каже своју реч. Он полази од постојећег погледа на свет, од идеологије групе или заједнице којој припада, од модела света наслеђеног од ранијих генерација, уметнички и идејно обично опредмећеног у ранијој књижевности. Његова поетика није само резултат личног искуства, израз индивидуалног напора у савлађивању књижевног умећа. Она је одређена и ранијим поетичким искуством, наслеђеним из домаће традиције или прихваћеним из других књижевности.”⁹ Иако на први поглед огроман и непрегледан, распон између најдубљих архетипских представа на којима почива једна национална култура и појединачних поетика, ипак је једини простор у коме се историчност литературе може системски сагледавати. Ту је у питању органска веза коју обезбјеђује језик, и која увијек функционалише вишеслојно и вишесмјерно, укључујући и синхронизацијски и дијахронизацијски аспект, док се поетичке позајмице из других књижевности манифестују више идејно него језички, и дејствене су најприје као облик узмицања од традиције, искључиво у синхронизацијској равни. Али, ни то узмицање не може бити лишено свијести о традицији (напротив!), тако да се и у том случају посредно активира историјска свијест књижевности. У оквиру сваке националне литературе поезија има посебан статус утолико што је њена условљеност језиком највећа и најкомплекснија, из одређеног угла посматрања чак и апсолутна. И Елиот, и Јакобсон, и многи други наглашавали су ту моћ пјесништва да активира укупан потенцијал језика на коме се остварује, а тиме неминовно и сасвим специфичан хоризонт културе, који је увијек и историјски детерминисан. Отуда је поезија, за разлику од прозних жанрова, „најупорније национална” и као таква непреводива, односно преводива тек до оног степена гдје се могу по-

⁹ Јован Деретић, исто, 29.

лапати укупни потенцијали двије посебне културе. Та особина морала би логично да има сасвим одређене посљедице у подухватима књижевноисторијске систематизације литерарне грађе, кад је поезија у питању, што у српској науци о књижевности (бар у капиталним пројектима) до сада није био случај. „Досадашње историје српске књижевности, од Скерлића наовамо, представљају углавном прегледе смјена утицаја западних поетика, без покушаја да се дефинише јасно уочљив специфичан српски поетски израз. Постојање таквог израза у историји српске поезије је највидљивије управо у томе што су се оштре границе између супротстављених европских праваца и поетика некако увијек ублажавале у стиховима српских пјесника, што су аутори једне генерације у свом приступу поезији показивали више поштовања према својим претходницима него што су им пркосили. Приликом изучавања историје српске књижевности овај проблем је остављен по страни. Увијек се претјерано, готово слијепо уџбенички, инсистирало на номиналним разликама између поетика које су смјењивале једна другу, док је чињеница једне ријетке и сретне климе готово непрекинутог националног културног тока, одржаног упркос крајње неповољним ванпоетским условима, остала практично нетакнута и неистражена. Српско пјесништво је, наравно, преузимало са Запада већ готове књижевне програме и испробане литерарне форме. За разлику од збивања у нашој ванпоетској историји, ствараоци нашег пјесничког тока су ријетко, готово никако, били у прилици да учествују у књижевним побунама, пучевима и револуцијама. Али зато је, од романтизма па до данашњих дана, српска поезија успијевала да преузете облике посвоји, да их учини самосвојним изразом сопствених вриједности. А иза ове културноисторијске чињенице да српско пјесништво – иако маргинално у погледу стварања и развоја књижевних праваца – никада није било епигонско, крије се, свакако, чињеница другог, аксиолошког реда, о постојању чврсто установљеног поретка духовних националних вриједности који би се у нечему суштинском, по природи ствари, морао разликовати од западног.”¹⁰ Прецизније књижевноисторијско лоцирање сигурно би показало да неки од цитираних ставова нису изведени сасвим досљедно, јер и српска књижевност је имала своје „побуне, пучеве и револуције” у којима је мијењала сопствени лик, захваћена процесима општијег културног значаја и мијенама ширих духовних хоризоната. Али, неоспорно је да су се и ти револуционарни заокрети, каткад веома дугог дејства, у једном тренутку неизбјежно самјеравали (и преиспитивали) према центрипеталним силама националне културе, њеним архетипским *знаковима и знамењима*. (Довољно

¹⁰ Давор Миличевић, *Између иконобораца и иконобраниоца: скица за портрет савршеног кришћанара*; у: ПОРТРЕТ СТВАРАОЦА НИКОЛЕ КОЉЕВИЋА. Зборник радова, Српско Сарајево-Бања Лука, 2001, 36-37.

је подсјетити на Винаверову слутњу поетске *злајне шаме* српског средњовјековља и захтјев за *обнову традиције језика коју је преицрџао Вук*, те на питање зашто је Сарајлијин и Његошев пјеснички језик, „у суштини сличан Венцловићевом, остао прилично издвојен, усамљен, изван општих токова наше књижевности и културе, и без утицаја који заслужује”.¹¹ То нису тек критичке и књижевноисторијске хипотезе, већ сушти стваралачки проблеми који су задуго пратили српску поезију и били рјешавани поступно, можда најинтезивније тек поткрај двадесетог вијека. Тако се десило да је српска поезија – бар онај њен најстабилнији дио – пред мноштвом постмодернистичких изазова прегнула да рјешава управо питања сопственог континуитета, поједина стара готово два вијека. Културни контекст, одређен темељним вриједностима које се у историјском процесу преиспитују и потврђују језичком артикулацијом, указује се овдје као природни простор поезије, или – лингвистички речено – као њен *код*, као нужни усмјеривач сваке пјесничке реализације. „А тај *код* увек је омеђен древним обрасцима вредности који историјски трају и важећи су за сваког појединца у свакој препознатљивој друштвеној скупини, коју обично зовемо – народом. Универзална култура је *contradictio in adjecto*. Зашто? Не из теоријских, већ из историјских разлога. Не зато што се *свеважећа* култура не може замислити, већ стога што моралне норме и историјско искуство никада нису били идентични (а понекад ни слични) на разним странама света. Још мање је историјско искуство појединих народа било довољно слично или ана-

¹¹ Читав низ питања у вези са Вуковом књижевнојезичком реформом и њеним односом према српској књижевној традицији, покренуо је, у цјеловитом облику, Меша Селимовић студијом ЗА И ПРОТИВ ВУКА, гдје је питање (дис)континуитета пјесничког језика једним дијелом сагледавано преко необичне историјске судбине дјела Гаврила Стефановића Венцловића: „Тешко је одговорити на узалудно питање: шта би се десило да је Венцловићево дело штампано, да је постало шире познато и да је било у могућности да изврши јачи утицај на развитак српског језика. Да ли би у том случају превладао после њега славјански језик? И да ли би се Вук послужио Венцловићевим језиком у борби против славјанског? Да ли би га узео у обзир, ма у којој мери, јер је на том заиста народном језику Венцловић оставио солидне обрасце из многих духовних области, крећући се с лакоћом у подручјима *метафизике, филозофије и ајсџиракције*, којима Вуков језик једва да је био *дорасџао*, каже М. Павић концилијантно, а могао је сасвим мирно рећи: којима Вуков језик никако није био дорастао. Или би Вук ишао својим путем, одбацивши Венцловића, као и Доситеја, као и све остале, иако је Венцловић друго него сви они. Можда би Вуку Венцловићев танани, неселачки, контекстуални језик, којим се изражавају метафизичка, рафинирана, понекад и бизарна духовна стања, изгледао туђ и некористан народу у време великих историјских преображаја и подвига. Све што би се о томе могло рећи, било би претпоставка”. (Према издању у САБРАНИМ ДЕЛИМА, Београд 1981, 154-155.)

логно да би довело до истих модела свести.”¹²

Везивање појма историчности поезије за контекст националне културе, са кључним залогом језичког континуитета, изискује и што прецизније одређење темељних конституената јединствене културне цјелине, а то је посао који увелоко превазилази област тумачења књижевности. Модерна антропологија је утврдила да се архетипски *модел* *свијести*, као најдубљи културни обрасци, не могу свести на књижевност или чак умјетност у свим њеним манифестацијама. У трагању за тим моделима, за трајним и општеважећим вриједностима, историја поезији бива све више перспектива, а све мање садржај, док се у први план постављају категорије мита, легенде, религије, које се поезији природно намећу као зов искони, као облици најдубљег памћења. Том непрестаном изазову умјетности, и оштрој разлици какву умјетност (поготово језичка) прави између *историје* и *легенде*, Иво Андрић је у *Разговору с Гојом* посветио неколико надахнутих редака: „Има неколико тачака људске активности око којих се кроз сва времена, споро и у финим наслагама, стварају легенде. Збуњиван дуго оним што се непосредно дешавало око мене, ја сам у другој половини свога живота дошао до закључка: да је узалудно и погрешно тражити смисао у безначајним а привидно тако важним догађајима који се дешавају око нас, него да га треба тражити у оним наслагама које столећа стварају око неколико главнијих легенди човечанства. Те наслаге стално, иако све мање верно, понављају облик оног зрнца истине око којег се слажу, и тако га преносе кроз столећа. У бајкама је права историја човечанства, из њих се да наслутити, ако не и потпуно открити, њен смисао. Има неколико основних легенди човечанства које показују или бар осветљују пут који смо превалили, ако не и циљ коме идемо. Легенда о првом греху, легенда о потоцу, легенда о Сину човечијем, распетом за спасење света, легенда о Прометеју и о украденој ватри...”¹³ Легендарна предаја, првобитно усменог постања, указује се у оваквом виђењу као стваралачки траг којим се може доћи до смисла човјековог историјског трајања, што поезију занима много више од било какве објективне спознаје историје. И у српској поезији двадесетог вијека (нарочито његове друге половине), а у тијесној вези с умножавањем антрополошких теорија, све је видљивија наклоност поступку митопеизације, који није тек самосврховита реинтерпретација прошлости нити нагонска жудња да се бар назру обриси *експлицитне Цјелине* (М. Елијаде), већ и наглашена потреба да се смисао савремености преиспита из перспективе вјечности.¹⁴ На трагу теоријског увје-

¹² Никола Кољевић, ОТАЏБИНСКЕ ТЕМЕ, Београд 1995, 31.

¹³ ИСТОРИЈА И ЛЕГЕНДА, сабрана дјела Иве Андрића, Сарајево 1984, 23.

¹⁴ „У подручју балканске митопоетике убедљиво је најдаље оти-

ређа да се мит може сагледати као сазнајни модел вјечности који обједињује перспективе искона и актуелног тренутка (Е. Касирер) и увјерења да мит садржи структуралне принципе саме књижевности (Н. Фрај), Миодраг Павловић је замислио и остварио читав пјеснички систем који и језиком и формом покушава да *изнуиџра* проникне у тајну претапања митске у историјску свијест, цикличним зрењем и нестајањем цивилизација. Од збирке МЛЕКО ИСКОНИ (1963), преко ВЕЛИКЕ СКИТИЈЕ (1969), НОВЕ СКИТИЈЕ (1970), ЗАВЕТИНА (1976) и ПЕВАЊА НА ВИРУ (1977), до БЕКСТВА ПО СРБИЈИ (1979), ВИДОВНИЦЕ (1979) и ДИВНОГ ЧУДА (1982) пјесник је прешао пут од ритуала до новооглашене смрти историје, од „чистоте почела у којој се зрцале сви индоевропски митови, преко словенског паганства, хришћанства и богумилске јереси, до нове епохе *одумрлоџ боџа*” и створио поетски систем „великог асоцијативног распона и својеврсни културолошко-антрополошки екстракт, амалгамиран у језику песме”.¹⁵ Павловићев пјеснички подухват јесте јединствен и усамљен у српској поезији, јер и не извире из њених претежних преокупација на плану огледања с историјом, већ се све више указује као велики експеримент поетског модернитета потакнут Елиотовим теоријским и пјесничким искуством специфичног *осјећања историје*, које тражи *обезличену емоцију и објективни корелат* да би се досегло интензивно поетско осјећање *садашњеџ у њрошлом*. Уз то, на сазнајном плану, Павловићева поетичка концепција има битних додирних тачака и са Шпенглеровом философијом историје. Овакав ерудитни приступ свакако није доминанта оног традиционалнијег тока српске поезије, који је израстао у блиском додиру са историјским преокупацијама.¹⁶ Оно на чему се он изнутра кодификује Никола Кољевић назива *истјочницима срјске кулјуре* и именује их као *кулји њредака и искона, кулји христјолике љубави и*

шла Десанка Максимовић великим песничким књигама ТРАЖИМ ПОМИЛОВАЊЕ и ЛЕТОПИС ПЕРУНОВИХ ПОТОМАКА. Инспиративни изазови античке митопоетичности били су веома значајни, између осталог и зато што су били идеолошки неутралнији јер су пружали неограничена подручја универзалног. У античкој митопоетичности укрштања временских матрица показивала су сва разочаравајућа искуства пролазне савремености на лицу вечности и сва архетипска начела која су долазећи нам из вечности могла бити проверена на ожиљцима и отвореним ранама сваке савремености. Очигледност ове поетичке истине најуспешније се огледа у поезији Јована Христића, Миодрага Павловића, у Симовићевом циклусу *Пушовање у Грчку*, у веома ретко успелим појединим песмама Ивана В. Лалића, као и кроз неке циклусе из ЗАГОНЕТИ ВЕЧНОСТИ и ВАРВАРИЈЕ које сам објавио почетком и крајем осамдесетих.” (Мирко Магарашевић, дијелови из анкете *Сјтање у срјској њоезији крајем ХХ века*, „Исидоријана” – Књижевни зборник – Београд 1999, бр. 6-7, 119.)

¹⁵ Михајло Пантић, *Миодраџ Павловић: Оно њре и оно њосле*; „Повеља”, Краљево 1995, Нова серија, бр. 1, 52.

¹⁶ Павловићевој поезији углавном су изрицане похвалне оцјене и

(косовски) *кулї слободe*, или етос отпора заснован на слободној вољи личности.¹⁷ Извор оваквог одређења је првенствено схватање српске културе као хришћанске творевине са посебним системом моралних норми и вриједности, потврђених у историји, тј. колективном (народном) памћењу. Генезу појединих одредница Кољевић прати у европском културном контексту, пресудно одређеним црквеним расколом који је изњедрио далекосежну подјелу на хришћански Исток и хришћански Запад, односно два различита типа мишљења и приступа човјеку, свијету и животу. Чворна тачка гранања двају култура нађена је у централном хришћанском догмату о Тројичном Богу, заправо у различитим интерпретацијама односа између Оца, Сина и Светог Духа. „Православна Византија је званично стала на становиште да и Дух и Син потичу од *Оца безначалнога*. Насупрот оваквом схватању, католици су сматрали да Свети Дух проистиче и од Сина (тзв. филиокве). На тај начин западно хришћанство се много дубље везало за аристотеловску емпиричку традицију за разлику од источне платонистичке, која је увек на прво место стављала првобитну идеју као почетак свега и као највишу светињу. Отац је у православљу увек био нематеријални дух и њега је *невазможно човеком видеџи*. Није тешко уочити да се древни српски култ прошлости и предака, наша љубав за искон и почетак свега потоњег, темељи управо на овом одређењу изворног православља. (...) Српска култура се развијала тако што је у новим историјским условима обнављала свој култ почетка и најстаријег сећања, тако што се у тами историјског страдалништва хранила светлим ликовима *вјере љрађедовске*. (...) Уосталом, зар и култ Косова и косовског

сматра се самим врхом модерног српског пјесништва. Веома су ријетки погледи из другачијег угла, а овдје наводимо један такав и због тога што се тиче уопштеније оцјене вриједности митопоетичких инспирација, а једним дијелом се односи и на поезију Ивана В. Лалића: „...ту и такву поезију сам читао као неки превод, са непрекидним осећањем да је изворник негде другде. Просто, у свему томе било је версификаторског умећа, било је извесне културе, ако се културом може звати познавање општих места грчке и римске митологије те општих места светске књижевности, али није било индивидуалног печата, није било сублимације личног искуства (искуство – рус. – уметност), искуства која још нико није до сад успео да фалсификује. (...) Почети са 87 песама, а завршавати са осамдесет седам књига песама је, одиста, подвиг вере у идеју дијалектичког преласка квантитета у квалитет. Међутим, пут до лирике води у супротном смеру. Песници херметички, песници рефлексивни, песници који су створили своју филозофију поезије се клоне профаног и дневног *јер њо баца у блајно, а они живе у свейу свейских идеја*. Али се строго пазе да их попут Сократа не оптуже да кваре омладину. (...) Њихова поезија је хибридна дисциплина мишљења која вегетира у вештачким условима, као и сваки хибрид она је јалова”.

(Предраг Чудић, „Исидоријана”, 1999, бр. 6-7, 68, 71-72.)

¹⁷ Никола Кољевић, исто 45.

мита није у основи историјска пројекција православног култа извора и почетка?”¹⁸ Ова идеја није нова, али је њен утицај за дуже вријеме био идеолошки пригушиван па није случајно да је активирана управо у историјски бурно вријеме, које је наметало потребу преиспитивања националног и културног идентитета. Измјештена из политички „прегријаног” контекста и пажљиво осмотрена у културноисторијској перспективи европских духовних токова, најприје оних философско-теолошких, она се указује и као плодна могућност тумачења књижевних појава, што показују нека новија истраживања. Спор Запада и Истока око питања исхођења Духа Светога могуће је досљедно и аргументовано извести и у облику питања начелно супротстављених сагледавања тоталитета свијета путем релација међу појединачним појавама, с једне, и тумачењем самих појава, с друге стране. Ову дихотомију могуће је даље пратити на плану супротстављености појма и суштине, сколастичке методолатрије и литургијске свијести, и тако редом.¹⁹ Нераздјеливо јединство ријечи и (литургијског) чина, јединство Писма и Предања које стоји у основи православног хришћанства и које Срби баштине од Византије, оставише у националној култури неизбрисив траг силом истинског преображаја. „За српски културни израз ово органско јединство значило је, између осталог, и потпуно уклапање паганског наслеђа у нову, хришћанску духовну матицу. Тиме је успостављена дубока и чврста вертикала националног духовног склопа, којом се на површину лако могао призвати и овај претхришћански слој, увијек свјеж и актуелан, и зато носилац изузетне виталности. (...) Литургијска свијест ће се, зато, препознавати у свеукупном српском културном изразу, укључујући ту, наравно, и поезију. У стиху, она ће се манифестовати спремношћу да се за етичку основу, чак и у интимном лирском исказу, постави колективна тежња ка заједници заснованој на христоликој, косовској жртви. На плану пјединачне људске судбине, њена присутност биће, исто тако, означена тежњом да се слиједи Христов узор, што се у стиховима савремених српских пјесника показује духовним кретањем у кругу православног концепта гријеха и искупљења за гријех.”²⁰

¹⁸ Исто, 34-35.

¹⁹ У вези с овим опширну и убједљиву аргументацију износи Давор Миличевић у докторској дисертацији ПРАВОСЛАВНА ДУХОВНОСТ САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ (Бања Лука, 2005). Пажљивом анализом аутор показује и то колико су неке утицајне европске лингвистичке теорије, попут оне Де Сосирове, или књижевни методи структурализма и постструктурализма, дубоко укоријењени у западну сколастичку мисао, и као такви непримјерени за тумачење литературе која није производ тог типа мишљења и духовног усмјерења.

²⁰ Исто, стр. 100.

Могућа и очекивана примједба о непримјерености оваквог приступа, о недопустивом мијешању два изолована система, може се отклонити позивањем на јединство контекста и органско јединство онога што представља тај контекст, а то је национална култура. („Пут до великог и општег иде преко малог и конкретног; да би живела и напредовала, универзална то јест светска култура, мора имати националне корене; без њих се она претвара у малокрвну утвару која лебди ни у чему”.²¹) Теоријске запрете, дакле, не постоје, али постоје психолошке; овакав начин тумачења још није истински адаптиран у српској науци о књижевности, а језик којим оперише још се осјећа као страно тијело у једном, ипак, устаљеном и очврслном метајезику струке. Вриједност тврдње да се „у поетичком контексту, православна духовност у својој органској сраслости са културним наслагама српског бића – највећим дијелом вјероватно и несвјесно одњегована – показује као главна тачка отпора на којој је савремено српско пјесништво утемељило свој аутентичан и препознатљив израз, и то у тренутку када је постојала реална опасност да се универзалност поетске духовне акције подметне као вриједност која ће замијенити националну профилисаност културног наслеђа”,²² бар је у старту теоријски равноправна са могућим тврдњама, рецимо, о некој митској матрици као упоришном моделу српске културе. Историјски обзори српске поезије у свјетлу хришћанског доживљаја и осмишљавања историје, као сврховитог трајања у времену које има свој почетак и крај, указују се заиста као поетске чињенице, оне које непосредно усмјеравају пјеснички језик. Смисао поетске акције изведене на премисама о цикличном ходу историјског времена ка некој недомисливој бесконачности, знатно се пјеснички разликује од смисла који се гради на есхатолошком осјећању времена, гдје прошлост заиста живи у садашњости и гдје је умјетнички (језички) реалан логички парадокс *сјећања на будућности*. Идеја о литургијској свијести као трајном залогу етичке основе српског пјесништва, у смислу *колективне итежње ка заједници заснованој на христолошкој жриви*, заправо је аналогна већ утврђеном и често понављаном појму народне основе

²¹ Милован Данојлић, *Универзално у криворечком аутобусу*, „Повеља”, Краљево 1/1996, 17. (Уз цитирану реченицу из текста о поезији Љубомира Симовића стоји и ова констатација: „Љубомир Симовић је разумео оно што неки наши писци, засењени тзв. великим светом, или својом визијом тог света, никако да схвате: *Где ћу наћи универзално ако га не изражим у криворечком аутобусу и у ковачници на Чаковини?*” Питање поетског избора *конкретне универзалије* или *елиотовског објективног корелатива* суштински је питање специфичности темељних културних претпоставки, којих пјесник не мора бити свјестан у сваком тренутку, али које у сваком тренутку латентно посједује као архетипски модел.)

²² Давор Милићевић, исто, 101.

српске књижевности, оне што „подразумева идеју јединства, заједништва, припадности народу као целини, као заједници чији сви чланови суделују или могу суделовати у свим духовним вредностима нације и који, уз то, деле заједничку судбину нације, учествују у њеној историји”.²³ Све ове категорије *идентитетна* националне литературе објективно је могуће пратити у књижевноисторијској перспективи. „У средњем веку средишњи појам је *Српска земља*, а њено политичко и духовно биће почива на две темељне институције, на српском владарству и архиепископству, на националној држави и цркви, чији положај међу другим хришћанским народима обезбеђују *свешти мужевци, свештеници* Српске земље, који су били на челу тих институција. У епском свету народне песме, у средишту је слика Српског Царства, оно је позадина на којој се појављују народни јунаци, српске војводе и њихови владари. У барокној поезији и историографији у први план избија Србија као метонимија народа, а наглашавају се моменти њеног бекства, расељености и прогонства (Козачински, Рајић, Орфелин). У књижевности XIX века, међу сродним појмовима којима се изражава национална заједница најшире значење има појам Српства, који обухвата све оно што припада Србима као народу, што их одређује као нацију, што чини њихову народност. У том смислу, може се рећи да појмови Српство и српски народ, односно српска национална идеја и српски народни живот, чине основу на кој израста наша књижевност XIX столећа. Границе међу њима не могу се никако повући, јер увек један појам призива други. Реч је, у ствари, о поларитетима унутар исте суштине, али поларитетима сасвим јасно израженим, тако да се увек може рећи кад један, а кад други превлађује. Српство, на пример, влада у српској поезији и историјској драми, а српски народни живот даје печат српској прози, приповеци и роману, комедији.”²⁴ Ово је основа са које се може доћи до објашњења учвршћивања родољубивог духа, те битне одреднице националног пјесничког израза и, истовремено, одговорити на питање зашто су се управо пјесници доживљавали као *најдубљи тумачи националне идеје*. Не ради се нипошто о томе да је књижевност производила одређену идеологију, или конституисала поједину идеју, већ је ту ријеч о повјерењу у језик као медиј Предања и о архетипском осјећају сакралности Писма, Књиге и Слова, које је неуништиви дио најстарије културне свијести. Пјесништво највјерније и најпотпуније опредмеђује тешко ухватљиви идеални лик одређене културе, и тај однос никад не бива обрнут. Предање је етичко искуство овјерено у језику, али начин на који се та „овјера” врши у времену обавезно имплицира и естетску димензију искуства. Отуда природно проистиче и повезаност темељних културних образаца и књижевних жанрова

²³ Јован Деретић, ПУТ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ, Идентитет, границе, тежње; Београд 1996, 258.

²⁴ Исто, 258-259.

или пјесничких облика. Отуда се и питање стила, или какве друге, можда само другачије именоване, иманентне књижевне одреднице неминовно успоставља у историјској перспективи. Стил можда јесте човјек, али увијек само специфично културноусловљен и предиспониран човјек. Када савремени пјесник активира облик канона, тропара или молитве, он не прави прости, пуки технички или естетски експеримент већ активира укупно културно памћење дотичног облика, провјеравајући и себе и своје вријеме у давно минулом времену. Тај *историјски* инстинкт је сушти израз потребе за смислом. Исто тако, упорно трајање ридајућег тона у српском пјесништву, оне традиције *колективног ѿлача* или *ламентационе линије* поетског говора, увијек је ствар културног предања, бар колико и непосредни лични одзив на изазов стварности. „Та лamentsациона линија српске књижевности почиње плачем инока Исаије због страдања *хришћана зајадних сѿрана* после несрећне Маричке битке, а откривамо је и у многобројним записима читалаца и писара на нашим старим књигама у временима *кад су живи завидели мртвима*, затим у епском речу девојке Маргите за *преминулим* српским војводама, иза којих је народ остао сиротан и поробљен, и у многим другим јадиковкама наших старих писаца и народних песника. Исто расположење избија на многим местима у књижевности новог доба, од Велике сеобе до данас, у сликама запуштене и опустеле српске земље после ратова, сеоби и глади Атанасија Даскала Србина, у *Плачу Србији* Захарија Орфелина, у *црном ѿириотизму* наших позних класициста, којему је најдубљи израз дао Стерија у својим косовским даворјима, у јеремијадама Његошевог Владике Данила, све до слика апокалиптичних времена *смрти, зла и власи* у романима Добрице Ђосића, или носталгичне елегичне слике нестајања једног откинутог дела *српског национа* у СЕОБАМА Милоша Црњанског, или косовских и других колективних јадиковки савремених српских песника и прозаика.”²⁵ Само на таквом виђењу, или још боље, таквом доживљају предања у коме је емотивни однос пресудан, могло је настати дјело Милорада Панића – Сурепа КАД СУ ЖИВИ ЗАВИДЕЛИ МРТВИМА, које у непоновљивом јединству фикције и документа отјеловљује (много боље и од најбоље теорије) саму идеју свепрожимајућег додира историје и књижевности. Визија самотног невољника који у тами времена, *в злејшеје всех злих времен*, с пламичком свијеће као јединим путоказом, без одмора испуњава завјет – та визија се снажно намеће као слика саме поезије или неког протопјесника српског на његовом тегином и радосном послу сједињења душа и освјешћења времена. И грешан и скудоуман, у *беди од харамија* колико и од *свог рода*, у *беди од језика* и *ѿребе* ди писања на *злој хартији* с *неуравним мастилом*, тај завјетник је носио свијетлу мисао да су у *корену* и *гране* с *воћем родним*,

²⁵ Исто 261-262.

опомињао се да *залуд у мраку несећања очи глече* и усрдно се надао да ће његов родни језик, и кад мину толики вијекови, сачувати истину која каже да *будући већ су били*. „Да, чак ни столеће није поуздано. Извесно је међутим то, да је за нас један једини човек био будан; и не зато што сна није желео, или га није могао имати. (...) А бдео је зато што је дурао под бременом завета. Ваљало му је у року, који није уважавао ни днeve ни ноћи, испунити читав свежањ чистих листова заметним и краснописним словима достојним светих текстова, исцртати их гушчјим пером или зарезаном трском. (...) И тако путујемо кроз време које нас је једном избацило из своје утробе. (Не рекох овога пута *кроз прошлости* јер, заиста, тај израз је сасвим услован и веома ограничен. Прошлост? Да ли је то све оно што је протекло, што се заувек изгубило из живота, и чега више нема, мртво нема? О таквом некадањем чему би вредело бринути бригу и тражити речи!) Али спустивши поглед наниже, ко од нас неће осетити да се не лелуја, ко чашка, на стаблу изниклом из наталожености обављених послова, искустава и домишљених мисли? С таквог ослонца једино је и могуће устремити се увис, и одбацити унапред. А реч је баш о томе, тлу и његову стаблу, на којима цветамо незахвалношћу деце.”²⁶ Или о корјену у коме су и гране с воћем родним, како би рекао Гаврил Стефановић Венцловић. Да, ријеч је баш о томе.

²⁶ Милорад Панић-Суреп: КАД СУ ЖИВИ ЗАВИДЕЛИ МРТВИМА, Београд 1960, 8-9 и 12.

Анђелко АНУШИЋ

ЕПСКИ ОТПОР, ЛИРСКИ ОДУШЦИ:
ЈАДОВА ЈАБУКА НА КРАЈУ XX ВИЈЕКА

1.

О српској (усменој) народној поезији (лирска, епска, лирско-епска, епско-лирска народна пјесма), која је (са својим десетерачким метром) *калуј за српску осећајност*, како је уочио Андрић, о том естетско-етичком *уресу* нашега народа и духовно-језичком царству које није од земнога - зна се све, или скоро све, строже гледано. Објављени су бројни избори и одабири, антологије и читанке, написане многе бриљантне студије, одбрањени дипломски радови, магистарске и докторске тезе. Напојени неземаљским надахнућем са тог есхатолошког извора нашег народног језика, јесу и опуси наших највећих пјесника и писаца (Његош, Радичевић, Андрић, Попа). Добро је позната и рецепција овог дијела наше народне књижевности (*наша класика једина и љуба*, како нам је у спомен оставио Васко Попа) у свијету, још из времена Хердера, Гетеа, Хајнеа, браће Грим и Пушкина, Адама Мицкијевича, Валтера Скота и Маргарет Јурсенар, на примјер. Пресудно је значајан (и познат) допринос српске народне поезије (у склопу националног филолошког фронта којег су водили, свако на свој начин, Захарија Орфелин, Сава Мркаљ, Вук, Доситеј и Даничић) *индивидуализацији* и *афирмацији* српског народа у вријеме национално-романтичарског покрета европских народа. Са те стране осматрано, тешко да се може нешто ново рећи и написати. То нам, наравно, и није намјера, овим поводом и на овоме мјесту.

О усменој народној поезији Срба у Хрватској (која је, дакако, неодвојива од корпуса наше народне усмене традиције) зна се такође много, али углавном у ужим, стручним круговима, а као плод новијих истраживања и освјетљења аутора који су рођени у Хрватској. Кратке, претежно лирске форме које су одлика овог облика народне пјесничке баштине, нису у толикој мјери познате широј читалачкој публици, иако су наши одабирачи и антологичари узимали у своје трезоре и из ове јединствене-

не народне ризнице, са западних страна Балканског полуострва. Не може се рећи, напротив, да у неколиким, интегралним антологијама наше народне поезије, штампаним у другој половини двадесетог вијека, није уврштена и покоја народна пјесма Срба у Хрватској, као, на примјер, у *Анџолоџији народних јуначких пјесама Војислава Ђурића* (Београд, 1954); *Анџолоџији народних лирских пјесама Владана Недића* (Београд, 1958 и 1969); *Анџолоџији лирске народне поезије Миодрага Павловића* (Београд, 1989); *Српским јуначким пјесмама Р. Петрова Нога* (Београд, 1987); и *Анџолоџији српске лирско-епске усмене поезије Зоје Карановић* (Нови Сад, 1998).

Међутим, народна пјесничка традиција Срба у Хрватској заслуживала је много више и боље. Заслуживала је цјеловит истраживачки приступ и *интегрално њубликовање* свега онога што је, са становишта науке о народној књижевности, валидно за публикување. Тек ће истраживачки и научни напори, пионирски, могло би се рећи, посебно књижевнице и фолклористе *Славице Гароња-Радованац*, али и књижевника *Здравко Крстиновића*, скренути заслужену пажњу стручне и шире јавности на изузетно занимљиво и вриједно усмено поетско благо српског народа у Хрватској које је већ данас, након библијског изгона 1995. године и доцнијег свакојаког одрицања српског антропонима „од мора до Билогоре и Пејрове горе” - остало, на жалост, као можда једини и неупитан траг о биолошком, историјском и културолошком, вишевијековном битисању (у континууму) овога зловитног етноса. Са овога разлога, бојим се да ће се, већ у скорашњој будућности, жива усмена традиција српског народа „петрифицирати” у чисту књижевну археологију.

Здравко Крстаниновић објавиће 1990. године свој, могло би се рећи антологички одабир народних пјесама Срба у Хрватској **Златна пјена од мора**, који је био и јесте откривалачка новина и право *горско* освјежење у интерпретацији српске усмене народне предаје у Хрватској. А Славица Гароња-Радованац печатаће, најприје *Народне пјесме Славонске Границе* (1987), а потом 2000. године у Београду (у издању *Стручне књиџе*) своју брижљиво и савјесно урађену, сјајну и дуго чекану **Антологију српске народне лирско-епске поезије Војне Крајине**. Ова списатељица и научник приредиће касније (или објавити фототипска издања), уз исцрпан предговор или поговор - *Српске народне пјесме из Западне Славоније Милана Обрадовића* (1995), *Српске народне пјесме из околине Пакраца и Пожеге Симе Милеуснића* (1998), *Српске народне пјесме из Лике и Баније Николе Беговића* (2001) и *Српске народне пјесме (женске) из Славоније Ђорђа Рајковића* (2003). Неће бити претјерано ако се каже да је Славица Гароња-Радованац (као и Здравко Крстаниновић) урадила сама више у изучавању српске поетске усмене традиције у Хрватској и њеном приближавању широком аудиторијуму - него српски књижевни институт и катедре за књижевност којима је овај национални задатак у опису послова.

2.

Зашто је српска народна поетска предаја у Хрватској толико дуго била (утисак је) скрајнута од жиже изучавалаца наше народне књижевности? Постоје, за сада, два разлога за то; један је историјски, други политички, премда и овај полако задобија историјску патину. Наиме, како је већ утврђено, дуго се сматрало да је у корпус наше народне поезије све вриједно и значајно Вук (Стеф. Караџић) већ уврстио, да након његове сакупљачке “инвентуре” и није остало ништа што би завређивало филолошку пажњу. Међутим, знано је да Вук физички није стизао баш свагдје, премда је имао круг својих пријатеља и сарадника у свим земљама гдје су живјели Срби, заправо гдје се говорило српски (Лукијан Мушички, Ђорђе Стефановић Којанов, Марко Утвић, Максим Шкрљић, Вук Врчевић - да споменемо само неке). Зато се и десило да велики дио српског народног пјесничког блага у Хрватској (али и у Босни и Херцеговини) није ушао у *основне Вукове Пјеснарице*, што ће рећи да није, да тако кажемо, *филолошки канонизован* од стране самог Вука!

Међутим, и после Вука - остао је Вук, могли бисмо тако казати, држећи се познате језичке игранице, а што хоће рећи да су се појавили нови истраживачи и сакупљачи нашег усменог народног блага који су, надахнути Вуковим разнородним филолошким пословима, пошли његовим трагом, *изоравајући*, даље, *бразду народне књижевности*, тамо гдје је стао реформатор нашег језика и писма. Вукову *народну шорбу* запртили су, благородно, Никола Беговић, Ђорђе Рајковић, Сима Милеуснић, Манојло Бубало Кордунаш, Владимир Ардалић, Драгослав Алексић, Станко Кукић, Милан Обрадовић, и у наше вријеме Станко Опачић-Ђаница, Славица Гароња-Радованац и Здравко Крстановић који су на подручјима Баније, Кордуна, Далмације, Лике и Славоније скупљали и записивали српску усмену предају. Благодарени њиховој *вуковској енерџији*, нама су данас у аманет остале пожутјеле народне пјесмарице. Српске стопе постале су дубље и постојаније, а антропонимни биљези православног народа видљивији и трајнији у овим крајевима, после стопа ових Вукових ученика или посленика.

По овим староставним пјесмарицама бијаше попануло *шоржуйило* у вријеме Комунистичке Југославије, кад је српском имену и православном помену у Хрватској (и српском антропониму уопште) било прешироко и неслободно и у језику пантомиме! Сматрало се, некако прећутно, да Срба у Хрватској и нема, да је њихово национално (и културно!) питање ријешено још 1941., односно 1945. године. Тек ће 1971. године, на постојање српских народних пјесама у Хрватској, на извјестан начин бити стидљиво скренута пажња објавом, (у издању СК *Просвјета* у Загребу) прве збирке пјесама *Народне пјесме Кордуна*. Двадесет и шест година касније (1987) код истог издавача појавиће се обимна књига *Народне пјесме, пословице и слике из живота и*

обичаја Срба на Кордуну аутора **Станка Опачића-Ђанице**, пасионираног сакупљача и проучаваоца српског народног блага на овоме подручју. О народној пјесничкој традицији Срба у Хрватској писаће, исцрпно, и **Владан Недић** у студији *Усмена књижевност Срба у Хрватској*, у књизи *Из културне баштине српског народа у Хрватској* (Загреб, 1979) која ће се појавити старањем великог и неуморног културног прегаоца и истраживача књижевног живота Срба у Хрватској, ријечју, бескомпромисног чувара српског имена на овоме простору, **Станка Кораћа (1929-1994)**.

3.

Већ је давно уочено да су народне пјесме Срба у Хрватској, у значајном броју, мотивски и тематски, обликовно и стилско-језички - варијације (извјесно подражавање) косовске и посткосовске усмене народне предаје. То је и разумљиво, с обзиром да је ријеч о једном народу и једном језику, као и о томе да Србе - ма гдје живјели (како онда тако и данас) прати и походи суштаствено исти удес. Отуда није случајно кануо, да никад не нестане, онај пјесников стих: *Косово је где год има Срба*. Међутим, пјесма - поготово народна - нема и не признаје границе; она ништи и размиче географско-историјске забране и санитарне коридоре, растаче вјерске, етничке, идеолошке, обичајне и менталне предрасуде; омађијава граничаре, царинике и цензоре, и попут поленовог праха вјетром путује и распростира се крајевима у којима се српски говори и мисли. Одвајкада. Отуда и тематско, језичко, стилско и духовно сродништво - до фигуре двојништва - српске народне предаје у Хрватској и Босни и Херцеговини са оном на Космету или у Србији и Црној Гори.

Историјска, културна, духовна и социјална ситуација Срба у Хрватској (који су уназад десет вијекова живјели на томе простору, како је утврдила историја) по много чему је специфична и несравњива. Историчар **Андреј Вујновић** каже да је овај народ на томе простору живио (све до протјеривања августа 1995. и хазарског посрнућа) у равно десет држава. Вујновић подсјећа: *"...На подручју које данас омеђује границе Републике Хрватске живели су Срби током миленијске историје у различитим државама: Византији, Франачкој, српској, хрватској, угарској, турској, млетачкој, аустроугарској, француској и југословенској..."*¹ Ми додајемо да су Срби живјели и у Републици Српској Крајини, од 1991. до августа 1995. године.

Све ово говори да се на овоме подручју, гдје су се круне смјењивале скоро сваких стотину година, десио специфичан удес нашега народа, о чему историја тек треба да даде коначну оцје-

¹ *Андреј Вујновић: Традиционална култура Срба у Српској крајини и Хрватској, Крайшак изглед историје Срба на данашњем подручју републике Хрватске*, стр. 23, Етнографски музеј у Београду, група аутора, 2000;

ну, поготово о вишеструком, комбинованом затирању Срба (асимилација кроз дуги низ вијекова, и ликвидација у усташким логорима смрти током двадесетог вијека). Зато су, ваљда, једино овдје - на простору међу собом оштрих супротности, због природно-географских, историјских, културних, економских и других разлика - и могле настати народне пословице и изреке за које је најблаже могуће казати да су необичне. Није ми познат други животни простор који су настањивали (или настањују) Срби гдје би могли да поникну зачудни (и тако опори) дарови народног генија као што су ови: *Боџ високо, цар далеко, а земља шврда; Кад би браји био добар, и Боџ би га имао; Боџ је ѿбјегао на небо од наказа које је створио; Горе високо, доље шврдо, али је зора ѿросирана; Ко шебе каменом, ши њега зловим коцем; Кућа без ѿушке ко без роџова; Зеџ има велике уши, али није доушник; Пошићење је највећа храброси; Ко се шужи, сам се ружи; Добро и зло двосируко враћај ако хоћеш да ше људи цијене; Ако си ѿамешан, боље да власи не зна; Вишешиво и ѿдолоси не сједају за један сио; Вјерујем Боџу колико и он мени; И невини свједок злочина носи злаву у шорби; Кад краљ ѿрдне, ѿандури ѿљешићу; Кад ме у лице хвали као да ме ѿљује; Кајање је ѿроваљена башићенска оџрада; Ко нема маџарца, сам је маџарац; Крајина је боџаиа удовицама и сузама; Нема зла од коџа не ѿосиоји зоре; Поџорелцу не користиши шио ѿаликућу објесе.² Или, на примјер, пословице које, осим што посвједочују свакидашњу животну муку засужњених, посвједочују и мукотрпну борбу за очување вјерског и националног идентитета: *Док се душа не ѿшресе роисива, неће ни шијело; Ко заборави зрбове ѿредака, ни сам не ѿосиоји; Ко нема завичаја, ѿај и не ѿосиоји; Лакше је звожђе зрисити, неџо Србин биши (зговорило се за вријеме усѿашкоџ злочина зеноцида над Србима 1941-1945); Осѿани Србин, ѿа ма сламу зриза (насишала ѿакође у вријеме усѿашкоџ злочина зеноцида); Не клањај се силнику, сишаће ши за враи; Ко не ѿозна ѿрошлоси, још мање ће будућноси; Борови расиу у брдима; Газда лаже, слуге ѿолагују; Дуџа дана у зла зосиодара, не да сјесити, не да зајјеваши!³**

Сва наша културна баштина поникла је на удесу, а овдје поготово. Није случајно што су неки од најпознатијих јунака српске јуначке поезије рођени и живјели у антрополошком басену у Хрватској који су настањивали Срби у великом броју. Ево неких примјера. Легендарни ускок *Вук Мандушић*, погинуо 1648. године у млетачко-турском рату, као војник (и поданик) млетачког царства. Сердари *Сиојан Јанковић*, *Илија Смиљанић* и харамбаша *Илија Јанковић*. Топоним „*ѿроклеио Лијевно*” који је већ одавно доживио своју вишеструку транспозицију у савременој српској поезији (посткосовска трансценденца), спомиње се

² Сианко *Оѿачић Ганица*: Народне пјесме Кордуна, Просвјета, Загреб, 1987;

³ *Ганица*;

joш у вријеме великог Морејског рата (1684-1699), војног судара Венеције и Турака. На страни Млечана главнина бијаху српски ускоци. Млетачке власти „одужиле” су им се тако што су 1696. године римокатоличким прелатима (који су послје ослобођења цетинске крајине од Турака нагрнули у ово српско станиште) поклониле православну богомољу Свети Спас! О положају Срба у то вријеме (које су млетачке власти називале Морлацима) свједочи и једна биљешка (дневнички запис који датује од 1. фебруара 1651. године) коју смо за ову прилику преузели из књиге др **Бошка Деснице** *Историја кошарских ускока*: „Далматински провидур Л. Фосколо дозначује Јанку Митровићу харамбаши и поглавици Морлака, као награду за заслуге, једну меру хлеба на месец за трајања рата.”

Наука о народној књижевности установила је да је прву бугарштицу на српском језику, која, иначе, пјева о сукобу Марка Краљевића са братом му Андријашем, записао 1555. године хварски властелин **Пејтар Хекторовић**, уврстивши је у свој спјев *Рибање и рибарско приговарање*. Као што је познато, Хекторовић у овоме спјеву описује своје путовање по мору, на које је, како каже, повео и два највјештија рибара са Хвара, Паскоја Дебељу и Николу Зета. Пјесму о сукобу Марка Краљевића са братом Андријашем Хекторовићу је пјевао рибар Паскоја. Ни овдје се, изгледа, камен-темељац није могао подићи без рибара, као у библијска времена, што можда може да упућује на изворну хришћанску утемељеност, од искона, српско-православног етноса и епоса!

Надаље, изучаваоци народне књижевности тврде да је чувена пјесма (једна од најљепших у српској усменој пјесничкој предаји) *Смрти мајке Јуџовића* записана „међу Србима у Хрватској”. По једној верзији, пјесма је записана (а можда је тамо и настала!) на Банији, у једном српском селу код Петриње; по другој, њу је Вук добио од некога од својих сарадника (спомиње се Лукијан Мушицки) и наводно је записана (а можда и настала) на простору Лике.

4.

Погледа ли се српска усмена пјесничка предаја у Хрватској по мјесту њеног настанка, (па и записивања и сакупљања) уочиће се да су у Далмацији и њеном залеђу настале (или забиљежене) гдјегдје и „чисте” епске јуначке пјесме, можда због жестоког епског отпора (четовање, хајдуци, ускоци), док су на Банији, у Лици и Славонији записане (и настале) искључиво лирско-епске, (пјесме *на међи*) које наука квалификује као баладе и романсе. Затоњи простор бијаше простор Војне Крајине, о чему Славица Гароња Радованац каже слједеће у предговору својој *Анџолоџији српске народне лирско-ејске ѿоезије Војне Крајине*: „...Војна Крајина са Босанском Крајином и далматинским залеђем (са којом је, сем заједничког језика, наречја и обичаја, управо усмена поезија јединствена, чак и исто-

ветно извођена), створила је, заправо, аутентичан и доста широк простор усменог басена српског певања који премашује и административне границе Војне Крајине, а која се може окарактерисати као доминантно лирски и лирско-епски, односно певање „на међи”, у наведеним регионима. То је у квалитативној супротности од класичног епског басена и јуначке песме извођене уз гусле...”⁴

Пишући о књизи Радованчеве, и посебно се осврћући на предметни цитат, овај аутор је истакао: “...Евидентно је, заиста, да на подручју Војне Крајине епска свијест (гусле) није ухватила дубљег коријена, мада фолклорни фондус овог подручја није без извјесног наноса јуначког патоса. Можда је разлог томе карактер геополитичког тла и историјске околности (позиција Војне Крајине као цитаделе; стајаћа војска, углавном; аустроугарски најмљеници; тампон између Отоманског царства и католичког вилајета). У позицији такве граничарске (и санитарне) заптивености, више се туговало и тужило, него јуначило и моралисало, мада је витештва и драге јој етике - и те како било...”⁵

У народним пјесмама са Војне Крајине, оса око које се све врти је жена; народни рапсод прати немилу женску судбину у окрутном патријархалном и војнограничарском оквиру. Античка лица те судбине исказују се (у форми обичајне и грађанске ригидности и емотивно-моралне осујећености почесто) кроз љепоту, љубав, вјерност, невјерност, плодност, материнство, удовиштво, част, породичне односе, сестринско-братске и сестринско-сестринске односе, односе кћерка-мајка, односе снаха-свекрва-заова, и разновразне друге мушке кушње кроз које је жена пролазила. Емотивни набоји ове поезије са патосом граничарског усуда у позадини, расути су у читавој палети мотивских валера препознатљивих још из Вукових *Пјеснарица*, а који су неријетко у преплету са паганским и фолклорно-хришћанским ритуалима и вјеровањима. На основу ових мотива и њихових преплета, па и преклапања, тачно се могу пратити, с једне стране, христјанизација Срба-граничара, и сљедствено томе њихова национално-вјерска самосвијест, и с друге, необична видовитост и упућеност народних казивача (пјевача) и записивача у општи фолклорни фондус народа коме припадају, или боље фондус испјеван на српском језику.

На овоме мјесту не могу се заобићи луцидна, дистинктивна уочавања *Зоје Карановић* о карактеру и космичко-земаљској „механици” лирске, епске и лирско-епске пјесме: „...Лирска народна песма у својим обредно-митским коренима уобичајено “репродукује” причу о сталном обнављању света, који је створен

⁴ *Славица Гароња-Радованац*: Антологија српске народне лирско-епске поезије Војне Крајине, Стручна књига, Београд, 2000, стр. 7.

⁵ *Анђелко Анушић*: Баладе о једном народу, *Рејублика*, Бањалука, 7. 12. 2000.

по човековој мери и за човека, те он, да би у њему живео пуним правим животом, треба само да следи божје законе и опонаша дела богова. У њој се пева о томе како заједница, посвећујући сејање и жетву, рађање, венчање и смрт, кроз обредну драму живота, успоставља однос са светим поретком. Епска јуначка песма казује о угрожавању тог света *сиоља* - непријатељи, чија је природа превасходно људска, у њој истовремено прете да униште појединце, социјалне институције и космички поредак заједнице, па се она, херојским делима јунака, од тих насртаја брани. У лирско-епској народној песми заједница је угрожена *изнуџра* - „нападају” је њени чланови, огрешујући се о табуе или ритуално понашање (чиме се, пре свега, „неадекватно” односе према вишим силама) или пак нарушавајући утврђена правила понашања унутар породице и шире заједнице. И та правила је неопходно поново успоставити, пошто *кулџура* подразумева „општу сређеност неопходну за нормалан живот и равнотежу са природном средином”. Тако се показује да је, по природи сукоба, ова последња жанровска категорија, као и претходне две, стабилна, чиме она престаје да буде „на међи...” (стр. 223) и даље: „...У лирско-епској песми уобичајено један од јунака нарушава забрану, а други настоји да га спречи, или пак оба јунака крше одређено правило понашања. Тако се радња лирско-епских песама развија у оквиру забрањене ситуације, односно сукоб у њој, по правилу, решава се кроз поступке јунака, „изнутра”. Они, нашавши се у конфликтној ситуацији, активно делују и својим деловањем доспевају у забрањену зону из које није лако изаћи. Ипак, у неким од лирско-епских песама из конфликтне ситуације излази се без тежих последица, и оне се уобичајено називају *романсама*. У другима, међутим, нема могућности да се из дате ситуације изађе, осим “преким” путем, те је њихово разрешење крваво, и такве песме се код нас конвенционално називају *баладама*. А међу баладама и романсама у живој традицији и даље се налази широк спектар песама *на међи*. Јунаци лирско-епских песама јесу људска бића. Али, док су ликови романси „обични људи”, јунаци балада, упркос чињеници што су људска бића, нису од „наше” врсте. За јунака баладе постојати значи нарушити не само равнотежу заједнице, већ и природе. Јунак баладе својим поступком покреће полугу строја већег него што је његов живот, или његово друштво. Зато он има необичан, малне божански усуд готово надхват руке (стр. 240-241)...Јунак баладе, дакле, свесно или несвесно, ремети равнотежу света, у његовим видљивим и невидљивим деловима, и то је његов хибрис. Јер, равнотежа се на крају, ипак, мора успоставити, али тако да њено успостављање оставља утисак надмоћи неке непознате силе и ограничености људског напора, пошто јунаци балада никада не постижу циљ којем стреме. И у том смислу балада је, као и трагедија, мимеза жртве (стр. 241) ...Док је балада окренута расапу, романса „игра на карту” интеграције (стр. 242) ...Романса се, дакле, обично гиба ка сретном завршетку, мада се њени сретни

завршеци не доимају као истинити, већ више као пожељни. По свему овоме романса је блиска комедији...” (стр. 242).⁶

5.

Шта показује народна (усмена) поезија Срба у Хрватској? Какав је менталитет, психосоцијални и културно-историјски профил овога дијела српског народа настањеног, кроз вијекове, све до 1995. године, на вазда немирној, сјеверозападној обали Балканског полуострва? Ова предаја осликава народ динамичних и сложених, противрјечних душевних и емотивних процеса; особене биосоцијалне виталности; фолклорне психологије и имагинације, лирски укрштене са паганско-религиозним (фолклорно-хришћанским) архетиповима родословног стабла. Отуда, ваљда, у овоме вијенцу наше народне пјеваније претежно кратке, лирске форме које прожима еминентно женска космогонија. Анима је превагнула над анимусом у овоме стваралаштву (чак и на мотивско-тематском плану) што треба објашњавати социјалном, и скоро матријархалном улогом жене у тровјековном постојању Војне Крајине (жена чуварка огњишта и породице, у одсуству мужа-граничара који бијаше војни и економски тампон Предзиђа католичког царства), а која (Војна Граница) није престала да постоји, у културолошком и геополитичком смислу, ни послије њеног формалног укидања, све до 1995. године!

Овај корпус усмене пјесничке предаје зато је, по моме осјећању, најпоетичнији дио укупне српске лирско-епске народне књижевности. Жалосно је да је књижевност Срба у Хрватској тако мало узела са овога лагера језичке духовности. Јесте да је *од златна јабука* пала у *Бојану*, и истовремено у *Дрину* и *Уну*, *Цетину*, *Косовчицу*, *Глину*, *Корану*, *Мрежницу*, *Добру*, *Дошницу*, *Битужницу*, *Зрмању*... али њен пад нису добро видјели ни „чули” српски писци *“од мора до Билогоре и Пејшрове горе”*.

(Незнајно скарћени предговор антологији народне поезије Срба у Хрватској „Јадова јабука” која ће се ускоро појавити у издању „Завода за уџбенике и наставна средства” у Српском Сарајеву.)

⁶ Зоја Карановић: Антологија српске лирско-епске усмене поезије - *Архајски корени и модерна исходништа српске лирско-епске усмене поезије* (ПОГОВОР), Светови, Нови Сад, 1998.

Miloš CRNJANSKI

OKLEVETANI RAT

Bivši naši ratnici, koji su ostvarili jedan grandiozan plan tolikih generacija od Kosova na ovamo, danas su povučeni, skromni, ne znajući ni sami koliko je ogromna njihova zasluga za ceo narod, za celu budućnost.

I danas, kad se sprema velika proslava dvadesetogodišnjice prvih regruta iz tada tek oslobođene Južne Srbije, morao je jedan književnik da istakne veličinu te ratničke ekstaze koja je vodila u krv i rov plahovite prve ratnike oslobođenog Juga. I oni su, kao i svi ratnici, izostali od veličanja nezaboravnog poleta. Jedan pesnik oživljuje taj polet najživlje i najstrašnije, osećajući duboko značaj velikih žrtava.

Posle strašnog i, što je bilo teže, dugog rata, do nedavna mi smo svi bili pod utiskom jednog ogromnog, na žalost kao uvek prolaznog, talasa pacifizma. Sam po sebi taj pacifizam, posle takvog rata, ne bi bio ništa novo na svetu, a bio bi i vrlo shvatljiv.

Ono što je u tom pacifizmu bilo krivo to je bila apsurdna propaganda. U stvari jedan duhovni i moralni teror koji nije trpeo pogovora, a nije imao ni obzira. Svet je bio zaglušen drekom najopasnijih iluzionista od pamtiveka, neizlečivih sanjara koji veruju u dolazak večnog mira.

U raznim nijansama tražilo se ne samo od naših srca, nego i od našeg mozga, nad nepobitnim podacima iz prošlosti, nad najgroznijim primerima sasvim suprotnih dokaza, da verujemo da nikad više neće biti rata.

Da će neka međunarodna institucija, uskoro, garantovati mir i pravdu slabijeg protiv sile koja za pravdu ne pita.

Sem toga da svi priznamo da je rat ne samo grozota, već i bezumlje, sramota, da je rat odvratan i gadan, da je izvor svih niskosti i nedaća, jednom rečju najniskiji stupanj na koji čovečanstvo u svojoj nesrećnoj sudbini pada. Pa onda i to da je nepotrebna vojska.

U stvari, kad se pregleda geografska karta sveta, ta pacifistička propaganda ima svoje naročite teritorije i crte.

Na stranu južno-amerikanske države i afrički kontinent, sasvim kolonizirano područje, bez uticaja, i na teritoriji Kine, i na mnogim obalama okeana, pacifičke tirade, same po sebi, zvuče kao gorka ironija.

Ni za Sjedinjene Države, međutim, ne bi se moglo reći da su u nekoj gustoj atmosferi pacifizma, pre bi se moglo tvrditi da su u zanosu herojskog doba militarističkih, primenjenih ideja.

Kraj svih njegovih, mnogobrojnih, radničkih slojeva, ni za Japan se ne bi moglo reći da je ukočen nekom pacifističkom propagandom, naprotiv.

Pacifistička propaganda, u obliku apsurdna, bila je evropski specijalitet, kao i ratna, i dolazila je, tendenciozno iz pobeđenih država, pre svega.

Engleska je, po našem mišljenju, jedina, gde se pacifističke misli, bez lažnog pathosa, sistematski, sprovode i u političkoj ideologiji i po školama i u štampi. A ne radi se to ni nedostojno, ni preterano, ni zaslepljeno.

Francuskoj zaista nisu bili potrebni oni ispadi lažnih pacifista. Ona je i sama toliko potresena svojim strašnim i velikim žrtvama, da joj je i radost pobeđe bila zagorčana.

U njoj, u sudbini bivših ratnika, (a to je ceo francuski narod) ima mnogo tragičnog i teškog i ništa ne pokazuje užas tih realnih pacifista bolje i njinu bolnu sumnju u budućnost nego izraz, lak i grozan, kojim se idući rat prosto naziva: „la prochaine derdière”.

To zvuči istinito i jasno: rat je nešto što, kad dođe, ne da se izbeći.

Pacifizam, posle rata, nije imao odlike razmišljanja, uviđanja, logičnog rasuđivanja. Propaganda za mir nije bila, ili bar nije uspešno bila, razložna, razborita, zasnovana na ubeđivanju ekonomskim razlozima, nego je više bila defetistička i fanatična, prolazna. Snagu je svoju često crpila iz klevetanja rata i vojnika.

Kraj svih grozota ratova u prošlosti, Evropa je ipak, već nekoliko puta, imala svetle epohe dugotrajnog mira, većih političkih i što je više duhovnih i kulturnih zajednica. Nikada, međutim, ona još nije imala toliku iluziju klevetanja rata.

U pobeđenim državama, razočaranja, strah, očaj jedne infamne pozadine, za sve nedaće, i sve bede svoje, oklevetali su rat koji je isprva pijano pozdravila i uzela je za žrtvu, pre svega, vojnika.

Gore od svih zabušanata i makroa dočekao je vojnik, u pobeđenim državama da ga svetina prezire i ismeva.

Rat je trebalo uprljati sasvim, vojnika uniziti sasvim, jer uz pacifizam išla je paralelno i naročita propaganda.

Da bi se posle orgije u ratu, što brže izišlo u raj pacifizma, rat je oglašen životinjskim, niskim, idijotskim. Naročito iz Nemačke rasuta je tada ogromna propaganda ismevanja i prljanja, ne samo protiv militarističkih ideja i principa, nego i protiv same vojske, kao takve. U velikom delu nemačke pacifističke literature, u romanu: *Na zapadu ništa novo*, izgleda kao da su najviši momenti vojničkog života u ratu bili, kad su čučevići u krug vojnici vršili nuždu. Jedini trenutak nepomućene radosti.

Oni, međutim, koji su bili u ratu, i ležali među mrtvima znaju da je rat veličanstven i da nema višeg momenta, nikada ga nije bilo, u ljudskom životu, od učešća svesnog u bitki.

Što je najstrašnije, rat postaje sve fantastičniji i ma kako to grozno zvučalo, sve lepši. On će opijati svojom zamamljivošću ljude, i na kopnu i na moru i u vazduhu, on će im pokazivati priviđenja i slike koje će učiniti da se zaborave klevete o ratu kao da ih nikad nije ni bilo.

Dokazi neizbežnosti moralne vrednosti, dokazi patriotizma, herojstva, ratu uopšte nisu ni potrebni, on se neprekidno obnavlja iz praha i pepela kao feniks. Sfinks je, čiji osmeh niko odgonetnuti neće a kojoj čovečanstvo ide kao u zanosu od kada je sveta i veka.

Paralelno, međutim, sa klevetanjem rata išla je propaganda protiv militarističkih principa i vojnika.

Nije to bila nikakva ideologija pacifista, bila je to obična potreba klasne borbe, defetistička propaganda.

Da bi se mogli sprovesti revolucionarni programi, klasni udari, trebalo je pripremiti raspadanje vojski. Pripremiti propagandom koja je imala da razori militaristički duh, da karikira vojničke pojmove i forme, da kleveta vojnika kao takvog i da pokaže kao najgoru kuću kasarnu.

U stvari nikakva državna organizacija, pa ni partijska, ne vredi ništa bez vojničkih vrlina. Socijalna demokratija, kao što je poznato, bila je organizovana po vojničkim principima, a i klasna država marksistička počiva na militarističkih principima.

I danas je još lako realno dokazati od kolike je moralne vrednosti, da druge i ne spominjem, u mnogim narodima vojska. Uz opšte pravo glasa, nema sumnje, ista je vrednost i opšta vojna obaveza i ako se može dati karakter kasarne, isto takva karikatura onda je i škola.

I najmodernijem čoveku, ako je uopšte pristupačan razlozima, može se govoriti sa emfazom o vojsci, pa sa njom u vezi i o ratu. Veliki preobražaji sveta, velike epohe u istoriji pojedinih naroda, sva poboljšavanja u korist širokih masa izvedena su uvek u duhu militarističkih principa. Vrednost tih principa je neprolazna.

U nas, taj talas apsurdne pacifističke propagande, (naš narod, zaista, ne treba učiti šta je patnja u ratu,) imao je svoje naročite crte.

Marksističku propagandu koja je kroz literaturu sprovedena vrlo vešto.

Još više, međutim, klevetali su rat Srbije zato da bi se dobile partijske pozicije. Nigde »pacifistička« propaganda nije bila luđa.

Ratnički način sjedinjenja našeg naroda bio je jedini put kojim smo mogli ići. Priče o svim drugim načinima, kulturnim, literarnim, intelektualnim, samo su priče.

Vekovima u našem narodu ratnički element bio je najbolji i on je i danas, na celoj teritoriji gde su bili Turci ne samo najzdraviji, najotporniji, nego i najmoralniji i najviše sablažnjen.

Pacifizam kad negira svetlu stranu rata, njegovu selektivnost, njegov biološki značaj u razvitku i »napretku« čovečanstva, morao bi da nađe neke uzvišene podatke i visoki prikaz mira.

Život mirnodopski, inače, sam po sebi, pun gada, mizerija, očaja i niskosti, ne može, ili bar nije mogao pre, da izdrži poređenje sa uzvišenim senkama rata.

U ime čega je ovaj pacifizam vikao protiv ideologije o dužnosti u ratu i bolnih žrtava — u ime skoro besmislene požude za uživanjem,

za žvakanjem, za čitavim onim kompleksom mirnodopskih »radosti« koje pacifiste smatraju »pravom na život« čoveka. Niskost ljudi, razvrat, razaraju mnogo više sveta, nego što to čine ratovi. Ako se za rat može reći da čoveka poživotinja, za mir bi se moglo reći mnogo više.

Ako je ikoji stalež zaslužio mir, zaslužio ga je seljaštvo. Njegov život u polju, u neprekidnom i prastarom radu, najbliži je večnoj lepoti prirodnog života i ima najviše smisla. Taj i takav život najlepší je simbol mira i potrebe mira.

Pa ipak, to je jedini stalež koji nikad nije ratoboran, koga ratna huka nikada ne hvata, a ipak, to je jedini stalež koji mrtve ne kleveta. Nema u njemu potsmeha prema vojniku, jer su isto i u najdubljim trenutcima uvek isto. U njemu nema ni tog pacifističkog veličanja života pod svaku cenu, a ima jedna ozbiljna i sumoma svetinja rata.

Kleveta rata proizvod je varoškog cinizma, varoškog morala od vajkada koja prati uvek raspadanje jednog bivšeg sveta, ali široki slojevi zemljoradnika išli su uvek na bojišta bez moralnog pada.

Kod nas su prave uvrede tirade pacifizma, za naš narod, napaćen i gažen vekovima, zaista se ne može prikačiti šlem huškača.

Pa ipak, pre svega, pre nego što je zemljoradnik i pastir, on je ratnik i treba mu govoriti ratničkim pojmovima.

Ako mu uzmete ratnički ponos, ratničku prošlost, vojnički obraz, šta ćete mu ostaviti mesto toga?

Ako unizite i oklevetate njegovo učešće u prošlom ratu, ako uprljate ratove Srbije, jedini kapital u nas koji još nije proćerdan, šta ćete imati tom namučenom narodu lepoga reći?

Pacifistička propaganda apsolutno je negativna sve dotle dok se sastoji iz jednog apsurdnog klevetanja rata.

Na najnižem stupnju razboritosti i političkog morala bili smo onda, kad smo u interesu unutarnjih, partijskih problema drznuli se da udarimo u klevetanje rata. U ismevanje mrtvih i viceva na račun Kajmakčalana.

Ako je ikada vojsku, mrtve i sve senka rata obasjala svetlost, sa nedostižnih visina u miru, ako je ikada otkrila se mizerija takvog »pacifizma«, to je bilo tada.

Rat koji je bio, sa svim svojim strahotama, sa svim svojim teškim žrtvama i posledicama za naš narod, ipak, izgleda kao jedna svetla, večna zvezda u noći nad nama.

(»Vreme«, XIV/4379, 16. III 1934, str. 5)

Miroslav KRLEŽA

M. CRNJANSKI O RATU

U »Vremenu«, god. XIV. broj 4379. od 16 marta 1934 na prvoj strani štampao je g. M. Crnjanski uvodni članak pod naslovom »Okleветani rat«.

Uz reprodukciju jedne slike slikane uljem, što prikazuje jurišni talas pješadije iz godine 1916, g. M. Crnjanski u 165 retku svoga teksta objavio je ovu rečenicu:

Oni, međutim, koji su bili u ratu, i ležali među mrtvima znaju da je rat veličanstven i da nema višeg momenta, nikada ga nije bilo, u ljudskom životu, od učešća svesnog u bitki.

»Oni, međutim, koji su bili u ratu i ležali među mrtvima znaju da je rat veličanstven« kaže g. M. Crnjanski; kako on u svome tekstu tvrdi da se i »najmodernijem čoveku, ako je uopšte pristupačan razlozima, može sa emfazom govoriti o ratu« to znači da je g. M. Crnjanski koji o ratu govori sa emfazom (pa je prema tome po svom vlastitom iskustvu spoznao svu veličanstvenost rata), lično ležao među mrtvima i lično ratovao i prema tome lično spoznao da u ljudskom životu nema višeg momenta od učešća u bitci.

Opisujući jednu bitku u svojoj noveli *Dnevnik o Čarnojeviću* (1921) g. M. Crnjanski taj najviši momenat ljudskoga života opisao je ovako:

Groznice su me tresle. Toga dana je neki somborski uča prebegao, pa su me gurali pesnicom u grudi i ćušili me. Mutnim sam očima gledao oko sebe, po ceo dan pevušio i zviždukao. I opet se čulo kako pričaju o svečarima i pečenju, o tučama u birtu, o ženama, i kako čitaju San Majke Božije. Tri Slovaka se po ceo dan mučila, da na sveći skuvaaju nešto. Pokrili smo se gore šatorskim krilima, ali je prokišnjavalo, curilo. Sedeli smo, ležalo se u blatu. Ne, teško je bilo i ono vijanje po Sremu i po popaljenoj Posavini; gadno je bilo i tamo kraj Rače u vodi: uvek ćuške, psovke; ali je ovo bilo ludilo u moru blata. Sve mokro, sve kiša, kuće neke razrušene, voda što smo je pili bila je blatna, hleb je bio pun blata. U blatu pred nama ležao je celu noć, tek sad smo ga приметili. Uvukoše ga u rov. Ležao je tvrd, prijav, zaudarao je sav. U desnom

džepu imao je hleba, a u levom trinaest forinta i dvadeset i šest krajcara. Trebalo je pisati kartu. Znalo se, otkuda je. Zvao se Lalić. Većina je predlagala, da se novac ne predaje oficiru, nego da se zadrži i popije. Kažu: da može, on bi sam to tako uradio, voleo je da časti.

Dnevnik o Čarnojeviću. Str. 20—21.

Mnogo prije Remarque-a, (1927) čije djelo *Na Zapadu ništa novo* g. M. Crnjanski žigoše kao djelo defaitističko, pacifističko i klevetničko, on je sam govorio o ratu kao ludilu u moru blata, kao o gadnom ležanju među mrtvacima, gdje nikome pa ni Čarnojeviću nije palo na pamet, kako predlog, da onih trinaest forinata i dvadeset i šest krajcara zaklanog Samoborca, uče Lalića, što je većina predlagala da se popije, znači najobičnije grabežno umorstvo i pljačku tuđeg džepa.

Logau, poeta sedamnaestog stoljeća, o kome je Lessing govorio sa zanosom, Logau, savremenik Jacques Callota (koji je genijalno ovjekovječio tridesetogodišnji rat), pjevao je o vojnicima tog beskrajno dugog rata za koji je Schiller rekao da se vuče kao gladna kljusina, kao o tatima:

*Keinem hat er was gestohlen,
Denn er nahm es unverhohlen,
Was er von der Strasse klaubet,
Ist gefunden, nicht geraubet.*

Logau: *Sinngedichte*, 1654.

Logau, Jacques Callot, Schiller, Lessing pa i Remarque su u smislu formulacije g. M. Crnjanskog od 16 marta 1934 defetisti, jer on je danas uvjeren da rat postaje sve ljepši, sve fantastičniji.

Što je najstrašnije, rat postaje sve fantastičniji i ma kako to grozno zvučalo, sve lepši. On će opijati svojom zamamljivošću ljude, i na kopnu i na moru i u vazduhu, on će im pokazivati priviđenja i slilke koje će učiniti da se zaborave klevete o ratu kao da ih nikad nije ni bilo.

Dokazi neizbežnosti moralne vrednosti, dokazi patriotizma, herojstva, ratu uopšte nisu ni potrebni, on se neprekidno obnavlja iz praha i pepela kao feniks. Sfinks je, čiji osmeh nitko odgonetnuti neće a kojoj čovečanstvo ide kao u zanosu od kada je sveta i veka.

U ciklusu svojih *Vidovdanskih pesama* (ispjevanih između 1916—1919) a objavljenih u knjizi pod naslovom: *Lirika Itake* 1919, g. Crnjanski je u *Našoj Elegiji* pjevao ovako:

Ne boli nas.
Gračanice više nema,
šta bi nam takovska groblja?
Marko se gadi buđenja i zore,
grobovi ćute, ne zbore.
U nebo diže nas
prezriv osmeh roblja.

Nećemo ni pobjedu ni sjaj.

Mi više tome ne verujemo,
nit išta na svetu poštujemo.
Ničega željno ne očekujemo,
mi ništa ne oplakujemo.

Nami je dobro.
Prokleta pobjeda i oduševljenje.
Da živi mržnja, smrt prezrenje.
M. Crnjanski: *Naša Elegija (Lirika Itake, str. 11)*

Ova »elegija« g. Crnjanskoga, žalosna, invalidska, i lirski tako slaba, kao da je i sama prostrijeljena mitraljezom, nije nikakav pjesnički dokumenat doživljaja, kao poema ne znači mnogo, ali kao citat nesumnjivo spada pod kategoriju one književnosti, kakvu g. M. Crnjanski osuđuje danas kao »klevetničku i defaitističku«. Biti »defaitistom« znači ne vjerovati u pobjedu, znači nadati se ratnom porazu, a ta *Elegija* u pluralis maiestaticusu, ne vjeruje više u pobjedu i neće pobjedu i proklinje tu pobjedu i oduševljenje, te sasvim slijepo i zaslijepljeno u poslednjoj strofi nazdravlja »smrti i mržnji«!

Nije to bila nikakva ideologija pacifista, bila je to obična potreba klasne borbe, defaitistička propaganda.

Da bi se mogli sprovesti revolucionarni programi, klasni udari, trebalo je pripremiti raspadanje vojski. Pripremiti propagandom koja je imala da razori militaristički duh, da karikira vojničke pojmove i forme, da kleveta vojnika kao takvog i da pokaže kao najgoru kuću kasarnu.
M. C: *Oklevetani Rat*, 1934.

»Propaganda koja je imala da razori militaristički duh, da karikira vojničke pojmove i forme i da kleveta vojnika kao takvog«, inkvizitorski strogo govori danas g. M. Crnjanski o tim dalekim književnim naporima, kao da nikada nije štampao pjesmu *Večni Sluga*.

Ah sve je to leprš šareni tica,
pobede gorka slast.
Otadžbina je prljava ulica
a očinstvo prljava strast
M. C: *Večni Sluga. (Lirika Itake, str. 11)*.

Nisam ja za srebro ni za zlato plako,
niti za Dušanov sjaj.
Ne bi ja rukom za carske dvore mako,
za onaj bludnica raj.

A šta je meni do velmoža u svili,
 sa sokolom na ruci.
 Otac mi je sebar što na točku cvili,
 a kćer mi glođu vuci.
 M. C.: Vojnička pesma. (*Lirika itake*, str. 16)

Kad bi iz tehničkih razloga bilo moguće, trebalo bi preštampati čitav ciklus *Vidovdanskih Pesama* g. M. Crnjanskog, da se tome gospodinu već jedanput objasni, kako je njegova današnja pobuna protiv sebe sama napor jalov i uzaludan i kako on danas puca iz svog browninga po svojoj vlastitoj slici što se odražuje u ogledalu njegove najintimnije lirike. O ratu može se govoriti s lijeva i s desna, ali kada pjesnici govore o ratu sa »emfazom«, događa se obično da im se Muza pretvara u gluhonijemu sirotu, koja muca, a za koju bi najbolje bilo da šuti! Sto znače ovi članci g. M. Crnjanskog (pisani na liniji Goebelsa ili von Papena) to ja ne znam, ali da njima današnji novinar Crnjanski vrijeđa pjesnika Crnjanskog, to je izvan sumnje za svakoga, kome su u ovom dvoboju simpatije na strani pjesnika.

Pacifizam kad negira svetlu stranu rata, njegovu selektivnost, njegov biološki značaj u razvitku i »napretku« čovečanstva, morao bi da nađe neke uzvišene podatke i visoki prikaz mira.

Život mirnodopski, inače, sam po sebi, pun gada, mizerija, očaja i niskosti, ne može, ili bar nije mogao pre, da izdrži poređenje sa uzvišenimv senkama rata.

U ime čega je ovaj pacifizam vikao protiv ideologije o dužnosti u ratu i bolnih žrtava — u ime skoro besmislene požude za uživanjem, za žvakanjem, za čitavim onim kompleksom mirnodopskih »radosti« koje pacifiste smatraju »pravom na život« čoveka. Niskost ljudi, razvrat, razaraju mnogo više sveta, nego što to čine ratovi. Ako se za rat može reći da čoveka poživotinji, za mir bi se moglo reći mnogo više.

M. C.: *Oklevetani rat*, 1934

Tko sve nije već tako deklamirao o ratu, kao što za legijom ratnih ideologa danas ponavlja g. M. Crnjanski? Paul Derouldde, general Boulanger, Barres, D'Annunzio, F. T. Marinetti, Gerhard Hauptmann, Thomas Mann, Montherlant, A. Kerr, Emil Ludwig, Wilhelm Herzog, Emil Harden, Herman Bahr, Hofmannsthal, Deh-mel, Ulstein, Ferenz Molnar, Fulda, Rakosi Viktor, sva su ta gospoda veličala rat i ratove od prilike istim frazama kao danas g. M. Crnjanski; jedni dokazujući da je Bergson kreten jer je Francuz, drugi pozivajući se na Goethea i Beethovena kao na protunjemački, argumenat, a svi zajedno zaboravljajući na Homera, koji je opjevao Ahilejevu srdžbu:

Pogubnu, koja zada Ahejcima bezbrojne jade;
 snažne je duše mnogih junaka ona k Aidu
 poslala, a njih je same učinila da budu plijen
 psima i pticama svima.

(Maretićev prijevod.)

To što g. M. Crnjanski propoveda kao neke naročite pjesničke vrline, mnogo je bolje od njega pjesnički izrazio baron i grof Josip Jellachich, još kao dragonerski leutenant kod carske i kraljevske dragonerske regimente Knezevich, u svojoj knjizi pjesama *Eine Stun de der Erinnerung* von J. G. Freyherm v. Jelachich, prevedenoj u »istome stihomjerji« od Tarnskoga 1848 u zagrebačkoj »Danici«.

Liep i hasnovit ko parip budi u pokoju vojnik,
Kada pak ide u boj, sličan gazeli bud' on,
Vieran i pažljiv k'o ogar nek stoji na predstraži vojske,
Kad pak povuče svoj mač, hrabar nek bude ko lav,
Poslie pobiede ko jagnje bezštetan dušmanu svome
Lisjak u nezgodi pak, uteć iz ranjke koj zna,
Jellachich: *Vojnik*. (Tarnski, 1848).

Mora se priznati da je Preradović kao carski leutenant u Veroni bio mnogo skeptičniji spram ovakvih jellachichevsko-crnjanskijevih lirizama, napisavši ovaj »defaitistički« distih:

Slast je iznositi život na žrtvenik gorućih čuvstvá.
Za plaću lievati krv, čemerni poso je to.
Preradović Petar: *Razlika boja*.

Rudolf Franjin Magjer, na primer, nikada nije bio lirik — defaitista. Devetstotina i četrnaeste on je napisao jednu masu carskih i kraljevskih aktivističkih »epigrama«, od kojih se jedan zove: *Ide vrijeme*.

Narodno jedinstvo ostvarilo sanak
kad je onkraj brave ugledao danak.
R. F. Magjer: *Ide vrijeme*, 12 IX 1914.

Magjeri se vrlo brzo snalaze u svojim *Porivima* i dok im njihovo »mirnodopsko« lirsko preživljanje doista slični na gornji opis g. M. Crnjanskoga, oni u ratu svoje miroljubive *Porive* pretvaraju u ratoborne k. u. k. *Balade*, a te su napisane po današnjem idealnom modelu M. Crnjanskoga:

Magla, Momčad leti, kolje,
Mete se i gura;
Smrtni uzdah, zveket sablje
Prasak, poklik, hura.
R. F. Magjer: *Balada*, 1914.

Mogao bih g. Crnjanskome citirati i gospođu Ivu Rod, Slavka Teklića, Sirolu i čitave bataljone mnogih drugih znamenitih pjesnika (Aronlda i Zyr Xapulu), koji nikada nisu bila defetisti, da mu dokažem kako nije osamljen, kako ne treba gubiti glavu kao da je »glas vapijućeg«, kako u tome pitanju iz njega progovara doista glas velike većine, gotovo glas gospodnji (jer je glas puka), i kako vlastite stihove

iz onog davnog, danas već sasvim zaboravljenog vremena, kada je Rat bio »veličanstven«, kao onaj prije dvadeset godina, kada je g. doktoru Slavku Tekliću izgledalo kao da »Brat Hrvat gusle svira, Poljak lutnju«.

U carskom dvoru, ubavom Schonbrunnu,
Na habsburškoga osla drevnom trunu
Kralj sjedi, držeć u ruci krunu,
U plaštu purpurnom i zlatnom runu.

Brat Hrvat gusle svira, Poljak lutnju:
Pred kraljem pjevajući bojne zgode,
Što uzvišenom starcu silno gode...
Franji Josipu I. u oči Nj. Prev.
osamdeset i petog rođendana, 1914.

Te »bojne zgode — što uzvišenome starcu silno gode«, izgledale su prve godine njegovog carskog debuta na liniji našeg linskog aktivizma ovako:

Ali stiže knjiga od barona
U knjizi je vitez govorio,
Jelačića Jose oberstara;
I ovako š njima razborio:
»Krajišnici, moji sokolovi!
Eto nama carske zapoviedi,
Da se četa sprema na vojnicu,
U liepu zemlju Italiju.

Šest će četah kretati se sada,
Svaka četa od dviesta momakah,
Vodit će ih mladi kapetani,
Sunstenan, Kobalo i Kuštreba,
Simić Stipe, Ljuboević, Brani,
A da njima od pomoći budu
Poručici i nadporučici,
Hafner, Elger Srot i Simatović,
Glamočlia, Vrabec i Popović,
Cuić Luka, Husar i Drakulić.
Du Rieux, Gonner, Borsta i Gjurković,
Došen Franjo, Arlov Milakura,
I s Dausom dvajest i četiri
Sve carevi mladi činovnici
Predvodit će Geramb'e majoru
Za pomoć se njemu naređuje
Ko i do prie Radonović Pero.
Odlaz parve čete I. banske Regimente
dne 20 veljače 1848. (»Danica«, 1848).

Goya, Pascal, Spinoza, Hume, Bacon, Bruno Giordano, Daumier, Callot, Hogarth, Kant, Beethoven, mislili su o ratu negativno, dok su Berens, Kaulbach, Hildebrand, Klunger, Stuck, Liebermann, Ernst Hackel, Fulda, Halbe, Gerhart Hauptmann, Sudermann, Dehnel, Ehrlich, Wassermann, Encker, Wundt, Windelband, Weingartner, Reinhardt, pod svojim potpisom izjavili da nije istina da je njemački militarizam brutalno pregazio Belgiju i da nije istina da je vrhovno njemačko vojno vodstvo prekršilo konvencije međunarodnog prava i da nije istina da je njemački militarizam opasnost za civilizaciju, jer da nema njemačkog militarizma ne bi bilo njemačke kulture. To Isto govori danas i Goebels, to govori Hitler i Goering, a svi se pozivaju na Goethea, koji je napisao:

Kreig, Handel und Piraterie
Dreieing sind sie, nicht zu trennen.
Faust II. Mefistove riječi.

Pred ogromnom masom tih otvorenih pitanja g. M. Crnjanski se ne snalazi (po svim znacima) već prilično dugo. Dok se je kretao po crti svojih slobodnih inspiracija on je govorio često vrlo mutno, ali sugestivno. Govorio je nadareno i neposredno, davao je signale, osjećalo se da u njegovim riječima plove slike kao lađe na sretnome vjetru i da imaju talenta u jedrima. Danas to su »ideologije« kojima se autor *Lirike Itake* danas nezgrapno igra, kao sa papirnatim zmajevima. I tako lirik »Itake« svršava svoju liriku kao lirik »Atake«, što bi više dolikovalo Arlov Milakuri, Kuštrebi, Glamočliji ili bilo kom drugom »poručniku« i nadporučniku carske glinske regimente 1848« nego g. Crnjanskom, liriku bizarnom i ženkastom u najosetnijim trenucima svoga stvaranja.

(»Danas«, 1/4, 1. IV 1934, str. 55—60)

Miloš CRNJANSKI

POVODOM ČLANKA »OKLEKETANI RAT«
MIROSLAV KRLEŽA KAO PACIFIST
Odgovor g. Miloša Crnjanskog na napad u časopisu »Danas«

Nedavno, kao što je poznato, bila je u Skoplju proslava stupanja u srpsku vojsku rekruta iz Stare Srbije koji su učestvovali u odbrani Smedereva i Beograda god. 1914.

U okviru te proslave, u čast tih ratnika, napisao sam članak, pod naslovom »Okleketani rat«. (Vidi »Vreme« od 16 marta.)

Moje ideje, izražene u tom članku, bile su, ukratko ove:

Pacifistička propaganda, posle rata, bila je jednostrana. Njoj je bilo stalo do toga da se o ratu piše što gore. Rat je prikazan kao najgora niskost i nastrašniji idiotizam. Činilo se sve da se nagrdi, sama po sebi, i vojska.

Ja, međutim, mislim da rat nije takav i ne verujem da tako misle ni ratnici. Rat ima i svoju svetlu stranu, a »večni« mir, uostalom, utopija je.

U našem narodu ratničke osobine najplemenitije su osobine.

Sem toga, nazovi pacifistička propaganda u nas, posle rata, iskorišćena je u partijske svrhe. Pomoću njenom klevetala se Srbija i pravili su se vicevi na račun Kajmakčalana. Ja smatram, međutim, da je to svojeglavo uništavanje vojničke slave i naših nacionalističkih tradicija velika politička ludost.

Prema tome, povod i smisao moga članka nije se mogao shvatiti krivo.

Klika »marksista«, međutim, po našim malim književnim časopisima, pa i u dnevnoj štampi, graknula je odmah, složno na taj članak.

Očigledno njoj je stalo do antimilitarističke propagande uopšte, a posebice i do tog da ja učutim, jer naš »marksizam« koji se širi kroz štampu i literaturu, očigledno smatra moju malenkost kamenom spoticanja za sebe i zato konsekventno vodi kampanje protiv mene najružnijim insinuacijama i džukelskim rečnikom razume se.

Cilj je jasan: razarati tradicije, nacionalnu ideologiju uopšte, diskreditovati i širiti svoju propagandu prepodobno, u pozi »pacifista«.

Pokazao bih se sad jako naivan, u našim prilikama, kad bih odgovarao toj tevbiji.

Zanima me, međutim, drugi jedan slučaj, a to je mali pamfletić koji je, povodom tog članka, napisao protiv mene g. M. Krleža. (Vidi časopis »Danas« broj za 1 april.) Njemu mislim da treba da odgovaram.

On je posle svog prelaska u Beograd postao neka vrsta literarnog pape i kao neki idol marksista i pacifista.

Prave marksiste, ja ni malo ne prezirem, ali što se g. Krleže tiče, meni nije jasno hoće li on sa mnom da polemíše o ratu kao marksist, ili kao buržujski pacifist, ili samo jedno, ili drugo? Jer sa g. Krležinim »marksizmom« već godinama niko nije, najblaže rečeno, načisto, a i njegov »pacifizam« davno vapije za komentarom.

Ipak, napad g. Krleže ja tumačim, pre svega literaturom. Meni se čini to samo nastavak kampanje njegovog saurednika, i nastavak onih pamfleta, strašnih, po teatralnosti i uvredama, kojima g. Krleža, već više od deset godina, zasipa našu književnost.

Jer paradoks je u tome da je taj vatreni pacifist, u literaturi grdna krvopija.

Ja sam o g. Krleži pisao svega jednom, u svojim književnim sećanjima na Zagreb, i to što kažu jako laskavo, časopis g. Krleže, pa i on sam mnogo ranije, nije propuštao međutim da me izaziva.

G. Krleža od početka svog malog pamfleta, prećutkuje i povod i okvir proslave u Skoplju i kao neku doktrinu iznosi da moj članak kaže da je rat veličanstven.

Da bi me diskreditovao, on uzima stranu 20 iz mog romana *Dnevnik o Čamojeviću* pisanog za vreme rata, pre skoro dvadeset godina, i triumfalno uzvikuje svojim čitaocima: evo, ovde, kroz ovaj roman taj isti g. Crnjanski pisao je da je rat »ludilo u moru blata«.

Očigledno, g. Krleža misli da se pitanje o ratu rešava onim što o njemu kaže jedna ličnost u romanu, ili sam pisac, tek prešao dvadesetu.

Međutim, gde sam ja u svom članku tvrdio da će otsad rat biti sisanje malog prsta? I zar g. Krleža ne vidi da je izabrao, kao dokaz, rđav primer?

Taj mladi slabić, sentimentalac, izdanak u tuđini, oteran iz austrijskog zatvora u bitku, može li on uopšte ma šta o ratu da »misli«? Nije li za njega, koga se sve to ništa ne tiče, sve samo košmar? Kakve to veze ima sa mojim člankom?

Po mome mišljenju, ipak, i ta ista jedinka, u drugom nekom kolektivu, svesnom, rešenom na žrtvu, ne bi bila takva. Pisac bi tada govorio o ratu kao što sam ja govorio u svom članku. A da je tako, ja imam bolje dokaze od g. Krleže, od istog junaka u romanu, u istom »Dnevniku o Čarnojeviću«.

Neka g. Krleža i njegovi čitaoci otvore tu knjigu na str. 32. gde se govori o srbijanskoj vojsci, i baš o rekrutima kod Bitolja, i videće da se o njima govori sa onom istom emfazom kojom je pisan, posle skoro dvadeset godina, taj članak.

Po mome mišljenju, i marksističke vojske išle bi u rat za svet-sku revoluciju rado, po istom mišljenju naše nacionalne žrtve date su u

ratovima sa emfazom.

Daleko od toga da sam očaran ratom kao instrumentom (to se jasno vidi iz mog članka) ja smatram da zajednica namučena kao naša, više od ma koje treba da čuva vojničke tradicije, iz iskustva.

Uostalom i život, od pojedinca, traže danas ne samo otadžbine, nego i sve političke »ideologije« našeg doba, da i ne govorim o konkretnim političkim pokretima. A da se danas sve političke organizacije služe vojničkim pojmovima i vrlinama o tome ne treba trošiti reči.

Uostalom, kakva bila da bila, moja »ideologija« rata, i meni je stalo pre svega do toga, nije nikakva reklama sadašnjice, ni naše, ni tuđe, (a to bi ta gospoda, ljubazno, da mi prikaže kao kantu) nego je to mistično nasleđe koje nosim u sebi od oca i deda, i koje sam i razmišljanjem i posmatranjem i iskustvom proverio da je na svome mestu i pravo.

Fanatici »pacifizma«, po mome mišljenju, koje nije uostalom novo ni u svetu, gledaju stvari kroz mnogo gore naočari, nego oni koji nemaju o tome nikakvih iluzija.

Kao pisac, uostalom, ja sam svoje mišljenje o ratničkom u našem narodu, već davno, i više puta izrazio jasno (o alkarima u Sinju, u *Seobama* i drugde).

Po mome mišljenju, svi oni naši krajevi gde god je Turčin bio dopro, u svom ratničkom duhu i vojničkoj psihi, najbolje su što u našem narodu imamo.

Poniženi i sablažnjeni danas, ti krajevi za mene su u buduće velika psihička i »socijalna« snaga. Nacionalistička moja emfaza pripada njima. Druga je stvar što g. Krleža i ono društvo to neće da vide.

Kao najveći negativ, posle rata, obično se iznosi da su oni koji su krv svoju dali odstranjeni i zbunjeni. Jedno je, međutim, pitanje njenih zasluga, a drugo njine umešnosti i organizovanosti da dođu do uticaja. Ako je, međutim, moja ideja za njih, a ne za babino zdravlje, nacionalna, onda je ona, to je ono što se g. g. »marksistima« ne sviđa duboko socijalna.

U svakom slučaju, ni kao prigodan članak za jednu proslavu u Skoplju, ni kao niz ideja jednog književnika, moj članak nije zaslužio podmetanja. Za g. Krležu, on je jednostavno linija Gebelsa, ili fon Papena«.

(To je najlepše reći danas, ali kad bih ja rekao da je linija g. Krleže, iako lično mlohava, linija salonskih komunista, majko moja što bi se digla dreka).

Što se tiče lično g. Krleže, — a ceo njegov pamfletić protiv mene je ličan, — ja mislim da on o »učješću u bitki« govori i zato tako što on u njenom magnetskom polju nije ni bio. Po prirodi svojoj već hladan, (on se ne bi žrtvovao ni za marksizam), on je o ratu stekao i zato tako ogavnu impresiju, što su njegovi pojmovi o ratu postali u onoj kužnoj atmosferi kasarne i pozadine u kojoj je dugo bio i gde je cinizam, korupcija, sadizam i kukavičluk ljudi cvetao i bujao visoko u tipovima one soldateske koju g. Krleža iz svog života dobro zna i opisuje skoro magistralno.

Zanimljivo je, uzgred, za njega kao »pacifistu« koliko je on hip-

notisan tom vojskom, koliko je opisuje, prati čak i u civilu. G. Krleža diše i živi u uspomenama iz austrijske kasarne i rata. Stalno, i uvek ponova o njima piše. A kad ne piše o njima, priznaće i sam, Pegaz mu očigledno slabije kaska.

U svakom slučaju, u svom malom pamfletu, probleme pacifističke g. Krleža jedva je dodirnuo, a posvetio se sav brizi da me pred svojom pastvom što bolje karikira.

Prema meni postavlja pre svega »pacifističke« velikane čovečanstva kao što su Goja, Paskal, Spinoza, Hjum, Bekon, Džordano Bruno, Domije, Kalo, Hogart, Kant, Betoven. Mogao je tako kao iz leksikona, nastaviti do sutra.

Po mome mišljenju »titanski« zahuktan na reči, g. Krleža uopšte nije za fine analize intelekta, inače bih ja rado diskutovao sa njim čak i o Goji i pitao ga da li je čuo kadgod »pacifističiju« simfoniju nego Herojiku.

Za svaki slučaj, protiv jednog članka o srbijanskim regrutima, mobilisao je čak i Ilijadu, da mi na Ahilovoj srdžbi dokaže kako je rat strašan.

Po mome mišljenju, međutim, g. Krleža bolje poznaje pisce kao što su Kaucki, Kristijan Morgenštern, i naročito Karl Kraus, nego drevnog Omira, inače ne bi potegao tu košnicu svih docnijih ratnika, u prilog »pacifizma«

Uostalom, i tu se g. Krleža, sa mnogima vara, nije Ilijada radi Ahila, nego je Hektorova smrt ono što u njoj sja već vekovima. G. Krleža, kao car Viljem II obožava Ahila ali je cela antika precizno osećala da je Hektor onaj koga Omir slavi (a slavim i ja u svom članku u smrti onih sa Vardara i Ibra). Slobodan sam da uputim, u tom pravcu g. Krležu na jedan antički stih o Ilijadi koji je vrlo lep, a koji svakako ne zna, taj glasi, otprilike: kad Hektor padne začuti i veliki spev.

Po svom običaju, g. Krleža nije se zadovoljio da »dokaže« kako sam i ja nekad mislio da je rat »ludilo u moru blata«, nego je izabrao iz jedne pesme nekoliko redaka, da dokaže kako sam i ja sumnjao u pobedu, a bio i antimilitarist.

Da bi dokazao prvo, on navodi jednu moju pesmu, iz zbirke *Itake* (god. 1916—7) i kaže da je »defetistička«.

To je *Naša Eelegija*. (Vidi *Lirika Itake*. Str. 11).

Ono, međutim, što g. Krleža u svom časopisu navodi (Vidi »Danas«, br. 1, aprila str. 56) i nije moja pesma. To je jedan mali trik g. Krleže, da pesmi da željeni, negativni smisap. On je u tu svrhu iz pesme od 24 redaka izostavio ravno 9.

Kad se, međutim, ti redovi umetnu, vidi se da je ta pesma daleko od toga da bude »defetistička« nego da je, naprotiv, jedan do paroksizma ludački krik mladoga čoveka (bio sam tada tek prešao dvadesetu) za mržnju i otpor protiv protivnika.

Meni se, pre 14 godina desilo da mi je jedan nazovi »kritičar« u »Beogradskom Dnevniku« uradio ovo: uzeo je stihove iz tri moje pesme, sastavio od njih jednu, pomešao ih i rekao svojim čitaocima: eto, šta sve piše taj Crnjanski.

U svakom slučaju, tako viđen književnik kao što je u nas g. Krl-

eža trebao bi da se čuva ma čega tome i izdaleka sličnog.

Ne može g. Krleža, ni pesmama od pre osamnaest godina, dokazati da sam ja drukčije mislio o ratu, nego u svom članku koji sam napisao sa četrdeset godina.

Naprotiv, mogao je da bude duhovit i da u zbirci *Itake* nađe za svoju postavu. najpreteranije primere nacionalističkog zanosa i vojničkih pojmovai koje sad ismejava.

Jer što je čudno, u toj *Lirid Itake*, skoro sve ideje koje se njemu sad u mom članku ne svide, nalaze se već rečene.

Na str. 6 u himni *Našoj krvi*, na str. 15 u *Ditirambu*, gde, već onda, piše da je život »za sluge čast« i da je veseo samo za »gnjili svet«. Gde najposle, pesnik patetično uzvikuje da voli: «Tebe, o rode, jer veseo mreš».

Takvi uzvici, nema sumnje, preterani su za današnje uši, ali ima trenutaka kada nisu komični. Kada sam pisao, pre skoro dvadeset godina u svojoj pesmi *Jadranu* (Vidi *Lirika Itake* str. 7) intransigentnu misao da se jedna »pesma naša tvrda glasa, neklekla nikad, nesrećna, al bijesno vesela«, ori sa krvave obale našeg naroda, ja sam završio uzvikom da je »najlepše« za rumen sunca ubijati i rano umirati».

Tu istu osnovnu misao naći će g. Krleža, prenetu iz Senja, sa pesme o senjskim gusarima u članku o ratu i ne može me demantovati čak ni citatima iz tih davno zaboravljenih i rdavih poezija, da ni danas ne pišem drukčije o ratu nego tada.

G. Krleža, međutim, očigledno meša pojmove, jer kraj svega toga u mojim književnim radovima ima toliko momenata »pacifizma«, a kod g. Krleže skoro obrnuto.

Jer paradoks je u tome da u svom stvaranju, (o kojem g. Krleža govori sa ironijom) ja imam više nego on humanosti, emanacije samilosti, intelektualne utančanosti, razumevanja ljudskih strasti. Pisac i zverskih dijaloga i drugih romana manijaka, g. Krleža bi, međutim, pošto smo književnici, a ne generali, u tome trebao da vidi težište naše diskusije.

U svom pamfletiću g. Krleža, očigledno, napada me i u pozi superiornosti nekog »mikelandelovskog« shvatanja književnog rada (g. Krleža misli i piše samo krupno). Kulminacija njegove ironije je u konstataciji da je moj književni rad, u najboljim trenucima mog stvaranja »ženskost«.

Očigledno, g. Krleži manje je stalo do diskusije o pacifizmu, više o polnom pitanju umetnika pri stvaranju književnih dela?

Ja ne znam dokle će ići naš veliki pisac, pri upotrebi ovakvih izraza u kritici svojih literarnih i političkih protivnika, ali znam da će mu neko drugi na mome mestu reći jednom nešto od čega će mu spasti brada. Ja to neću, et pour cause.

On, očigledno, ima o literaturi malo zastarele pojmove, ali ne misli valjda da su velike u literaturi samo debele kupusare »socijalnih« pisaca, a da je poet »bizaran« uopšte i efemeran?

Što se mene tiče, kad je reč o literarnom delu, ja smatram da pesnik može biti i nesavremen, da pisac može biti i protivnik svog vremena, i te kako, a naročito parola tog vremena i moda.

Stalno u teškom sukobu sa samim sobom, g. Krleža i pre njegovog »pacifizma« u »marksizmu« pisao je često dosadno doktrinarno, a u polemikama on je u tom ismislu potpuno bezobziran.

Da bi me, pred svojom pastvom napravio bar renegatom i bivšim revolucionarom koji je sad reakcionar g. Krleža citira moju Vojničku pesmu (*Lirika Itake*. Str. 16) u kojoj su oni famozni stihovi: »Nisam ja za srebro, ni za zlato plako, niti za Dušanov sjaj« — i triumfalno mi to nabija na nos.

Ja danas tobože demantujem sebe, jer očigledno g. Krleža misli da sam ja sada nacionalist za babino zdravlje.

On ne vidi, ili neće da vidi, da je ta pesma ponikla u atmosferi one revolucionarne, ali i nacionalističke generacije, čije je znamenje ono, što je u svom zatvoru napisao Gavrilo Princip: mi smo prvo nacionaliste, pa onda revolucionari.

G. Krleža ne vidi da je krajnost s leva, ona, koja nas nacionaliste gura u drugu krajnost na desno, tako da je među nama nastao jaz nad kojim više mosta ne može biti.

Za mene, posle mog života, u četrdesetim godinama, iluzija više nema. Jedini teren na kojem još verujem da može nešto dobro da se stvara, zato što je poznato, blisko, i logično i stvarno to je teritorija koju obuhvata moja nacija.

Nosim u sebi duboku jezu da bi u slučaju da padne ta parola nacionalistička, moj narod doživeo sigurnu sudbinu kulaka, prema »marksističkim«, industrijskim centrima velikih gradova, van naših granica, kojima je taj narod već robovao.

Najposle laž, propali, buržujski tip naših »marksista«, odvratan mi je svojim licemerstvom i odbija me.

Uostalom, po mome mišljenju, uskoro g. Krleža imaće prilike i u nas da čuje potpuno precizne i određene programe nacionalista, ukoliko ga to zanima. Dotle, bilo bi vreme da se on izjasni bar o konturama svog marksizma, a ne da samo nosi lovor venac njegov na inače ćelavoj svojoj glavi.

Neka ni malo ne brine za socijalnu tendenciju mog nacionalizma.

Mesto himne velmožama ja sam i pre skoro dvadeset godina pevao u *Itaki*: »raji, riti, dižite vidovdanski hram«, (Vidi: *Spomen Principu: Lirika Itake*«, Str. 14.) Ako pročita dobro redove moga članka, on će videti da ja ni danas nisam daleko od tih patetičnih reči.

Razume se, posle mnogog iskustva, ja više ne mislim onako poetično o »sebru što na točku cvili«, ali su to još uvek mase kojima se bavim u svojim, na žalost još papirnatim političkim koncepcijama.

A što se tiče cara Dušana, ja sam i u ono doba svog romana, kao o simvolu i svetinji, imao o njemu i lepih reči. (Vidi *Dnevnik o Černojeviću*. Str. 121.)

Danas, priznajem, kad sam po g. Krleži: (pseudomarksist ne može bez samoobmane i priviđanja, g. Krleža predviđa i spaljivanje u nas svojih velikih dela. Danas. I IV Str. 58) »na liniji Gebelsa, ili fon Papena«, ja se više ne oduševljam tiradama markiza Poze i slobodarstvom Don Karlosa.

Sad je car Dušan za mene opojna, svetla freska, a Filip II ne samo jedna od najvećih volja, španska, nego i ličnost celog čovečanstva.

Stvarati državu, to mi se sad čini, i čini mislim za svakog muškarca, duboka žudnja i pri tome najčistije sredstvo i najčistiji put, ako to g. Krležu zanima, sila.

Sva ova literarna polemika, ovako, mislim da će uvideti to i g. Krleža, ostaje prilično ograničena. Ako naš šampion »pacifista« ozbiljno želi da se razgovaramo o problemima pacifizma, onda g. Krleža treba da pređe sa stihova, na druga fakta, na političke programe, na današnje stanje u Evropi i tako dalje.

Po mom mašljenju, međutim, i to sam ostavio da kažem na kraju, g. Miroslav Krleža diskreditovao se sam, već davno, da može da se pojavi u svem svom sjaju pacifiste i miroljupca.

Zar g. Krleža, zbilja, veruje da takav članak kakav sam napisao ja o mrtvima izginulima za Srbiju, sa Ibra, sa Vardara, iz Skoplja, može napisati samo književnik na »liniji Gebelsa, ili fon Papena?«

Ili to g. Krleža, za svoje uboge levičare, tako krupno buba?

Što se mene tiče, ja mislim da danas, u nas, bar u književnosti tamo gde je g. Krleža cvetaju pljesak i »marksistička« klaka, dok je na mojoj strani teškoća i priznaće i on, samoća.

U svakom slučaju od prvoklasne je važnosti videti šta sve krije takva jedna velika ličnost »pacifizma« i kojim je putem došla do svojih današnjih, uzvišenih ideja. Mislim da je to od kapitalne važnosti pri osudi tog članka o žrtvi srbijanskih regruta.

Ko je dakle naš srdačni »pacifist« danas, g. Miroslav Krleža. Ko je bio juče? Šta je bio juče?

Da budem kratak: on je bio pravi militarist.

Kao što ceo Zagreb zna, taj g. Krleža, što meni zbog mog članka, ljutito dobacuje da bi više »dolikavao nekom poručniku, ili natporučniku, nego pesniku« izabrao je bio karijeru austrijskog đeneralštapca kao poziv.

G. Miroslav Krleža, danas odlučni pacifist, po svršenoj gimnaziji, bio je pitomac austrijske vojne akademije Ludoviceuma u Pešti.

Po mome mišljenju, kao što raspop, seminarist bivši živi za negativne fikcije o crkvi, tako i g. Krleža zato što je tu bivši pitomac, ne može da zaboravi svoje fikcije o vojsci (danas) koje je posisao sa mlekrom pitomaca Ludoviceuma u Pešti.

(Tog poštovanog. pacifistu, što je karakteristično, u intimnom krugu, niko i ne zove Miroslav, nego Fric. Fric Krleža. To bi bolje »dolikovalo nekom poručniku, ili natporučniku«, nego pesniku.)

Međutim, još je interesantniji taj »pacifist«, danas, ako se prikaže, u reči i slici, u godinama »ludila u moru blata«, u jezivim i strašnim godinama rata. Kako je mislio o ratu na primer taj »pacifist«, godine kad je Srbija propala 1915?

U jednom zagrebačkom dnevnom listu, te godine 28 aprila 1915. nalazi se ogroman članak koji uzdiže bljutavo u nebesa barona Konrada fon Hetendorfa, šefa austrijskog generalnog štaba.

Taj članak, ja to tvrdim evo pod punim potpisom, pisao je onaj isti veliki naš »pacifist« danas, koji me je napao zbog moga članka napisanog o onim rekrutima koji su pali u odbrani Srbije, iste godine kad je g. Krleža, očaran velikim i genijalnim strategom Konradom fon Hetcendorf, sa poznavanjem stvari, kao bivši pitomac akademije u Pešti, nizao bezbrojne epitete rata u slavu toga krvoloka.

Takav je g. M. Krleža kao »pacifist«.

(»Veme«, XIV/4442, 22. V 1934, str. 3)

Александар Сергејевич ПУШКИН

ХУСАР

Тимари четком коња свог,
А при том преко мјере куне:
„Ваљда разгњевих духа злог
И зато сада овдје трунем!

Овдје човјека штују сви
Као сред турског разбојишта:
Једва ти плъусну посни шћи,
А вотке дају - кап од ништа!

Звјерски те гледа газда твој,
А с газдарицом... Мислиш - даће...
Но, чик, ма како тражи њој –
Нећеш, свеједно, бити схваћен.

То ти је Кијев! Какав крај!
Пирошке лете - само зини,
Па залиј, ту је вински рај!
А цуре - све комади фини...

Ма, могу дати душу сву –
Само за поглед гаре мале!
Ипак, у једном, лоши су”...
„У чему, војак? Кажи, брале.”

Поче, сучући дуги брк:
„Можда ти неће бити право –
Глуп си, но не и страшљив зврк,
А ја препекох очи стравом...

Елем... на Дњепру пук нам би;
Женска код које гајбу нађем
Имаше да се дичи чим;
Муж - умро... Како, не бих, рађе...

С њом ти и живјех дана тих,
Вала, да љепше и не може:
И кад Марусју мушки бих –
Не рече грку, не дај боже!

Свуче ме, легне кад сам пјан,
Приноси, јутром, „на мамурлук”,
Кад кажем - „Кумо”, зна се - да,
И никад - „зашто”, или утук.

Де, реци: коме треба јад?
Живјех у слози, но, до мога!
Љубомора ме наче тад,
Пакосна игра лукавога:

Што ли Марусја, думам ја,
Устаје прије пјетлова?
Шара, или је неко зва,
Или је сплетка ђаволова?

Одлучим - за њом треба поћ:
Заспао, тобож (позна ура,
Црна и тмурна нека ноћ,
Вани махнита љута бура),

Ма, чух: Кумушка моја баш
Склизну са пећи, обдвоножи
Нечујна, лака, кревет наш,
Чучну крај пећи (угаљ ложи),

Свијећу ужди, па отуд –
До угла - тамо, при свијећи,
С полице скиде стаклен суд,
Сједе на метлу испред пећи

И раздјену се - гола скроз.
Онда из суда трипут цугну,
Зајаши метлу - к вршку нос –
Па ту узлетје, у ноћ стругну!

Бем ти! У трену, сконтах све:
Кумушка моја није „наша”!
Ма, нећеш, тицо... Чекај, бре!
Сиђем са пећи, видим - чаша:

Мириснем - шта је?! Тукне кис!
Пролијем на под, кад, мој побро,
Жарач, а за њим чан - у вис,
Па оба у пећ!.. Није добро!

Гледам: под клупом мачор спи.
Кренух на њега - тако фркну,
Да једва видјех шта се зби:
Гдје жарач с чаном - и он прхну.

Кренух да шкрупим смјешом том
Лијево, десно, испред, иза –
Столице, лонце, шерпе, сто –
Све у пећ ону отализа!

Сотонска чаша! Рекох - чуј,
Пробај, па макар задња жеља!
Искапих! Вјеруј, или пљуј –
Узлетјех лаган, ко кудјеља.

И летим, летим, не знам куд,
Нити колико, али, памтим –
Срећем звијезде и, к'о луд,
Вичем – „Држ' десно”, падам затим;

Гледам: планина, а на њој –
Котлови кипе, поју, скачу:
Ђаволске игре грозан спој –
Вјенчаше жида и крастачу!

Пљунух и хтједох рећи да...
Кад, гле, Марусја моја трчи:
„Јешће те, скоте! Ко те зва!?
Марш-кући!” Али, ја се дрчим:

„Да - кући! Само, врага, пут
Запамтио сам!”.. „Благо мени,
Узјаши жарач, не буд' луд –
И хватај маглу, откачени!”

„Ја - да то јашем?! Ожег тај!?
Ја - хусар горди?! Ах, ти, глупна!
Ил' је мог ума ово крај,
Или је твоја кожа дупла?

Коња!..” „На, коња... Ево он!”
И, збилја: вранац, ту, под руку,
Копитом копа - муња, гром –
Дугачка грива, реп у луку...

Коња!..” „На, коња... Ево он!”
И, збилја: вранац, ту, под руку,
Копитом копа - муња, гром –
Дугачка грива, реп у луку...

„Пењи се”!... Уђах... Узду, ђем,
Узалуд тражих па пољећи
Морам по ату летећем.
Обретосмо се поред пећи.

Гледам: све исто? Кривим врат,
Пода мноме то је - ум докучи –
Скамија стара, а не ат...
Ето, тако се све то случи”...

И дода, сучућ’ дуги брк:
„Можда ти није све баш право –
Глуп си, но не и страшљив зврк,
Ал’ ја препекох очи стравом.”

*Превео и преијевао:
Зоран КОСТИЋ*

УЗ ПЈЕСМУ „ХУСАР”

Александар Сергејевич Пушкин (1799-1837) пјесму „Хусар” објавио је у зборнику „Библиотека за читање” 1834. године, а верзија дјела према којој су вршена сва накнадна прештампавања појавила се у књизи „Пјесме Александра Пушкина” (Санкт Петербург, 1935. године). Иначе, „Хусар” је написан у Пушкиновом стваралачки најзрелијем и животном послењем периоду кад су настала и прозна дјела – „Дубровски”, „Дама пик”, „Капетанова кћи”, „Историја Пугачова”, али и величанствена поема „Бронзани коњаник” (умјетнички врхунац великог поете), непревазиђене бајке у стиховима – „Бајка о попу...”, „Бајка о цару Салтану...”, „Бајка о рибару и рибици”, „Бајка о мртвој принцези...”, „Бајка о златном петлићу”, затим „Пјесме западних Словена” (тзв. „Српске пјесме”), те мноштво поетских остварења изузетне мисаоности и философске дубине („Зли души”, „Јунак”, „Оци пустињаци...”).

Као датум настанка „ХУСАРА” у ауторској биљежници указано је на 1833. годину, 18. април (по старом), односно 1. мај по новом календару. Податак је интересантан прије свега због тога што је 1. мај у црномагијском календару означен као датум „Валпургијске ноћи”, - ноћи великог шабаша вјештица окупљених на Брокену... Фабулу „ХУСАРА”, „пушкинолози” су још предесетих година деветнаестог вијека довели у везу са приповијетком О. М. Сомова „Кијевске вјештице”, објављеном јануара 1833. године у алманаху „Насеље”. Податак је још значајнији имамо ли у виду да је, стољеће доцније, иста приповијетка служила као један од библиографских извора Михаилу А. Булгакову у раду на роману „Мајстор и маргарита”. Детаље које поменута дјела доводе у непосредну везу, неколико значајних познавалаца и једног и другог великана руске књижевности, налазе се у сљедећим подударностима: јунаци „Мајстора и Маргарите” (Воланд и његова свита) у Москву стижу управо 1. маја... Булгаков (рођен у Кијеву гдје је његов отац као доцент Духовне Академије био предавач на катедри за Историју западних вјероисповјести, а гдје је О. М. Сомов живио и написао „Кијевске вјештице”), у вријеме највеће ангажованости на рукопису романа „Мајстор и Маргарита” (1933-34), заокупљен је усудом Пушкина до те мјере да са његовим страдањем савједује сопствено... То ће га и надахнути да 1934. године напише драму „Александар Пушкин”... У сваком случају, Гетеов „Фауст”, настао у периоду од 1808. до 1832. године, њихово је заједничко изходиште - Пушкину за пјесму „ХУСАР”, тридесетих година деветнаестог, а Булгакову, сто година касније за - „Мајстора и Маргариту” – један од најзначајнијих романа двадесетог вијека.

Пјесму „ХУСАР” аутор је написао у свом омиљеном „пушкинском” четворостопном јамбу са осам и девет слогова и акцентима на парним слоговима.

Колико је познато, ово је први превод на српски језик „ХУСАРА”, значајног пјесничког оставрења А. С. Пушкина.

Зоран КОСТИЋ

Михаил Наумович ЕПШТЕЈН

О БУРЖУЈИМА И ШПАРГЛИ

У руском језику постоји мноштво речи за чије значење совјетски човек није могао знати. На пример, „шпаргла”, „артичока”, „острига”... Чучале су у нашем сећању као последица читања Тургеева или Толстоја, и нежно нам голицале машту, попут некаквог привиђења туђег отменог живота.

Једна од дражи путовања у иностранство била је, међутим, и чињеница да те речи нису само поетично трабуњање, већ да могу нешто и да значе, баш као, рецимо, „јабука” или „мрква”. И у најобичнијем иностраном ресторану послужују вас, на име, шпарглама или артичокама, исто онако нехајно као и домаћим краставцима и купусом! Испоставља се да то и није нешто посебно, да је посреди најобичнија дебела травуљина, и да јој ни укус није баш нарочит, штавише - бљутава је.

Лепота је у нечем другом: битно је осетити на непцима укус речи која је, до тада бестелесно, попут духа, лебдела само у нашем слуху. И уверити се да је дата реч кудикамо укуснија неголи намирница коју означава. Поређењем „шпаргле” са шпарглом, поимамо немерљиву дивоту језика, који се ни на који начин не поклапа са стварношћу; схватамо да управо у имену почива сукус оностраних наслада. Она се не да осетити *на језику*, већ само *у језику*. „Јабука” или „краставац” јесу називи до те мере срасли са својим предметом, да је још само језик кадар да их оживи. А „шпаргла”, коју никад раније нисмо окусили, некако је одпрве поетична, а изнова се поетизује онога тренутка када, сажвакавши пишљиви коренчић, у њему намах осетимо бесмртни укус саме речи.

Другачије је са речима из совјетског вокабулара. Многе од њих су страног порекла и, рекло би се, аутоматски указују на иностранство, на пример „буржуј” или „буржујски”. Након боравка у иностранству, за дивно чудо, тамо не откриваш ништа што би одговарало тим речима. И убеђен си да је једино место, где могу да постоје буржуји, управо совјетска држава, домовина социјализма. Тамо где реч пусти корена, тамо се недвосмислено

и налази њен предмет.

Па да видимо, онда, како изгледа тај „буржуј” на основу ратоборног совјетског звучача те речи. „Ананас и јаребице жваћи тише - јер, буржују, лоше ти се пише”. Мајаковски је знао да се овај стих претворио у поскочицу побуњене сиротиње. Јер - ако буржуј није такав – чему онда револуција? Туст и прегојен као брав, изваљен у запећку, експлоататор својих мршавих радника, са капиталом у сламарици; ево га, здао се у умацурано пребројавање, цептећи од похлепе.

Ако ћемо право, у тој представи нема ничег другог до завидљиве беде и магловите визије напљачканог блага. „Цептети од похлепе” – зар то приличи неком ко је богат? Просјак је тај који дрхти, док машта како ће додиривати и пребројавати новац који му буде пао с неба. „Јаребице жваћи тише” - то глад крчи у изгладнелом стомаку, намећући слику пупаве, неутољиве прождрљивости.

На Западу таквих људи, самодопадно обележених речју „буржуј”, уопште, чини ми се, нема и не може бити. На измаку феудалног система, понеки недавни плебејац се и могао разматати својим буржујством, замишљајући себе као финог господина, гурајући у своје џепове вишак производње. Али то је био тип гоље који се најзад обрео у стварном изобиљу, пошто је новчану добит претходно претворио у природне резерве масти и угљених хидрата. Тамо пак где постоји *традиција* ситости, људи се труде да једу што мање, пунећи уста не јаребицама, већ оном корисном травком. Мислим на шпарглу.

На Западу, елем, и нема буржуја: постоје тек мање или више богати и сиромашни људи. Они богатији се више труде, а они сиромашнији, кад себи дозволе да се улење - имају мање брига али и мању зараду. Један познаник, који станује у богатом кварту, овако ми је описао класно раслојавање кроз призму јутарње магле. Они имућнији устају и крећу на посао у седам или осам изјутра. Они богати пале своје аутомобиле у шест. А правим милионерима радни дан почиње у четири у зору.

Зато и мислим да је класичан тип буржуја, онакав, каквим су га замишљали у Русији, задојеној Балзаком и Дикенсом, данас баш и могућ једино у тој и таквој Русији. Он нагомилава првобитни капитал. Он дрхти од зависти спрема сопственог богатства. Размеће се пред сиротињом и искориштава је. Он је плебејац који је постао аристократа. Он је слуга и господар у истом човеку.

Чернишевски је својевремено написао: „Нација робова! Куда год погледаш, све сам роб!” Тек је двадесети век, претворивши Русију у државу робова, потпуно потврдио ту констатацију. У стварности су, међутим, совјетски људи наследили све социјалне црте дореволюционарне Русије. Ми јесмо *робови*, али ми смо и *господари*. Навикли смо да испуњавамо наређења, али у исти мах захтевамо да држава ради за нас, док се ми препуштамо ленчарењу.

Обратите пажњу на људе са Запада, оне успешне и богате, на њихово муњевито ходање, рекло би се јурњаву, по ходницима власти. „Успех” потиче од појма „успевати”, то јест држати корак са временом, журити, јурити у стопу за својим обавезама. Када би неки рјазански књиговођа видео брокере са Вол-стрита, одмах би се осетио надмоћно, као господар свог времена. Добростојећи времепоседник. Одвоље му да мало читуцне, да се забави цифрама, да исприча виц или да прошета са дамом. А шта је вредније – иметак или време - то је још увек дискутабилно. За Руса, који је у знатном материјалном заостатку, беспредметна је утакмица с Американцима, али је Рус зато у временском добитку, он је Рокфелер и Вандербилт свог слободног или тачније недовољно заузетог времена.

Рјазански књиговођа је одиста господин човек у поређењу с неким америчким службеником или чак и директором фирме. Али је несумњиво и слуга, спреман да се куне на синдикалном састанку, како својим вођењем књига верно служи друштву и народу. Русија је била и остала спахијско-кметовска држава, само што се сада то кметовско и спахијско стекло у једној особи, образујући нови тип *служе-џосџодара*, који се покорава држави, спреман да од ње прими и батине, али истовремено и да очекује, скрштених руку, да му та иста држава понуди све као на тацни.

И ево, рекло би се, тај тип полако изумире, у складу са природним законом преласка феудализма у капитализам. Али, као што је наш совјетски феудализам спајао гоподаре и робове у истом лицу, тако и наш капитализам ствара нови тип буржуја, који у себи спаја и богаташа и просјака. Он згрће милионе, дртећи од похлепе и страха, попут гладнице што краде колач с тезге. Он је *лумиен-буржуј*, који више гомила него што производи, који радије живи на туђем и готовом, него што ствара нешто ново. И док је на Западу капитал дневни утрошак чисте мишићне енергије, у Русији прети да се претвори у тоне масних наслага на власничким боковима неке битанге. На тај начин се чувају и слугански и господски манири: што боље напунити стомак и ништа не радити.

Такав ће јести ананас и жвакати јаребице сасвим по Мајаковском, изазивајући према себи класну мржњу. И невољко ће премизгивати шпарглу, уопште не осећајући тургењевљевску арому ове речи.

Па опет нам не преостаје ништа друго до да заволимо тог прождрљивца и тврдицу, макар у складу са геслом: воли ближњег свог. Јер он, протагониста првобитне акумулације, и јесте наша непосредна историјска будућност.

Јуни 1991.

С руског превела Драгиња Рамадански

Станислав БАРАЊЧАК

ИМПЛОЗИЈА

И то је то? Коначно. Да, осам педесет
девет: тачно. Дуги звук сирене, најав
краја – сигурног, али нам дрхтај нерава
налаже да стојимо у близини деце,

чак и да затворимо очи. У цик зоре
већ су стизали људи, али баријера
од полицијских кола их је отерала
на безбедну даљину. У гужви се боре

за бољи поглед, расте вера да пренос на
ТВ-у губи битку са животом (често
то није случај). Никог ту не држи место,
сви шетају, да деца не буду досадна,

а помало и зато што их маса носи,
како то увек бива кад гомила људи
чека, али не у реду, свако се труди
да нађе боље место. Двоглед, термоси

кафе, ручне камере и перјане јакне:
гужва није случајна, али нико није
сигуран како ће та ствар да се развије,
шта је вредно пажње и шта да се дотакне

погледом када програм крене (биће кратак!),
где се скрива порука. Сасвим је логично
да камиони фирме Controlled Demolition
Inc. понуде одговор, почевши од врата

кабине, дуж бокова, у ауторекламном
гесту, огромна слова (стил Баухаус), видљива
из авиона, спојена књижевно (рима!
поента!), изузетно успешним слоганом

WE BLAST THE PAST. Спретнији гледаоци већ су
се уздигли високо над улицу – стоје
на крововима кућа, ко да се не боје
грешке, као да то није игра на срећу:

погоди која зграда пада. Тај солитер
на присоју (зар стварно не зна да сунчање
изазива рак коже?), где осигурање
се некада плаћало, режи на нас ко кер

својим белим бетоном и зеленим стаклом,
стабилан, мада јако гуран погледима.
Девет нула нула, сад!: најпре нема плима
која ломи прозоре, ко да ударало

их је истовремено стотину песница,
а тек након секунде зачуо се тресак;
јужна фасада, прво клизи као песак
споро, неопозиво брзо затим - лица

која је носила до сад постају терет
што обара. А за њом, у спирали, хитро,
експлозије скачу са спрата на спрат лифтом
и степеништем; то се грмљавина вере

да ходнике и собе ухвати на делу
празнине; стрме су и глатке провалије
зидова; све се као хармоника збије;
и још пре но што се кров сруши на ту целу

збрку – огроман облак дима јури му у
сусрет; бука још траје, али овације,
звиждуци, аплаузи су прогутали је
већ, и већ људи дају новинарском тиму

изјаве; у грудима потреси трају још
дуго. „Видео сам их много”, говори Џим
Пирс, пензионер, „али ни једно са овим
није упоредиво!...” Изјаву даје boss,

поносни власник фирме Controlled Demolition
Inc.: „Експлозија креће ка унутра, зграда
се руши без шансе на грешку; увек пада
према прорачунима. Људство је већ вично,

извршило је преко двеста имплозија:
кључна ствар овде је размештај динамита.”
И то је то? Да. Девет је, и пар минута.
Маса креће у правцу паркинг позиција.

Ношене снагом ветра, црвена заптивка
и завеса од дима, непровидна, смеђа,
падају на улицу, јуре нас. И међаш
више није: празнина јесте, видна, витка.
Али то остаје за нама, иза леђа.

Станислав Барањчак (Stanislaw Baranczak) је рођен 1946. године. Песник, преводац, књижевни критичар, теоретичар литературе. Радио је као професор књижевности на Харвард универзитету (САД). Важније песничке књиге: „159 песама” (избор, 1990), „Зимско путовање” (1994), „Хирушка прецизност” (1998, награда НИКЕ за најбољу књигу написану на пољском језику).

Са пољског превео Александар ШАРАНАЦ

Чарлс РАЈТ

*МИСЛИМ О ВЕЛАСУ СТИВЕНСУ НА ПОЧЕТКУ
ПРОЛЕЋА*

Много тога се приљубљује уз нас и жели да нас угреје.
Познате ствари – плаво небо,
Пролећно сунце,
Неки тамнопути музичар који свира свету харфу,
Ноте испрскане његовом плувачком
Испресоване љубичице у његовој још тамнијој књизи
откровења.
Зашто све те ствари остају толико хладне, зашто
Речи које им дајемо скривају њихов идентитет
Као очајно време,
изопачени описи, неумерена равнотежа?
Песма је облак, киша која никад не падне на земљу.
Зато овако изгледамо, раширених дланова,
лица прикованих за плаветнило.

ТИХА ГЕНЕРАЦИЈА

Наши животи су као
поподнева у дворишту иза куће,
као фотографије
које жуте негде другде,
у нечијем туђем албуму,
Потајно, јануарски јужни ветрови
Раздвајају се лако кроз црне гране воћних стабала.

Шта је то што никад нисмо морали да кажемо?

Ко може сада да се сети –
Нешто о злоделима у свету
Нешто о начину на који смо их стресали као кишу
на отвореном пољу,
убеђени да муња неће севнути.

Држимо за руку кајање, напред левим стопалом, сада
десним стопалом.

Дајемо ђаволу за право.
Корачамо горе-доле земљом,
носимо месо у сопственим зубима.
Кад умиremo, умиremo. И ветар односи отиске наших
стопала.

Чарлс Рајт (Charles Wright) рођен је у Тенесију 1935. Школовао се на Давидсон колеџу на Универзитету у Ајови, где је и магистрирао. Добитник је бројних награда за поезију и преводе укључујући и Пулицерову награду за збирку песама *Црни зодјак*. Од 1983. предаје креативно писање на Универзитету у Вирџинији. Рајтове значајне збирке песама су *Обрнуто њавейнило* (2000), *Ајалачија* (1998) *Црни Зодјак* (1997), *Свеи сачињен од десет хиљада сивари: Песме 1980 – 1990*, *Зонски дневници* (1988), *Канџири музика: Изабране ране њесме* (1983) за коју је добио Националну књижевну награду; за превод Еуђенина Монталеа *Олуја и друже њесме* (1978) добио је ПЕН награду за превод.

Са енглеског ѡревела Марија РАКИЋ

Никола ШАНТА

ОЧЕВА ЈУТАРЊА МОЛИТВА

Ето сине, освануло је и ово јутро.
Мушки из наше куће, ти и ја,
данас излазимо на животна бојишта.
Свако посебно. Ти имаш своју борбу, ја своју.

Још мало можеш да спаваш,
па ће те твој отац покрити и,
опростићеш, помиловати твоје нежно лице.
Увек када те отац кришом милује,
он се присећа
оног дана када те је први пут
као векну хлеба у руке узео.

Отац твој највише воли да се моли сам,
па ће то урадити и сада.
Мисли - не приличи оцу
када деца примете његове слабости.
А ми очеви смо слаби, као и ви, деца.
Само су нам лица изборана, очи забринуте,
па изгледамо као озбиљни људи.
А наше душе, сине, су попут грлица
на старом ораху, уплашене.

Твој отац се већ привикао на разне животне борбе
и ова данашња је само једна од њих,
па макар и једна од најважнијих.

Али, отац се много не брине за себе.
У молитви јутарњој, он би са Богом трговати хтео,
али теби у корист. Стидљиво и тихо каже:
Боже, ако може, син мој данас победник нека буде,
Теби на славу, а нека цена томе буде мој пораз.
Ма, ја ћу се и тако подићи из прашине,
као што се не једном и дигох.

Сине, наук овај отац је од старијих чуо
и веруј да је то тако: Свако воли себе више него другог.
Једино отац више воли сина него себе.
Зато сине, не дај се. Твоја победа је
највећа очева победа.

ИМАМ ЛИ ПРАВО НА ТРЕНУТАК СРЕЋЕ

Имам ли право на тренутак среће,
тај сан Божији? На љубав,
баналност која изазива револт
код сведока? Имам ли право
на варку, старо искуство
да проживим још једном?
Имам ли право
на илузију која ишчезава
као неспретно исписана кривуља
у свести ђака првака?
Имам ли право још једном
да учим ненаучену азбуку?

КАДА ЈЕ ОЧИГЛЕДНО

Када је очигледно
да људска глупост
узима превласт,
а то се директно дотиче тебе
и твог живота,
где наћи простор за утеху?

Побећи са бојног поља, не,
јер то није твоја природа.
Препустити глупости да сажваће
и испљуне све што је теби
свето, опет не.

Ти се бориш, али си све усамљенији.
На који начин преусмерити енергију глупости
у добром правцу?

На који начин спасити
што се спасити може?

Када сувише објашњаваш,
нико те не слуша.
Као када неког волиш
изнад мере, а тај неко те одбија.

ПЛЕТЕНИЦА

Ако време поштује језик
како нас учи Вистан Хју Одн,
тај маг метафизичких истина,
то онда значи
да је језик моћнија сила
од времена.

Јер мањи увек поштује
већег.

Ако је време синоним за Бога,
шта је онда језик?
Има ли ишта веће од Бога?
Да ли би било Бога
када језика не би било?

Језик је сила која повезује душе
у велико биће.
Језик је плетеница Божија.

МАТЕРЊИ ЈЕЗИК

Велики француски филозоф
румунског порекла, Емил Сиоран,
који је убеђен да ми људи
не припадамо овоме свету

и песник,
такође румунског порекла, Јон Милош,
шетају се улицама чаробног Париза.

Два Румуна, у престоници светске културе
разговарају на француском.
Знајући да то,
без обзира на величезност француског језика,
ипак није природно,
Јон предлаже Емилу
да проговоре на свом матерњем -
румунском.

- Не, мој језик је француски,
упоран је Емил Сиоран.

А онда се филозоф разболео.
Једног јутра, неколико месеци пре смрти,
запрепашћен је схватио
да не зна ни једну француску реч.

Све су речи једноставно ишчезле
из његовог сећања.

Сви језици које је знао избрисани су
из његове свести.
Остао му је само његов румунски.

Са русинског језика превео аутор.

Никола КУСОВАЦ

ОПРОШТАЈА НЕЋЕ БИТИ!

*Сйрадање срйских сйоменика кулйуре на Косову и
Мейхохији од 1999. до 2004. године*

Лако се може доказати, чињенице то речито поткрепљују, да историја уметности Срба, сагледана у целини, значајем садржаја надраста све што твори део историје уметности других народа који су током нетом минулог другог миленијума живели, повремено и владали, на подручјима садашње Србије. Остаци материјалне културе и уметности који сачињавају баштину Угара, односно Мађара, Бугара, Турака, Немаца, Румуна, Словака, Шиптара, Хрвата и других који су краће или дуже, мање или више плодно стварали на тлу Србије, често су знатних домета и заслужују пуну пажњу, али су значејем увек на маргинама оних садржаја који представљају главне токове и језгро стваралачких вредности њихових националих историја уметности.

Мада у протеклих десетак векова Срби нису били увек господари на својој земљи, нити су прилике за њихов континуиран економски и духовни развој биле повољне, већ напротив представљају типичан пример дисконтинуитета, ипак су културна и особито уметничка добра што сведоче о њиховом трајању на овом тлу, упркос честим и темељитим разарањима, до те мере значајни и обимни да по свему наткриљују и засењују сродну оставштину других народа, суседа и каткад господара. Да је управо тако најбоље се може уверити на примеру српске средњовековне баштине настале на територији Косова и Метохије.

Упркос вишевековној и суровој турској окупацији, као и од Турака политички и на сваки други злотворски начин подстицаној нетрпељивости тамо досељених и досељаваних Арнауца (што себе виде и траже као потомке рано несталих Илира, али без прелазне средњовековне „копче” и било каквих веродостојних сведочанстава, остатака материјалне културе и уметности

као потврде њиховог трајања од тог раздобља), густина трагова српске државотворности и српског стварајућег духа је таква и толика да јој у свету једва има премца. Ти трагови су оваплоћени, пре свега, у архитектури, монументалном зидном сликарству и иконопису неколико стотина сачуваних манастира, цркава и капела, затим у многим црквиштима, гробљима и другим споменицима што су расути широм Косова и Метохије. Било их је и у нетом разореним споменицима српског престоног и митрополијског града Призрена, у његовим девастираним *тврђавама Каљаји и Вишеграду*, затим у старом урбаном језгру (комплекс Поткаљаје, Пантелија и Поток махала), у *Боџословији Свѣтѣ Кирило и Методије*, задужбини Симе Игуманова из 1872, односно и у монументалном *саборном храму Св. Ђорџа* из 19. века, у центру града, као и спаљеној *згради Епископије*. Било их је и има их још у остацима остатака непоновљиве и марта 2004. запаљене цркве *Боџородице Љевишке*, споменика достојног светске културне баштине, катедралне цркве из 11. века које је обновљена и живописана 1306/07, са њеном чувеном галеријом историјских ликова: од *Стефана Немање, Првовенчаноџ, Свѣтоџ Саве и краља Уроша II*, до лепотом ненадмашених ктиторских портрета *Св. краља Милутина*. Било их је у запустелом, разореном и потом обновљеном монументалном комплексу манастира *Свѣтих Арханџела*, задужбини и маузолеју цара Душана, али и у древним црквама и црквицама што су сведочиле о материјалној и духовној моћи српске средњовековне властеле. Такве су биле цркве посвећене *Св. Николи* (прво она Рајкова из 14. века, што је минирана 1999. а затим Тутићева, у Папаз чаршији, из 1331-32, што је демолирана и запелена марта 2004), *Св. Ђорџу* (задужбина породице Руновић, из 15. века) и *Св. Сѣасу*, задужбини велможе Младена Владојевића из 1348, споменику културе прве категорије којег су Шиптари запалили марта 2004. у присуству трупа Кфора. Било их је, али их сада нема у древному манстиру *Девичу*, надомак Србице, задужбини деспота Ђурађа Бранковића из 1434, којој је његов син Гргур даривао звоно 1458. године. Злотворима није било довољно што су 1999. опљачкали манастир, него су га марта 2004. спалили у присуству међународних чувара, отворили и оскрнавили кивот са моштима преподобног и чудотворног Св. Јоаникија Девичког. У ствари, овај култни споменик, једнако поштован од Срба као и својевремено од Шиптара, поделио је злу судбину других стотину и више, 2004. или у претходних неколико година, уништених српских богомоља.

Из тог броја тешких рана на телу српског културног наслеђа издвојићемо само оне што највише боле:

Црву Св. Николе у Чабићима, 4 км. северно од Кијева, која се помиње у повељама краља Душана 1335. и у којој се налазио комплекс фресака из 17. века. Минирана је и срушена до

темеља 1999. године;

Манастир Светих ајосиола Пејтра и Павла код села Добра Вода, 6 км. северно од Кијева. Старо име села било је Уњемир, у њему се родио и потом замонашио св. Петар Коришки. Подигнут је очито у 13.веку, имао је сачуване фрагменте живописа из 14, а мермерне плоче из 13. века. Гранатиран је и од 1999. служи као штала за шиптарску марву;

Манастир Ваведење, 30 км. источно од Пећи, близу Клине, у селу Долац, из 14. или 15. века, у турским тефтерима се помиње 1455.године. Имао је фрагменте старог живописа, док је млађи комплекс зидног сликарства био из 1620.године. Срушен је до темеља и остављен необезбеђен од 1999. године;

Цркву Св. Пејке у Дрснику, близу Клине, из 16. века. Имала је запажен комплекс фреско живописа. Запаљена је 1999. после доласка Кфора;

Недалеко од темеља манастира посвећеног Св. Ђорђу, из 16. века, што га је Јашар - паша срушио до темеља како би зидао мостове на Ситници, била је подигнута *Црква Св. Николе* у Словињу. Разорена је до темеља 1999. наравно у присуству Кфора;

Цркву Св. Николе у Кијеву, 37 км. јужно од Пећи, вероватно из 14 века. Зна се поуздано да је припрата дограђена у 16. веку и да је живописана 1603. године. Минирана је 1999. после доласка Кфора;

Цркву Св. Николе у селу Млечане, подигнута у 16.веку, јер је живопис потицао из 1601. године. Уништена је 1999. по доласку Кфора;

Манастир Светих Врача у , Зочишту, 5. км. од Ораховца, помиње се у повељи Св. краља Дечанског 1327. као метох Хиландара. Очуван је био комплекс фресака. Заједно са конацима разорен је 1999. по доласку Кфора. Само је део икона пренет у Велику Хочу;

Сйомен кулу, рад архитекте Александра Дерока, на *Газиместјану*, која је минирана по доласку Кфора 1999. године;

Манастир са црквом Св.Марка у Кориши, 14 км. јужно од Суве Реке, односно 3 км. од Корише. Подигла су га властела Јоан Влахић и Бранко Влаић 1467.године. Много пута је рушен, пљачкан и паљен. Обнављао га и Сима Игуманов, који је ту потом сахрањен. Стога га Шиптари непрестане руше и пале. Путописац Гиљфердинг га је затекао као обор за стоку шиптарску. Коначно је уништен у присуству Кфора, јуна 1999. године

Цркву Богородице Одиђијрије у Муштутишту, 11 км. од Суве Реке, задужбину Јована Драгослава из 1315. године. У цркви је осим фресака било и одличних икона из 1602/03. године. Све је спаљено и минирано по доласку Кфора 1999. године;

Манастир Св. Тројице, ѿакође у Муштутишту, подигнут пре 1465, а миниран и спаљен 1999. наочиглед снага међународне заједнице;

Цркву Св. Ђорђа у селу Речане, 5 км. од Суве Реке, из краја 14.века. Била је једна од најзанимљивијих властелинских цркава. Зна се да је у њој био сахрањен 23. 12. 1370. непознати ктитор. Имала је драгоцен комплекс фресака из краја 14. века. Минирана је 1999. у присуству међународних снага;

Цркву Св. Николе у Штимљу која је била новијег датума. Прво је демолирана 1999, а потом разорена до темеља;

Манастир С-тих Архађела у Горњем Неродимљу, 6 км од Урошевца. Био је подигнут у 14.веку, затим рушен и обновљен 1700, али је имао фрагменте фресака из 14. и 15. века. По предању у порти је преминуо Краљ Милутин, одакле је пренет у Бањску. Манастирски комплекс је миниран 1999, пред очима снага Кфора;

Манастир Св. цара Уроша, подигнут по предању на месту где је умро. Подигла га је мајка Јелена у 14. веку, такође у Горњем Неродимљу, односно у Шајковцу. Сравни је са земљом, 1999. по доласку Кфора;

Цркву Св. Лазара, познатију као *Самодрезу*, подигнута 1932, на место првобитне у којој се Свети кнез са војском причестио пред Косовску битку. Фреске, ремек дело српске савремене уметности, израдио је сликар-зограф Живорад Настасијевић. Црква је прво демолирана, запаљена и потом уништена. Све се то догађала наочиглед мировних снага, дакле после 1999. године;

Цркву Св. Илије у Бистражину. Била је новијег датума. Опљачкана је 1999, а разорена марта 2004. године;

Цркву Св. Тројице у Ђаковици, грађену од 1994. до 1999, када је јула уништена, да би марта 2004. на том месту био свечано отворен парк;

Цркву Усијења Бољородице, такође у Ђаковици, али из 19. века. Она је уништена у шиптарском бестијању марта 2004. године;

Црква Ваведења Бољорице у Белом Пољу. Била је подигнута у 19.веку, опљачкана 1999, а запаљена марта 2004. године.

Истовремено страдале су цркве у *Пископима*, *Косову Пољу* - две, *Бресју*, *Доњој Слаишници*, *Косовској Мишровици*, *Обилићу*, *Брњачама*, *Подујеву*, *Приштини* и ту се списак не закључује, нити је ту чито крај.

Додуше, трају још као незаобилазни део европске и светске уметничке баштине, остављени туђину на савест и бригу а злотворима на дохват руку, докази високих домета српске материјалне културе и уметности остварени у црквама *Пећке Патријаршије*, у краљевској *Грачаници*, царским *Дечанима*, у храмовима *Велике Хоче*, као и у свему осталом што је претекло и што се још увек чува у њиховим пречесто опљачканим ризницама. Без њих се не може замислити нити урадити било какво озбиљно представљање важних цивилизацијских токова и вред-

ности на старом континенту. Штавише, њиховим изостављањем била би озбиљно окрњена и свака могућа светска историја уметности другог миленијума. Због тога су, између осталог, ти и још многи непоменути споменици који значајем улазе у језгро националне културне баштине и, неретко, заслужују место у општој историји уметности, истовремено и необориве тапије Срба на просторе Метохије и Косова, чију су питомину вековима оплемењавали њихови преци. Управо, видно место и очигледан значај што их српска културна баштина и српски споменици са ових простора имају у светској и изнад свега у националној историји, због чега Срби с разлогом Косово и Метохију доживљавају и држе као своју свету земљу, чине да је сваки српски син данас одговоран за њихову судбину. Одговоран је пред сенима својих предака, али ће још већа бити његова одговорност пред лицем наследника. Од те историјске одговорности нико не може побећи, а помиловања и опроштаја за неучињено неће бити!

На крају, да су уљеци на овим просторима свесни или од неког моћнијег поучени шта Србима значе њихови споменици и какве су то тапије на земљу Косова и Метохије, речито сведочи најсвежији пример. За цигло један дан, током једне свеопште шиптарске радне акције, у присуству међународне власти, уклоњени су сви остаци већ разорене српске цркве у Ђаковици, а општинске власти су донеле по кратком поступку одлуку да се то земљиште претвори у парк. Следећи корак ће бити, лако се може предвидети, подизање споменика рушитељима исте цркве на њеним ископаним темељима. Наравно, тим поводом ће свечано да чинодејствују белосветска господа Кушнер, Штајнер, Холкери и Петерсен, предвођени добро плаћеним албанским лобистом Ричардом Холбуруком, а уз благослов за све то најзаслужнијег Била Клинтона или којег београдског властодршца у пратњи представника бројних и брижних невладиних удружења.

Гојко БОЖОВИЋ

ЖИВОТ КОЈИ ЈЕ ПРОШАО

Стеван Раичковић: Фасцикла 1999/2000, Српска књижевна задруга, Београд, 2004.

У фасцикли са позним рукописима Стевана Раичковића, настајалим током 1999. и 2000. године, нашло се неколико есеја, један циклус нових песама, али је највише записа у којима преовлађују дневнички карактер и документарност.

Документарност је прво и последње питање овог кратког рукописа. Проистекао из конкретног драматичног искуства, у чијој се светлости преиспитује читав један појединачни живот и живот једног нараштаја, овај рукопис говори о бомбардовању Србије у пролећним месецима 1999. године и о одјецима тог бомбардовања у месецима који су уследили.

Пратећи како се свакодневица преметнула у историју, Раичковић и језиком дневника и језиком есеја и језиком лирске песме покушава да остави сведочанство о „поремећеним временима”. Да би се разумело сопствено време, одлази се у историју, у анегдоту, у запамћену причу или у причу коју је до нас пренела сама литература. Писац се посебно задржава на оним симболичким тренуцима у којима драма модерног доба на апсурдан начин наставља драме других људи и минулих времена.

Ако се од дневничких белешки очекује документарност, од песама то није очекивано у мери коју је у овом циклусу својих песама посредовао Раичковић. Неке од ових песама су римоване па нас својим карактером подсети на раичковићевско једноставно бележење догађаја из стварности. Друге су неримоване, казане гласом ломљене наративности, по чему су блиске ауторовим песмама из деведесетих у којима се претапају лиризам и потреба за меланхоличном исповедном причом.

Колико је прича о последњем рату, *Фасцикла 1999/2000*. јесте и прича о самоћи позних година, о осећању апсолутне усамљености и живота који је прошао, али траје још кроз низ драматичних ситуација и испражњених облика. Раичковић казу-

је једноставно и у основним цртама о рату као једној од основних ситуација људске цивилизације. Драма ратног тренутка изоштрава супротности у свету, али и интензивира наш емоционални однос према стварима из личног и ширег окружења. Говор у *Фасцикли 1999/2000*, усредсређено прати те промене, показујући настојање да се лична историја, тек на први поглед парадоксално, објективизује кроз причу о историјском тренутку који својим насиљем угрожава сваку појединачну интиму.

Обликован као сажети дневник из рата и финала једног живота посвећеног поезији, овај рукопис предочава искуство живота протумачено кроз искуство литературе, дакле, кроз меланхоличну перспективу некога ко исповест о стварности претаче у шкрте, једва изговорене, готово утихле стихове.

Отуда се у овом кратком рукопису сећање на неки Шекспиров стих налази одмах поред живог искуства рата, док је реч последња, каква таква утеха „у тренуцима када сам се осећао најбеспомоћнијим... или... напросто... најзгађенијим над животом...”

Отимани од живота за поезију, овакви тренуци у позном рукопису Стевана Раичковића доживљавају лирску трансформацију. Не губећи ништа од горчине и драме свог првобитног порекла, ови тренуци се одвајају од равни само појединачног, конкретног утиска постајући пример дубоко проживљеног искуства које је могуће поделити са другима. Та проживљеност осваја у *Фасцикли 1999/2000*, исто као што је ову кратку књигу немогуће читати без спомена на Раичковићеве мемоарске књиге, као и на његове песме у којима се искуство свакодневице стапа са духом лирске пројекције стварности.

Стојан ЂОРЂИЋ

ПОЕЗИЈА НЕПРЕСТАНА ДРАГАНА ЛАКИЋЕВИЋА

Из својих досад објављених песничких књига, а поводом свог педесетог рођендана, Драган Лакићевић је одабрао песме које испуњавају његове садашње критеријуме, додао им двадесет досад необјављених песама и тако начинио књигу своје изабране поезије „Снег пада душо”. Све песме је разврстао у осам циклуса по времену настанка, сложио их, дакле, хронолошки у целину из које се може видети не само о чему је и како је досад писао, већ и какав је песнички пут и развој имао. То је развој песника који је пре традиционалиста него модерниста, који не иде за експериментом и иновацијом, али и не заостаје за песничком еволуцијом. Мада за ове три и по деценије, колико објављује стихове, није правио ни велике иновацијске искоракe, нити неке посебно запажене синтетичке домете, Лакићевић је све време био у матици нашег савременог песништва, ни превише напред, али ни позади, већ понајвише у средини матице, у њеном најширем току. И ту постојано деловао, никад не губећи корак, који држи и данас. Захваљујући томе, створио је песнички опус од неколико стотина песама израстајући у песника изразито лирског сензибилитета, непомућене отворености и безграничне вере у поезију.

У развојном луку Лакићевићеве поезије нема већих преокрета нити осцилација, као што је то случај код песника који полазе од песничког наслеђа у чијем хоризонту стварају. Али, у Лакићевићевим песмама ипак нема ни традиционалистичке окошталости, нити претеране скрупулозности. Премда привржен традиционалној поетици, Лакићевић има осећај за промене у песничкој еволуцији, наравно, не за компликовање форме и поступка, нити за упрошћавање, а још мање за херметизовање поезије, већ превасходно за она тиха померања која, у ствари, значе не преокрет, већ континуирани развој, пре свега, развијање примарног својства песничког говора - сензибилности, отворености и непосредности. С друге стране, Лакићевић не робује толико освештаној песничкој форми и норми, јер му је

више стало до песничког доживљаја стварности, који покушава да изрази што убедљивије макар и стандардним песничким средствима. А убедљивост песничког доживљаја, који се рађа у лирској емоцији, није у форми јер га она не може спасити ако изгуби својства тананог емотивног односа према стварности.

Лакићевићева поезија почива на поетици непосредности лирског говора чија су три основна обележја ритмичност и милозвучност, у равни форме, затим симболичност, у семантичкој димензији, и најзад, осећајност, у равни уметничког доживљаја. Сва три својства Лакићевић постиже провереним песничким средствима: прво - преваходно римом, друго - песничким сликама-симболима, а треће - изливима емоција, као што су присност, саосећање и поистовећивање. Махом су та средства у наглашеној позицији: рима је честа, понекад надређена осталим елементима песничког говора; симбилика појачана до једнозначности, емоција пројектована у све око себе, у природу, предмете, људе. У тој поетици песма је говор близине, блискост сама. Песма је тако близу, говори наслов једне друге песме у којој се износи још и идеја да песник и није потребан песми, довољно је само прилагодити се њеном слуху и чути је, јер она „Вибрира налик нити од земље па до неба”. Тако рођена, лепша је од свих других песама. Та песма настаје и живи у треперењима, у ритмовима и римама, у заносима и увидима, у истинама душе и срца. Лакићевићева поетика је поетика лирског треперења.

Посматрана у дијахронијској перспективи, Лакићевићева поезија се одликује чврстом укорењеношћу у нашу песничку традицију, највише у њене најдубље изворе – народно песништво. У богатом наслеђу наше народне поезије Лакићевић је, рецимо, пронашао један прастари симбол лирске емоције, који је некад толико употребљаван да је постао узречица а онда, од дуге употребе толико аутоматизован и потрошен да је престао да постоји и као узречица. Лакићевић проналази тај нестали симбол, ту првобитну фигуру лирског говора, враћа је поезији обнављајући њен изворни смисао: не као узречице већ баш као апострофе и симбола којима се успоставља највећа блискост и исказује највећа нежност. Реч је о изразу *душа*, који кад се употреби у облику апострофе (*Душо!*), елиминише из говора све друго осим осећања блискости и љубави и све претвара у лирску емоцију. А у лирском говору језички се отелотворује устрептала душа („Затрепериће језик посвуда у ваздуху”). То је изворни лирски поступак који је коришћен још у усменој народној лирици. Потеклу из душе, из самог језгра емотивности, лирску емоцију ма како била флуидна и танана, песма својим звучно-семантичким вибрацијама и транспозицијама доводи до пуне конкретизације, у којој се и душа, најзад, указује у пуној конкретности, тако да се може чулима осетити, како је то ненадмашно умео да постигне и народни песник, на пример, у познатом стиху „ђул мирише, Омерова душа”. У конкретизацији народног песника душа, дакле, мирише, а у Лакићевића трепери.

Враћајући у нашу савремену поезију овај исконски образац лирског говора, Лакићевић враћа песничом говору пуну конкретност лирске емоције, која макар и не била посебно изнијансирана и развијена, има несумњиву лирску делотворност.

Осим поетике присности, коју песник Лакићевић исповеда својим стиховима, осим изворне лирске емотивности коју баштини из наше народне традиције, за овога песника је битан и развој кроз који је прошао за три и по деценије лирског стварања. Лакићевић није правио ни велике ни нагле промене у свом песничком стварању. Има у његовој поезији, доиста, сталних мотива и тема, песничких слика и симбола, тих статичних елемената песничке индивидуалности, као што има и оних незнатних промена, мањих померања у форми и поступку, којима овај песник прати књижевну еволуцију и све веће уметничке стандарде успевајући да и сам постиже финије ефекте, али у његовом развоју се може уочити и она унутрашња динамика у непрекинутом процесу лирског сазревања. И то је окосница песникове индивидуалне еволуције током које се његов говор развија у свом лирском елементу. То је сложени процес кристализације и концентрације током кога песнички глас постаје лирски пунији и све чистији.

У првим Лакићевићевим збиркама песама преовлађује дескриптивни поступак и посматрачки однос према стварности, а прва намера је да се обликује властити песнички доживљај те стварности, да се уоче појединости, успостави лирски однос и он артикулише. У тим књигама и у тим песмама смењују се пејсажи и призори свакодневног живота, са призивањима снажнијих подстицаја души, са слутњама пунијег и лепшег живота. Затим наилазе песме, које се чак и формално издвајају стиховима без риме у којима је доживљај стварности све оскуднији у заносу, ако није баш и суморан. То је најизразитије у трећем по реду циклусу „Историја болести”, писаном најдуже, пуних једанаест година (1976 – 1987). Била је то фаза латентне резигнације за коју овај песник није имао неки посебан афинитет, фаза после које он ипак није заћутао, него је кренуо у једном другом правцу, за њега много подстицајнијем: од дескрипције и посматрања ка унутрашњим врелима лирског говора, ка самој лирској емоцији, без претераног обзирања на стварност.

На том путу Лакићевић проналази неисцрпну снагу лирске емоције и сву ширину лирског односа према свету. У песми „Похвала граду јесени”, на пример, лирски субјект објављује да: „Постоји град у којем зри / Љубав, то зрно црносјајно.” То је фаза новог песничког откривања, потпуног отварања ка љубави, без обзира на све што је спутава и угрожава, заправо, упркос свему томе. Простор лирске осећајности сада је нешто ужи, али потпуно њен „Сутон јесењи, лишће свеже, / Чежњива, прозрачна магла – Прошлости предео, слика блага. „Тај простор је „Далеко од света и од збиље”, али је важно да се он може наћи макар „у сну, у сутону”. Лакићевићев лирски јунак је биће које

стварност није обесхрабрила нити нити уздрмала у његовом трагању за истинском песмом. Када му стварност покаже своје сурово или ружно лице, он не одустаје, већ се само упућује ка свом новом одредишту лирске осећајности и креће у нови песнички поход „У тајанство, занос и бекство”. Сада је Лакићевићев лирски субјект потпуно сигуран у себе и тачно зна шта му је све потребно и шта је то што му даје снагу. А то су: нежност, заборав и обиље. То су три основна тона лирског акорда. То су три жиле у врелу лирске креације, које би се могле превести у поетички програм: ослободити се стварности, разнежити се и – само сипати риме. Треперити бескрајно. Поезију чине поезијом њене песме које се не заустављају и не престају - песме непрестанке. Свака песма је једна звезда, поезија - звездани космос лирске креације.

Космос поезије, ма колико посебан био и ма колико се удаљавао од стварности, ипак се не одваја од ње. У стварности песник налази тему за своју песму, која је његов лирски одговор стварности. Лакићевић, наравно, примећује раскорак између поезије и стварности, између лирског треперења којем поезија остаје верна себи и немилосрдне равнодушности коју стварност живота намеће и, наравно, да није срећан због тога, већ неспокојан и забринут и за стварност и за поезију. У песми „Век оде у празно”, испеваној на ту тему, иза осећања узалудности песме назире се и дубоки неспокој за свет који песму и не примећује: „Храброст нам није примећена / Стигла нас је глупост које смо се клонили / Судиће нам гори од нас”.

Године 1989, на шестоту годишњицу Косовске битке, Лакићевић пише циклус пеама на косовску тему „Бог на Косову”. Тој трагичној теми и наше историје и наше савремености Лакићевић приступа као великој теми наше духовности и културе. Са шестогодишње косовске фреске која се непрекинуто протеже и до наших дана, али и „између земље и неба”, Лакићевић скида боје и преноси их у своје стихове. По узору на епску клетву уочи боја написаће нови лирски дистих још горче клетве „Не имали другачијих снова / Него снова са поља Косова”. По један лирски ореол испеваће око успомене на сваког од три великана косовске традиције: један око главе честитог Кнеза, други за Обилића и трећи за Страхинића, свакога од њих окружујући светлостима њихових знамења: првога знаменом најважнијег косовског завештања, другог знаменом најмоћнијег косовског божанства, а трећег знаменом највећег јунаштва. На крају циклуса је лирска варијација архаичног уздаха у који се улила и окаменила га у идиом непроболне косовске туге „Ој давори ти Косово равно”. Кроз пет десетерачких дистихова просијава неколико различитих лирских идентификација лирског субјекта с парадоксалном трагиком Косовског боја који се „још у небу огледа”, а у коме „Сједињен је пораз са победом / На Косову два гробља одједном”. А после лирског овог реквијема посвећеног црном Косову по којем језде

„Мртви женици Косовке Девојке”, могла би се поновити песма којом циклус почиње „Косовска молитва” у којој Лакићевићев лирски рапсод моли Господа да му да занос за песму „звезду из срца Милошева” и допусти јој да својим златним словима засветли „У гробном мраку поља Косова”.

Лирским конкретизацијама Лакићевић одговара и на изазове савременог живота, на нове и све суморније теме које доноси ново доба. Поред сигурних уточишта, завичајне Мораче и отаџбинске Србије, на путу потпуних лирских идентификација, Лакићевић налази и сопствене лирске мотиве, симболе, слике и пројекције. Мотив снега и снежне вејавице је Лакићевићева најбујнија конкретизација лирске егзистенције. Снег се јавља већ у првој Лакићевићевој књизи, као неодољиви смирујући елемент пејсажа, а сага се претвара у универзалну, синтетичку фигуру песничког говора. Кад снег на душу напада, усред свеопште хладноће, он се прображава, захваљујући својој блиставој пречистој белини и свеприсутности, у ново, највеће жариште препорода душе, јер отвара најшира врата лирског озарења. Долазећи из небеског бескраја, снег је најмоћније средство и заборав свега оног што заборав заслужује, и најлепше отелотворење неограниченог присуства бића: свеопште присности и њеног непрестаног треперења. То је слика највеће благодети, свеопштег лирског прожимања, и онога што већ јесте и онога што би тек могло да буде. У храму Лакићевићеве поезије, у њеним куполама, одзвања „Химна Снегу”, којом се лирско божанство слави у молитви спасења, молитви да се две егзистенције овоземаљска и лирска не раздвајају, већ прожму и врате једна другој.

Милутин Лујо ДАНОЈЛИЋ

ПОТПУН УВИД У ЧЕТИРИ ДЕЦЕНИЈЕ ЈЕДНОГ СТВАРАЊА

(„Нова ѿоејска маја Радомира Мићуновића”, Ценѿар
за кулѿуру Сѿара Пазова, 2004, ѿпрредио Богѿислав
Марковић)

Коначно су центри за културу у мањим местима преузели улогу која им одавно припада: подржавање уметничког стварања људи из својих средина. Недавно је Центар за културу у Петровцу на Млави објавио сабрано песничко дело у десет књига завичајног песника Раше Перића, а ево сада центар за културу из Старе Пазове објављује зборник књижевник критика и есеја о поетском делу свог писца Радомира Мићуновића. Тако се један од завичаја познатог песника на најбољи начин одужује свом писцу, јер НОВА ПОЕТСКА МАПА, како је названа ова занимљива књига је права монографија о поетском стварању Радомира Мићуновића коју је несебично и стручно приредио врсни прозни писац Богислав Марковић.

У Новој ѿоејској маји, за разлику од оне прве „Мапе” објављене пре седам година, нашли су се критички осврти писаца и књижевних критичара на песничке књиге Радомира Мићуновића објављене од 1997. до 2002. године и то: Неке давне песме (97), Лирика, избор (97), Јава и други снови (97), Магична поља (97), Речи које се воле (2000), Строги центар (2001), Библиос (2001), Козмограф (2002) и Излазак из перфекта, сабране песме (2002), као и прва Поетска мапа РМ објављена 1997. године. Рачунајући и ову Нову поетску мапу, то је 11 књига за седам година; о зар се и то може!, узвикнуо би Бранко Ђопић, а ето може се код једног песника снажне поетске енергије која се у њему сакупљала целог једног живота. Критички увиди у десет књига одредили су и десет поглавља у овом зборнику, којима су додата још два: „Сећање и коментари”, осврти на књигу сабраних песама, као и сећања савременика, и последње поглавље „Аутор о себи” у ком су прикупљени аутопоетични искази најчешће саопштени у песниковим интервјуима или монолошком разми-

шљању о смислу песничке уметности. Ту су и краћи извештаји новинара о неким књижевним промоцијама.

На крају књиге је дата и библиографија критичких текстова који су ушли у прву Поетску мапу, а затим и попис досад објављених песничких збирки, за одрасле и за децу, од прве „Крилна окна” (1970) до најновије збирке за најмлађе „Царица мрвица” (2003) што је укупно 27 књига са оном изостављеном из списка „Речи које се воле”, од чега је 14 књига за одрасле. Ту су још неки битни подаци за сагледавање значаја књижевног и новинарског рада Радомира Мићуновића: четири преведена дела, пет награда, 13 језика на које су песме превеђене, имена 22 преводиоца, списак од 32 антологије у којима су заступљене песме овог песника (недостаје најновија, моја Антологија *Озарења* која је недавно објављена), затим списак 15 земаља из којих је Мићуновић писао путописе и репортаже, попис бројних листова и часописа у којима је песник сарађивао, па подаци о свих 26 промоција књига са навођењем свих учесника тих програма (писци, критичари, глумци).

За овакву исцрпну и педантну мапу књижевног рада Радомира Мићуновића несумњиво је да највећу заслугу има приређивач обе Поетске мапе, Богислав Марковић.

Преко педесет критичара, есејиста, теоретичара и других писаца у протеклих седам година осетило је потребу да се у разним поводима и приликама осврне на песничко дело овог неуморног и врсног песника. Само у Новој поетској мапи РМ има преко 90 текстова у којима се анализира Мићуновићева поезија. Међу њима су и вредни познаваоци који развој наше савремене књижевности прате деценијама као што су: Бранко Поповић, Милорад Р. Блечић, др Василије Калезић, Чедомир Мирковић, Раша Попов, Желидраг Никчевић, Драгољуб Стојадиновић, Миодраг Д. Игњатовић, академик Жарко Ђуровић, Срба Игњатовић, Милосав Шутић, др Радомир Животић, др Мићо Цвијетић, Драган Лакићевић, Јован Пејчић, да споменемо само оне који су цео живот посветили праћењу и тумачењу литерарног стварања наших савремених писаца. Сви они, као и они непоменути овде, уложили су велики напор да продру у тајне поетског света нашег песника. Свако од њих открива нешто ново, што само потврђује да је реч о песнику који је дубински ушао у проблем човекове судбине.

Ипак међу текстовима има оних који свеобухватније, јаче осветљавају тематске, мотивске и стилско-језичке одлике Мићуновићеве поезије. Пре свих ја бих издвојио критичке осврте Милосава Шутића: „Обриси једног песничког развоја”, Чедомира Мирковића: „Од поезије до поетике” и др Радомира Животића: „Песник на Закршћу”.

Правећи увид у четири деценије песниковог стварањаштва, Шутић, при доказивању уметничких вредности његових

песама полази од „чињенице да Мићуновић припада оној групи наших савремених песника који показују завидне песничке *иис-меносѝи*” која карактерише целину песничког поступка, и мотивску и стилску страну. Даље, исти критичар истиче његову *сѝиваралачку доследносѝи*, која се огледа како у доживљају света, у избору мотива, посебно оних из *ѝириродѝе* којима се „најбоље репрезентује поезија овог песника”. Шутић запажа песникову јаку везаност за завичај и претке и, тако, несвесно следи траг „фолклорне матерње мелодије”, а његов исказ добија *ѝномски облик*, попут народних изрека.

Чедомир Мирковић у свом приступу сабраном песничком делу Радомира Мићуновића, тврди да овај песник заслужује много боље званично место у књижевности, јер он осећа модеран песнички дух и уме да примени разне песничке технике које одлично познаје и има изразито језичко осећање. Он се ослања на песничку традицију, али са новим осећањем света и новим језичким могућностима. Вешто користи све три песничке форме: слободан стих, везани стих и песму у прози, напоре до истрајавајући у све три области. Добро познаје и нашу, али исто тако и руску песничку традицију, тврди овај критичар.

Из целог песничког дела овог писца, Мирковић издваја две збирке: „Магична поља” и „Козмограф”. За „Магична поља” вели да је „књига пуна зреле мудрости”, а по сажетости да је довела израз до “концизног језичког облика”, док по стилским обележјима представља изазов за интелектуалне и есејистичке расправе. За збирку „Козмограф” исти критичар тврди да је „књига о самој есенцији човекове природе”, а да те песме имају посебну „језичку магију”. Затим, то је и књига о „паралелним световима”, овом видљивом, и оном невидљивом. Тако песник задире дубоко у свет метафизике. Мирковић закључује да је наш песник створио изузетно квалитетне, антологијске песме, као и човек који верује да је свет песништва „неомеђен, са бескрајним могућностима”.

Др Радомир Животић, у опширном аналитичком критичком тексту о сабраним песмама Радомира Мићуновића, најпре констатује да ова књига „доноси поезију оригиналног регистра, широког радијуса и модерног сензибилитета”, а онда у посебно насловљеним одељцима анализира:

1. *Сродносѝи и разлике* Мићуновићевог песничког опуса са другим савременим песницима (види сличности са Попом и Црњанским), али утврђује и самсвојност песничког гласа;

2. *Мисаоносѝи* која без обзира на тематску област „прожима већину песникових текстова”, проглашавајући песму „Слово” за једну од најлепших рефлексивних песама овог песника;

3. *Живоѝи, смрѝи и љубав*, као три опсесивне тематске обл-

асти у поезији чији је кредо: „Љубав и смрт дотичу се у име живота”.

4. *Поеџизација шаховске иџре*, у збирци „Магична поља” овај критичар види као алузију живота, и констатује да је то први пут у светској поезији да један песник целу књигу посвети шаху, и то у стиховима пуним духовитих и ироничних поетских обрта.

5. *Персонификација џприроде* је посебна одлика ове поезије, како у првим, тако и у каснијим збиркама, с тим што песник избегава стереотипне описе природе и елементима природе даје нова значења. Песник пева „о очовеченој вишезначној и чудеснолепој природи”, закључује др Животић.

6. *Лезичке иновације и сџилска боџађења* су посебно скренула пажњу овог критичара који запажа код Мићуновића „нов, необичан песнички израз, свеже метафоре, синкрезије и персонификације, затим игре речи и разне „стилске акробације”, као и слободну игру асоцијација.

За овог критичара, међутим, најзанимљивији део књиге је онај под насловом „Аутор о себи”. Тих двадесетак страница представљају најлепши есеј о природи песничког стварања, о смислу поезије и односа песника према језику и традицији. Ту су и бројне оригиналне дефиниције појединих књижевних термина. Рецимо, предметна књига је за песника „зборник, архива, документациони списи и читав књижевни досије”, а песма је „жишка која спасава човека од метафизичке студи”, разлика у коришћењу речи “новинарство је занат, а литература је уметност”. Прави пут песника је „Остати частан, а ипак се афирмисати” и нарочито бити “једино себи сличан”. Питање форме: „У класичној форми, такође, могу се изнети нови садржаји”, „Писање је задовољство и патња, али је и љубавни чин”. итд. Све до његовог Вјерују: „Верујем у магична својства поезије, верујем у алхемију речи, зато и пишем”, закључује наш песник.

Доста је сличних аутопоетичких исказа у овом поглављу „Аутор о себи”. Најбоље би било да их свако сам у тишини прочита, да би схватио поруку Радомира Мићуновића да је песник „и пророк и страдалник”.

Мићо ЦВИЈЕТИЋ

КАЗНА ЗА КРИВИЦЕ И ГРЕХЕ

(Радосав Стојановић: „Анџелус”, Српска књижевна задружа, Београд, 2004)

Постоје писци који се готово са подједнаким успјехом исказују у различитим областима књижевног стваралаштва. Међу такве спада и Радосав Стојановић (1950), аутор више песничких збирки, књига приповедата, романијер и драмски писац, а бавило се и многим важним пословима у новинарству и култури, нарочито у Приштини, где је делио судбину српског народа, као и потоњу избегличку судбину. А у књижевном делу писца једно од доминантних места заузимају косметске теме и мотиви, поред оних црнотравских, духовног поднебља његовог родног краја.

У свом другом, недавно објављеном роману „Анџелус” (први је „Дивљи калем”, 2002), Стојановић се бави косметском тематиком, насилним расељењем и обескућењем српског становништва села Бистрица, што се догодило у време послератне тзв. социјалистичке обнове и изградње. Преграђена је речица Белица, а на дну језера остале су куће, гробови и успомене. И сеоска црква посвећена светом Арханђелу. Потопљено је село да би се напојио оближњи град. „Бринући о великој левантинској касаби и њеним сањивим становницима источњачких нарави, тај незнани пресудитељ потписао је смртницу стотини на стрмини пригнутих старинских српских домова”, каже наратор. Отпор сељана био је узалудан, охоли представници нове српске власти, спроводили су одлуку. Узалудна је била нада сељана у неку вишу правду. „Прекасно су схватили да су престали да постоје”. Све је чињено по налогу њима невидљивог непријатеља. После свега, „у разданку над Бистрицом зацарило је сећање”.

То је основна окосница романескне приче у којој су приказане појединачне и колективне драме. Људска мука за коју страдалници немају лека и не виде оправдање. Једни су се насе-

љавали близу Манастиришта, неки на друге локације, остали дубље у Србију. Непромишљеним поступцима својих, показаће се на драстичан начин касније, ствараће се слободан простор за друге, за њихове шиптарске суседе. У најтрагичнијем виду ових дана и ових година.

Са посебном пажњом и вештином Радосав Стојановић је градио главни лик дела Ивана Ангелуса, а кроз причу о њему, често ретроспективним књижевним поступком, прате се и судбине других актера, па и колективна судбина српског народа на овом делу косметског простора. Преко приче о његовој драми, осветлиће се драма и многих других. Пре свега људи који су морали оставити своје домове и гробове, па и цркву коју ће потопити језеро. У језеру ће окончати живот и самохрана старица Наталија Денчић, која је рано остала без мужа, а сина јединца убили балисти после рата у Дреници. А Ангелус, загонетног корена и нејасног порекла, биће јој посвојче, тако да ће се повезати две несреће. Иван је дрвосеча манастира Манастириште, везао се за светилиште и за свештена лица, која упркос владајућој идеологији, осудама и притисцима власти, сабирају своју паству, уцвелене и унесрећене.

Описујући Иванове поступке, понашања, привиђења и халуцинације, па и оно преко кога ће му доделити име Ангелус, писац приказује сложене људске драме, које сежу у сфере психолошког и метафизичког. Иванова привиђења су и неки злослутни божји знаци и опомене, који се из његове сложене, загонетне и помало несабране људске природе делимично преносе и на друге. Његов бол и вишеструки губици, па и његова жртва, када је хтео да спречи шиптарски „грабеж бистричке земље”, нису узбудили српске локалне властодршце, који ће допринети да се његова смрт заташка и прикаже као несрећан случај. Али, све ће то у потоњем времену имати трагичну завршницу.

Стојановић је изградио још неколико упечатљивих ликова, као што су стари свештеник Драгутин Дежевић, који је у својој парохији изгубио цркву и становнике, затим конзерватор Мијат Дмитрић, „исцелитељ фресака и икона”, његова љубавница локална новинарка, која је непромишљено и „жижак страсти ужгала у Ивану”, доприносиће на неки начин и његовом трагичном крају, итд. Приказао је један сложени свет губитника, поражених људи, драму оних који одлажу сеобу мислећи да ће се у последњем часу, чудо десити, спречити или бар на неодређено време одгодити њихову несрећу, муку и трагедију обичног човека; уверљиво описао живот свештенства и цркве, истинско прибежиште и унесрећених окрепа и сабиралиште; црквене реквизите, божије знаке, тајне и тајанства. Све је то сложено у један згуснути романескни мозаик испричано лепим стилем и језиком, уз функционалну поетизацију текста. Лепи су лирски описи, ефектни и са мером дати. Приказана је хармонија човека и природе, везаност за земљу, за своје корене, своје гробове и светиње.

По својој тематици кратки роман Радосава Стојановића „Ангелус” сличан је прозним делима неких руских писаца, посебно сјајном роману Валентина Распутина „Опроштај с Матјором”. Истоимено руско острво и село биће потопљено, јер се гради хидроцентрала, а становништво расељено. Руски писац снажно је дао драму људи, посебно стараца и старица. Међутим, код нашег писца најављује се и оно што ће тек касније доћи. Не само као зло других, већ и казна за наше кривице и грехе.

Небојша ДЕВЕТАК

ОДБАЦИВАЊЕ КЛИШЕА КОНФОРМИСТИЧКЕ СВИЈЕСТИ

*Саша Нишавић: КОШУЉИЦА, Бранково коло, Сремски
Карловци, 2004.*

У вријеме када гасну књижевни часописи који су имали улогу својеврсног чистилишта у књижевној продукцији, појављује се све већи број малих издавача који неријетко некритички, уз помоћ којекаквих спонзора, увећавају ионако бесмислену хиперпродукцију књижевне ринфузе, нарочито кад је поезија у питању. Присјетимо се само деценију-двје уназад када је већу пажњу изазивао објављени циклус пјесама у неком озбиљнијем часопису, него читава збирка код издавача без реномеа. На жалост, почетком 90-их година падом свих друштвених вриједности, долази и до пада критеријума у издавачкој дјелатности, па тако и реномиране куће попут, рецимо, „Просвете” почињу да објављују све и свашта. Некад је објављена књига у овој и још понекој издавачкој кући „производила” готовог писца, а након само годину-двје уредниковањем појединих уредника критеријуми су се снижавали пропорционално понуди спонзорисаних рукописа. Дошло је, наиме, до сличне појаве као на музичкој естради; ко има паре - објављује, ко нема - преноси усменим путем или ћути.

Посебна прича је нагомилавање родољубља „на тоне”. Присјетимо се само покојног Ристе Ђога који је чак у главној информативној емисији на телевизији Републике Српске обезбјеђивао по неколико минута за чувена стихоклепства својих сарадника, а неријетко је и сам посезао за рафалном паљбом „максима по дивизији”. С друге стране, међутим, међу мањим издавачима појавили су се они који су захваљујући промишљеној издавачкој политици стали на здраве ноге. Међу таквима је засигурно и „Бранково коло” које је постало расадник углавном млађих пјесничких талената. У вријеме, дакле, када већина издавача бјежи од пјесничких рукописа као ђаво од крста „Бранково коло” се окренуло управо поезији и захваљујући уређивачкој умјешности Ненада Грујичића објављује сасвим солидне збирке поезије, међу које се свакако може уврстити и ове године изашла „Кошуљица”

Саше Нишавића.

Наслов „Кошуљица” открио ми се у пуном значењу тек са прочитавањем и посљедње пјесме у збирци „*Посјељница*”. Да ли је пјесник заиста имао самосвијест о заокружењу слике свог поетског свијета од почетка до краја збирке, тешко је рећи: али је засигурно, како је то уосталом примјетио и рецензент, прецизно бираном лексиком спојио „фантазмагоричне омаглице детињства” са „савременим животним амбијентом”. Збирка се заиста смислено и логички отвара пјесмом „*Самогласник*”, дакле оним најпростијим и најизговорљивијим гласом прималног крика, којим најављујемо почетак свог присуства у овоземаљском свијету. У широкоугаони објектив опажајног инструментарија ушло је све оно што је пјесник препознао као сопствени чулни и духовни простор. А тај простор „егзистира” кроз индивидуални интегритет од присјећања на дјетињство у завичају обogaћено лексичком сликовитошћу, интимистичким конфликтима, до пробљесака митова и легенди помијешаних са савременим призорима сатанских ишчашења на која једноставно нема утицаја нити може да их повинује својој вољи.

Кошуљица је прозирна опна испод које привидно заштићени посматрамо свијет, она је онај ореол који души не да да одлута, она је повој из кога смо расли и одрасли. Она нас штити од *злоречица*, *буба*, *џаука*, *здувача*, који „*мртвим сном у нама сјавају*” док „*зјрчени / у склонилишћима чекамо / да сјаваине сјаваиче / пробуде / одбјегли снови*”.

Аутор је пјесме ове збирке редуковао готово до значењске огољелости, али без егзистенцијалног утемељења, он је индивидуалиста несклон клишеима конформистичке свијести. Покаткад је његов став помало позерски, покаткад сентиментално интониран, али увијек довољно сугестиван, како би рекао Миодраг Перишић да „употпуни портрет меланхоличног губитника”.

Свијет Нишавићеве поезије је свијет тјескобе и страха повезан нитима „фолклорне фантастике”, отприлике онакве какву су критичари приписивали првим збиркама Новице Тадића. Међутим, синтаксичка архитектоника његове поезије је упрошћенија, са мање асоцијативних елемената. Она је више у наговјештају него разуђености, као у пјесми „*Злоречица*” нпр. Већином лирске минијатуре, ове пјесме као да су настајале у једном даху. Нема код овог пјесника канонизованих и стилизованих поступака и форми, он једноставно пише по мјери свог унутрашњег била, дакле интуитивно, што покаткад изгледа нешалантно, али покаткад из тог обиља „поетске грађе” заокруже се и бљесну прави пјеснички бисери као што су пјесме „*Сев*” и „*Слеји Милушин*” на примјер.

Ова збирка по модерности и инспиративности можда не спада у сам врх овогодишње пјесничке продукције, али у сваком случају је чини динамичнијом, проширујући јој „раван дејства” у опште и онострано, указујући на нове облике поетске сугестивности.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

РАСКОВНИК И КАП РОСЕ

Слободан Елезовић, "Лањски снегови", Будућности - Нови Сад, 2005.

Нова књига Слободана Елезовића „Лањски снегови” је, без сумње, историографија, са елементима приповедања. У проширеном смислу, књига коју препоручујемо може имати третман документоване грађе о нама, нашим животима и нашим судбинама. Елезовић не пледира да буде учитељ, историчар или писац. Његове књиге нису наметљиве, његове приповетке и приче не поентирају, нити нужно намећу закључке. Оне, практично и теоријски остављају читаоца дубоко замишљеним или га приморavaju да им се изнова враћа.

На прво читање, „Лањски снегови” не одступају од начина Елезовићевог израза. Све је то јако питко и свима добро познато. Када сазнање и када знање о књизи и свест уопште одстоје, онда се књига чита студиозније и темељније. Није то новост у прозном раду Слободана Елезовића. Напротив, ранија дела „Станарице и селице” и „Латице незаборавка” враћају читаоца на поновно ишчитавање и самим тим њихов смисао се обогаћује, бокори, пресијава. У томе је вредност једног дела: романа, приповедака...

Након читања ове књиге несумњиво је да борба човекова траје док има бораца, док има и грам куршума, па чак и ако то донкихотовски звучи. Замка се управо налази у самом Дон Кихоту: спомиње га цело човечанство. Да ли то значи да је борба једног Дон Кихота узалудна? Ни случајно. Код Елезовића, тај приступ је кудикамо концизнији, оштрији и преданији. Елезовић није сам: он проговара у име многих који данас немају где да кажу своју истину, свој став или мишљење. Елезовић нас отима из трачева, жуте штампе, сивих зона и црне стварности. Проговара у име озбиљног, доследног и традиционалног. Али не на конзервативан начин, већ на сасвим природан, чак и превише спонтан.

Носталгија, коју многи везују уз овог аутора није југо-носталгија, нити њени преиспољни или новокомпоновани облици. Елезовић је озбиљан писац. Он не проговара у име оних који више не летују у Опатији, не шетају Страдуном и не воде екскурзије у Сарајево. Елезовић, даље, проговара у име малог - великог човека, у име љубави, у име разумевања, у име поштовања. Као мало који савремени аутор, Елезовић нам приближава „слатко православлје” Црњанског, традицију и идеје равноправности, солидарности и једнакости. И то све у корицама историје, филозофије, религије. За читаоца који тежи да буде свакодневан ова књига је одлично штиво. За читаоца који је студозан ова књига ће утврдити веру у идеју за коју се треба борити. Почети или јој се вратити.

Као она Арсенова песма „Понекад ми је потребно”. Елезовић нас, додуше прекорева, да нам све ово није ни требало. Наша глупост јача је од наше памети. Слободан Елезовић проговара у име памети.

Елезовић нас кроз своје последње три књиге (укључујући и ову) упорно опомиње на трајне вредности друштва, породице и појединца. Вредности које смо поменули жртвовали смо таласу промена. Погром бомбардовања из 1999. године једнак је безмало менталном, разарајућем погрому свих вредности на које смо били поносни.

На први поглед, ликови у овој књизи су усамљени зато што „најбрже путује онај који путује сам” - записао је неко. Колективна мисао отвара полемичке тонове чија је вредност, разуме се, неспорна. Ликови у овој књизи траже истомишљенике: траже човека. Зато су, на први поглед, усамљени. Са друге стране, ови ликови су толико разбокорени и богати духом и искуством да заправо подсећају, подучавају, апелују и у томе је њихова друштвена снага. Треба рећи да истовремено нису вође. Нису ни људи из сенке. Они су мудраци: не англосаксонски, већ келтски. Они су наследници Сократа: ја знам да ништа не знам. Они нису Крлежисти: нигде није било да некак није било. Они су блиски Добриши Цесарићу: ...нико ништа не зна, крхко је знање. Надасве позитивни Ликови (са великим „Л”) Слободана Елезовића памте, говоре и изучавају уместо нас. Али не зато да би им се дивили, већ напротив да бисмо се тргли и отргли жабокречини погромашких промена и воспостављању култова који потиру све од наших светаца, наших отаца и наших живота.

И док наша литература у рукавицама оцењује мртве долове у којима се одвија живот наш насушни, дотле је Елезовић већ одмакао. Аутор има и расковник и кап росе да нас у животу одрже. Тај расковник и та кап росе довољни су нам.

Павле Б. ОРБОВИЋ

ВЕРТЕП

У циклусу божићно – новогодишњих празника, које наш народ прославља у зимској сезони, најзначајније место од свих заузима Божић.

Божић као дан Христовог рођења црква празнује тек од 4. века. Кад је тачно ово празновање успостављено нема прецизних података, али се зна да је овај празник постојао 354. године у Риму, да је 379. године уведен у Цариграду, а 386. године у Антиохији.¹

Празновање Божића отпочиње Бадњим даном и Бадњом вечери. Из мноштва обичаја нашег народа који се дешавају овог дана издвојићемо обичај ношења Вертепа.

Карактеристика Бадње вечери су тзв. опходи или посете обредних поворки „певача” или „коринђаша” као и опходи са „Звездом” и „Вертепом”. Овакве врсте обилазака најчешће су извођене на Бадње вече, а у неким селима су вршени до првог дана Божића или чак до Малог Божића (Православне нове године, св. Василија Великог, 1/14 јануар) и Богојављења (6/19 јануара).

Вертеп је био распрострањен на првом месту у Бачкој и Срему, мањим делом у Банату, а ова врста драме била је позната и у појединим местима у Србији (Београд, Шабац, Врњачка Бања, Лесковац, Приштина), Славонији² и Хрватској (Банија) чак и у неким деловима Словеније (Бела Крајина).

За Вертеп или „Бетлехем”, како су га називали католици, знали су и други народи широм Европе: Руси, Украјинци, Словаци, Чеси, Пољаци, Мађари, Немци и Италијани.³

¹ Босић, Мила, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад, 1996.стр.39.

² Ђаковић, Срета А., *Вертеп и његово изговору и најеву даруваском*, Дарувар, 1935.

³ Босић, М, *н.д.* стр. 117, У појединим местима у Војводини Вертеп ће само носити римокатолици, док ће то православном живљу бити страни обичај.

Ево објашњења с почетка 20. века, забележеног у предговору једне од вертепских драма, откуд Вертеп у Срба: „Ношење Вертепа старински је обичај у Србаља; има га и у других народа, а поименце и у Румуна. Тај обичај остао је од Грка и доспео до нас из Цариграда. У Цариграду у престоници светог цара Константина, бивала је на Божић, с вечера, свагда велика и сјајна свечаност – литија. По улицама су ишли свештеници уз црквену свирку и појања, за њима војници па народ на хиљаде. Та божићња литија била је у исти мах као некаква побожна глума (представа позоришна). Напред је ишао човек, прерушен у старинско руво јеврејско као св. Јосиф, заручник Маријин, с њим напореда исто тако прерушена у руво старинско Марија, с младенцем у рукама. За њима цар Ирод са својом пратњом војничком с копљима, с машалама и фењерима па три цара са истока Гашпар, Валтазар и Мелхиор са звездом и другим таквим справама, украсима; и онда дабогме, народ гомилама. Ето отуд нам је дошао Вертеп и Звезда - данашња највећа радост дечија о Божићу и Новој години.”⁴

О настанку речи Вертеп до данас немамо тачног објашњења. Према Миклошићу тврдња је да је реч вертеп од давнина живела код Словена у значењу пешцера – пећина и он је као такву прати од старословенског облика ВЪРТПЪ од кога је постало руско црквено ВЪРТЪПЪ, руско - украјинско вертеп и српско црквено ВРЪТЬПЪ, вокализовано ВРЪТОПЪ, што у српском гласи вртоп или код Хрвата вртеп.⁵

У старословенским текстовима вертеп се јавља још у 13. веку као ВРЪТЬПЪ, у значењу пећине у којој је Христос рођен у Витлејему. Прва употреба овог руско – украјинског облика, који се задржао до данас, пронађен је у једном препису Теодосијевог Живота Св. Саве из 1736. године.

Према тврдњи неких научника порекло и настанак вертепа је много старије, јер су у средњем веку постојале сличне игре које су се могле сматрати „вертепом” нпр. састајање ђака и момака на дан св. Игњатија (20. децембар/2. јануар.) који у паровима иду и певају песме од куће до куће које се односе на Христово рођење.⁶

Вертеп се на територији Бачке, Срема и Баната помиње од 1733 до 1736. године у разним поздравним песмама и говорима карловачких ђака. Да је Вертеп по целој Војводини био распрострањен током 18. века сведоче и писани подаци као што је документ из 1740. којим је требован материјал за прављење вертепа,

⁴ *Вертеп и звезда о Божићу: како се носи, шта се говори и приказује*, Издање и штампа Браће М. Поповића, Нови Сад, 192?, стр. 5, 6.

⁵ Кићовић, Миращ, *Вертепска драма код Срба у вези са сличном сценом драмом*, Београдски међународни славистички састанак, (15-21. 09. 1955.), издање организационог одбора, Београд, 1957., стр. 619.

⁶ Др Мила Босић, *н. д.*, стр. 116

митрополит Ненадовић је 1749. и 1768. дао дарове за Вертеп, а 1758. намесник манастира Хопово даривао је ђаке који су донели Вертеп. Скоро читав век, вертепска драма ће се изводити без икаквих правила, уједначености текста, па ће од места до места постојати огромне разлике и у самом тексту и у начину извођења. Крајем 19. и почетком 20. века јавила се идеја и први покушаји да се превазиђе овај проблем (штампано је неколико верзија Вертепа посвећених српској младежи). Ови покушаји завршили су са променљивим успехом, али испунили су главни циљ - сачувани су Вертеп од заборавља.⁷

Учесници у вертепској игри или како су још називани вертепаши, углавном су били младићи или школска деца од 12 до 14 година који су могли да науче дуге и компликоване текстове међу којима је било доста црквенословенских песама. Број учесника у овој игри варирао је од места до места. Углавном је било од шест до осам ликова, у ређим случајевима до 12, који би говорили - рецитовали, док би остатак, тројица, четворица, били статисти. Стални ликови у свакој од верзија била су 4 цара: Ирод цар јудејски, Гашпар, Валтазар и Мелхиор, цареви мудраци. Поред царева као њихова пратња ишла су два или више пастира Губе, а понегде и Ђак. У једној од верзија, као личност присутан је архангел Михајло, као чувар Вертепа, док цареви немају имена. За разлику од стандардних имена која се дају Губама, као што су Теодор - Тодор, Станко, Сима, Ђука, Милош, Лазар, Матори, у неким верзијама се јавља и Старина Радован.

Носиоци Вертепа одевали су се на посебан начин, раније су облачили дуге беле хаљине, обично позајмљене стихаре из цркве, а како је време одмицало и ова костимографија се прилагођавала времену и моди. По неком неписаном правилу одела би требало овако да изгледају: „По могућству да се обују црне дубоке чизме, црне панталоне, бела кошуља са рукавима, преко кошуље један опасач и упртач (прелази преко левог рамена уско до опасача), прави се од круте хартије и боји у црвено, плаво и бело. На главу се ставља капа цилиндричног облика висине 30 до 40 цм, обојена или нашарана, на лицима нацртати или од кудеље направити, браду и бркове, а у рукама сваки да има по мач. Тако би требало цареви да изгледају. Што се тиче Губа, у рукама треба да носе линте (пастирске штапове) на којима су на врху причвршћени прапорци. Облаче опаклије (бунде) наопако, на глави носе шубаре такође изврнуте, а на лицима маске од јагњеће коже на којима су само два отвора за очи. Матори Губа⁸ око појаса носи суву шупљу тикву са малим отвором кроз који неко од укућана (најчешће домаћин) убаци неки динар.⁹ Бунде би тре-

⁷ *Исјео*

⁸ Са Маторим Губом су се збијале неслане шале. Назив Матори није карактеристичан, па је једна од ређих појава у Вертепу.

⁹ Губе су на леђима носиле и торбу у коју су стављале добијене дарове или кришом узете кобасице и комаде сланине.

бало да буду што веће, као и маске, гласови што дубљи (старији), а линте да што више звецкају.”¹⁰

Из овог описа може се издвојити неколико детаља, а најзанимљивији међу њима је управо онај везан за бојење у три боје - црвену, плаву и белу, чиме се истиче српска национална припадност, као и давање митских српских имена Губама, што је велики утицај епохе романтизма.

Овако спремљени, у први мрак Бадње вечери, вертепаши би кренули по кућама. Између себе су носили Вертеп – макету цркве направљену од картона или дрвета.

Зборно или полазно место била је црква, мада се полазило и из кућа. По доласку Губе би звоњавом огласиле долазак, а сви скупа певали „Рождество” или „Витлејему”.¹¹

По уласку у кућу Вертеп се стављао на средину просторије, а око њега би се распоредили извођачи, прво цареви, а потом Губе. На почетку и током извођења, цареви укрштају сабље, мачују се и тиме доприносе драматизацији текста.

Текст вертепа је углавном у стиху, док је у ређим случајевима то класичан дијалог. „Декламације” царева су уједначене, уз понеку измену, али не суштинску, углавном је то другачији редослед речи у реченици. Текст који говоре Губе разликује се од места до места, јер је у завршници драме број ликова неуједначен. Пастири – Губе су сатиричне и шаљиве дијалоге често импровизовали, што је главни ток приче одводило од теме: „Сви призори, које деца изводе, не стоје у свези са истином,

¹⁰ Казивање Јовице Лепотића, забележио 15. фебруара 2003. Павле Б. Орбовић

¹¹ Црквене песме које се певају о Божићу у цркви:

Рождество твоје,
Христе боже наш,
Возсија мирови свјет разума.
В нембо звијездан служашчи
Звјездоју у чахусја
Тебје кланјатисја
Солнцу правди,
И тебје вједјети с висости востока,
Господи слава тебје

Витлејему славни граде, од Бога, од Бога
Највиши си ти од града свакога, свакога
Јер из тебе изиђе нам војвода, војвода,
Исус драги Давидова порода, порода
Марија га чиста дјева породи, породи
У јасле га на сламу положи, положи
Све птице њему песму поју, поју
А из раја анђели га љуљају, љуљају,
Спавај, спавај наш Исусе, на слами, на слами
Јер царујеш на небесима над нами, над нами

нити имају какве целине, а још каквог одређеног садржаја. Но нарочито је за осуду уплитање особа којима не би смело места код Вертепа да буде. Са Губама често се и прелазе границе пристојности.”¹²

Како је наглашено Вертепска драма је почињала и завршавала се црквеним духовним песмама. Цареви су се представљали, а губе давале један опуштенији ритам игре, а све у складу са јеванђеоском причом о рођењу Христовом.

Ево како изгледа једна од многобројних верзија вертепа коју је забележио српски народни учитељ Јован Удицки пре 95 година од чича Илије Бајића:

ВЕРТЕП

Српчићима срочио Чика – Илија

Лица:

Ирод, цар Јудејски.
Гаспар, источни мудрац
Валтазар, источни мудрац
Мелхиор, источни мудрац
Губа, Пастир.

I Појава

Ирод, Гаспар, Валтазар и Мелхиор улазе с вертепом и поју „Рождество”.

Кад отпоју,

Ирод:

Реците ми цареви незнани,
Откуда сте, којој ћете страни.
Који ли сте и коме идете,
Даровима да га дарујете?

Гаспар:

Ја сам Гаспар. Народи ме знају
Као цара Перзијскоме Крају.
С Истока ме звезда амо води
Новом Цару, што се ноћас роди.
Да пред Њиме земљицу целивам
И младенца Њега да даривам.

¹² Удицки, Јован, *Вертеп за српску кућу и децу*, Митровица, 1910. стр. 3.

Валтазар:

Ја сам главом звездар Валтазаре,
Владар Стране Вавилонске старе.
Једна звезда невиђена сјаја
Одазва ме из мог завичаја
И доведе до твојих области,
У којима – право ћу ти казти –
Појави се ове ноћи свете
Сам Месија ко рођено дете.
Њега тражим, да у божјем страху
Пред Њим клекнем на земљи и праху
И по лепом обичају старом
Својим Њега да дарујем даром.

Мелхиор:

Ја сам глава Царства Арапскога
Од обале Мора Црвенога.
Да запиташ од тора до двора
На Истоку цара и овчара
Свак би знао мене Мелхиора,
Богозвана цара и звездара.
О поноћи на Источном Вису
Сјајна звезда мени се указа,
Какве људи запамтили нису,
И ја пођох за њом преко стаза,
Које ми је обасјала зраком,
Док не дођох лаганим кораком
До светиње до Јерусалима,
Да разберем, где се ноћи ове
Роди чедо, које позив зове,
Да царује царевима свима.

Ирод (упада):

Нема цара нада мноме
У све стране света бела:
Мојој сили, зору моме
Нек се клања земља цела!
(Лупи ногом о земљу)

Гаспар (благо):

Иста звезда приведе нас амо
Сву тројицу из земаља трију,
А по њојзи видесмо и знамо,
Да се роди цар царева свију!

Валтазар:

Тај ће целим владати свемиром
Небесима и земаљским широм!
Поклонити Њему се желимо

Као цару и Господу своме,
Од милоште даре приносимо
Као чеду новорођеноме.

Мелхиор:
Тако уче од давнине давне
Пророчанске књиге староставне:
А спрам оног Цара са висине
Шта су наше царске величине?
Ништа више него машта пушта,
Лака сенка или дах из уста!..

Ирод (тише):
Потражите, дакле, цара тога
У мом царству ноћас рођенога,
Па кад Њега будете обрели,
На колених даре му принели
Јавите ми, да Му`с и ја могу
Поклонити ко Цару и Богу.
(Поје: “Вси јазиси восплешите рукама...”)

II Појава
Пређашњи. Улази Пастир и Губа.

Пастир:
Добар вече, домаћине!
Ево мене из даљине
Непозвана,
Непознана
На вратима твога стана.
За звездом сам ноћас пош`о,
Док вертепу нисам дош`о:
На колена ту сам пао
Сиротињски дарак дао.
Уз три цара, три мудраца
Са Истока далекога
И ја пастир од оваца
Славим Бога рођенога!
Уз пут ево свратих вама
Где се радосне песме оре,
А по дому стере слама,
На огњишту бадњак горе:
Рождество се и ту слави!
Е, да сте ми живи, здрави,
Нек вам њива родом роди,
Нек вам се стадо плоди,
Мир и љубав срцу годи,
Напретку вас слога води:
Христос се роди!

(Поји се “Дјева днес”)

Губа:

Христос се роди! и ја велим
И свака вам добра желим.
А кад смо се нашли `вако,
И ово ће бити лако:
У Вас – милом Богу слава! –
Дружиница жива – здрава,
Кућа вам је дупком пуна,
Топла соба и фуруна.
На ражњу је печеница
У оцаку девеница,
А у цепу много круна.
Домаћин је кадар био
Све вас редом поновио,
Сваком рухо и обућу:
- Позлатио целу кућу!
Е, ал` свуда није тако,
Има, где је наопако:
Да је кућа празна, ладна,
А дечица боса, гладна
Где би свима у сласт пало
- Ма колико да је мало -
Само оно, што претече
С вашег стола, ово вече...
Има ђака
Сиромака,
Који воли
Књигу, школу,
Ал` немају опанака,
А зима је цича јака!...
Ја се Губа ево нађох
По домових редом зађох
Торбу носим,
Помоћ просим
За сироту
Децу оту:
Обрадујте сиромаче,
Вредне добре, Србе – ђаке!
Та за добро свију нас
Росио се Христос Спас,
А ко ближњем добро чини,
Слави Бога на висини!
(Поје се “Слава во вишњех Богу”)¹³

¹³ Удицки, Јован, *н.д.*

На самом крају пошто би и један од пастира означио крај кратким рециталом, пожелео би домаћину свако добро и захвалио му се на даровима. По изласку из куће поново би се појало „Рождество” или „Витлејеме”, а онда би вертепска драма била поновљена у следећем дому. Иако су вертепски ликови углавном црквеног садржаја, кроз ликове пастира умешани су и пагански ликови обучени у животињске коже и маске, што упућује на старије порекло обредних поворки, која су се сачувала у обичајима до данас.

Обичај ношења Вертепа се после Другог светског рата изгубио у многим крајевима, изузев у неким војвођанским местима, Чуругу, Новом Саду...¹⁴

На Вертеп нас подсети старији мештани и по која вертепска макета на црквеном тавану. Зато ово сећање на Вертеп нека буде почетак враћања старом добром обичају.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Босић, Мила, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад, 1996.
2. *Вертеп и звезда о Божићу: како се носи, шта се говори и приказује*, Издање и штампа Браће М. Поповића, Нови Сад, 1927.
3. *Вертеп за српску децу*, Застава, Нови Сад 1925.
4. Ђаковић, Срета А., *Вертеп по изговору и најеву даруварском*, Дарувар, 1935.
5. Кићовић, Мираш, *Вертепска драма код Срба у вези са сличном сираном драмом*, Београдски међународни славистички састанак, (15-21.09.1955.), издање организационог одбора, Београд, 1957., стр. 619 - 622.
6. М. Н., *Вертеп*, Сремски Карловци, 1929.
7. Удицки, Јован, *Вертеп за српску кућу и децу*, Митровица, 1910.
8. Казивање Јовице Лепотића

¹⁴ Босић, М, н. д., стр. 125.

ПРЕТПЛАТА

Часопис ТРАГ излази 4 њуџа годишње у обиму од десет џиџамџарских џабака џо једном броју.

Годишња џреџџлаџа износи 720 динара.

Преџџлаџа се може уџлаџиџи на жиро рачун број 840-98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис ТРАГ“.

Чим нам досџавиџе ову наруџбеницу и џоџврду о уџлаџи, ми ћемо вам слаџи часопис на адресу коју нам џошаљеџе.

Све информације можеџе добиџи на џелефон: 021/706-113 или на e-mail: biblvrbas@ptt.yu

НАРУЏБЕНИЦА

Наручујем 4 боја часописа ТРАГ за 2005. годину.

(име и презиме, назив правног лица)

(адреса)

(поштански број и место)

(телефон)

Исправка, извињење:

У првом броју часописа „ТРАГ”, техничком грешком, изостављено је име и презиме Ариада Вицка, преводиоца приче „Снег у Арденима” Ариада Нађа Абоњија. Извињавамо се господину Ариаду Вицку и читаоцима.